

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 29 верасня 1989 г. № 39 (3501) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Вядомаму беларускаму графіку, заслужанаму дзеячу мастацтваў БССР Арлену КАШКУРЭВІЧУ споўнілася 60 гадоў. Нататку Уладзіміра САВІЧА пра свайго калегу па мастацкім «цэху» чытайце на стар. 11.

Фота Ул. КРУКА.

У НУМАРЫ:

РОДНЫХ ВЁСАК ДЫМ І ВЕРШЫ

З абласнога свята літаратуры і мовы на Ушаччыне

У «ЛіМе» паведамлялася ўжо аб праграме адраджэння беларускай мовы і культуры, прынятай віцебскай абласной партыйнай канферэнцыяй, аб тых захадах, якія скіраваны на ажыццяўленне гэтай праграмы. Адпаведныя мерапрыемствы адбыліся за апошні час у Віцебску, Полацку, Лепелі...

У мінулыя суботу і нядзелю адбылося абласное свята роднай мовы і літаратуры на Ушаччыне. На свята прыехалі: з суседняга, Глыбоцкага раёна — Алесь Жыгуноў, з Наваполацка — Навум Гальпяровіч і Алесь Аркуш, з Віцебска — Алег Салтук і Давід Сімановіч, з Мінска — Таіса Бондар, Сяргей Законнікаў, Анатоль Вярцінскі і Вольга Іпатава. Прыехалі таксама госці з-за межаў рэспублікі — латышскі паэт і перакладчык Віктар Ліўземніек і рускія паэты з Пскова Ларына Фядотава і Уладзімір Палоўнікаў.

С. ЗАКОННІКАЎ, В. ІПАТАВА, Т. БОНДАР і ўдзельнікі свята,жыхары Ушач.

Госць з Латвіі В. ЛІЎЗЕМНІЕК і А. САЛТУК у хаце-музеі П. Броўкі. Фота А. КАЛЯДЫ.

Разам з гаспадарамі паэты ў першы дзень наведалі музей Народнай славы, мемарыяльны комплекс «Прарыў», хату-музей Петруся Броўкі ў Пуцілкавічах. А вечарам, разбіўшыся на тры групы, сустрэліся з моладдзю райцэнтра, з працоўнымі саўгаса «Глыбачаны» і калгаса «XXI партз'езд». Сяргей Законнікаў чытаў вершы — «Пакуль жыве мая Бяроза», «Ушацкія ўзгоркі» («Сюды ўзыду — і тлуму скіну груз і захлібнуся родных вёсак дымам...»). І атрымалася так, што пасля прадугледжанай праграмай сустрэчы ў саўгасным Доме культуры і гутаркі з дырэктарам «Глыбачан» Д. Сляпухай і сакратаром парткома Л. Жаўранкам, свята нечакана мела кранальны працяг у... бацькоўскай хаце С. Законнікава. Гасцей цёпла прымалі вясковыя настаўнікі (зараз на пенсіі), вялікія прыхільнікі роднай літаратуры (у тым ліку і «Літаратуры і мастацтва») Іван Васільевіч і Валянціна Фёдараўна Законнікавы...

На другі дзень, у нядзелю, святочная ўрачыстасць адбывалася на цэнтральнай плошчы гарадскога пасёлка. Гучалі песні, выступалі шматлікія калектывы мастацкай самадзейнасці. Паэты дзяліліся думкамі, чыталі вершы, давалі аўтографы. Падводзячы вынікі свята, сакратар абкома Іосіф Адамавіч Навумчык зазначыў, што перабудова і абнаўленне ўсіх сфер жыцця уключаюць у сябе і адраджэнне нацыянальнай культуры, вяртанне народу яго мовы; што святы мовы і літаратуры, якія праходзяць на Віцебшчыне, заклікаць спрыяць павышэнню цікавасці і ўвагі да роднай літаратуры. І. Навумчык закрануў таксама пытанне аб нашых літаратурных выданнях («ЛіМе», «Полымі», «Беларусі» і інш.), сказаў, што ў апошні час назіраецца рост цікавасці да іх, што павялічваецца колькасць падпісчыкаў (заўважым, што Віцебская вобласць займае першае месца па тэмпах падпіскі на беларускамоўныя выданні).

У свяце мовы і літаратуры прынялі ўдзел намеснік начальніка абласнога ўпраўлення культуры П. Пасадскі, першы сакратар Ушацкага РК КПБ В. Дзятлаў, сакратар РК Ф. Волах, старшыня райвыканкома І. Баруноў і намеснік старшыні У. Петражыцкі, інструктар РК К. Шарыпа, загадчык ідэалагічнага аддзела Лепельскага РК КПБ М. Савіцкі...

Засталося яшчэ дадаць, што святу спрыяла надвор'е з яго зыркім, па-летняму гарачым сонцам. Адно добра стасавалася з другім.

НАШ КАР.

Дыскусіі, дакументы...

VIII пленум ЦК ЛКСМБ прыняў рэзалюцыю «Аб беларускай мове»

Як вядома, пленум разглядаў надзённыя праблемы жыцця камсамольскай арганізацыі рэспублікі. У рамках форуму працавалі дыскусійныя цэнтры. На пасяджэнні аднаго з іх, дзе абмяркоўваліся пытанні сённяшняга стану і перспектыў развіцця беларускай мовы, прысутнічаў карэспандэнт «ЛіМа».

Тон дыскусіі задало выступленне выкладчыка Мінскага педінстытута імя М. Горкага, члена рабочай групы камісіі Вярхоўнага Савета рэспублікі па распрацоўцы моўнага заканадаўства П. Садоўскага. Ён спыніўся на аналізе сітуацыі, якая склалася сёння з ужываннем беларускай мовы, прывёў прыклады таго, як заклікі да захавання нацыянальна-рускага двухмоўя, не падмацаваныя практычнымі дзеяннямі, вядуць да далейшага звужэння сферы выкарыстання беларускай мовы.

Гаворачы аб праграме аб'явіць рускую мову агульнадзяржаўнай у маштабе СССР, П. Садоўскі зазначыў, што гэта вядзе ў канчатковым выніку да прызнання за рускай мовай статуса дзяржаўнай ва ўсёй краіне, — да той сітуацыі, супраць якой катэгарычна выступаў У. І. Ленін.

— Можна прыводзіць шэраг прыкладаў таго, як аператыўна прынятыя заканадаўчыя акты ў той ці іншы перыяд гісторыі ратавалі цэлыя народы ад знікнення: яны баранілі мову, дзякуючы чаму выжыў і народ, — сказаў супрацоўнік Інстытута мовазнаўства АН БССР С. Запрудскі. — Наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай — гэта адзіны стымул для авалодання ёю ўсім насельніцтвам рэспублікі.

Інспектар Мінскага абкома КПБ М. Падгайны падкрэсліў, што наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай — справа рэальная, але не трэба забываць, што гэтага жадаюць не ўсе.

Пад час абмеркавання, у якім прынялі ўдзел доктар гістарычных навук Л. Лыч, намеснік старшыні Таварыства беларускай мовы Я. Цумараў, старшы рэферэнт Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР І. Сцяпура і іншыя, у праект рэзалюцыі пленума «Аб беларускай мове» былі ўнесены істотныя папраўкі і дапаўненні.

У рэзалюцыі «Аб беларускай мове» пазначана: «Страта нацыянальнай мовы народам ідзе поруч з заняпадам нацыянальнай культуры і вядзе за сабою да паступовага знікнення народа як самабытнай этнічна-культурнай супольнасці... Ужо сёння неабходна ствараць умовы для актыўнага функцыяніравання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадска-палітычнага і культурнага жыцця, развіцця нацыянальна-рускага двухмоўя, тым самым рыхтуючы ўмовы для прыняцця закона БССР аб мовах. Гэты закон павінен будзе не толькі надаць статус дзяржаўнай беларускай мове, але і забяспечыць свабоднае і раўнапраўнае выкарыстанне ўсімі нацыянальнасцямі, якія пражываюць на тэрыторыі рэспублікі, сваіх родных моў».

У заключэнне хацелася б сказаць вось пра што. Склад «моўнага» дыскусійнага цэнтра, на якім давялося прысутнічаць, быў занадта нехарактэрны для камсамольскага пленума. Тут не было сакратароў райкомаў ЛКСМБ, ды і радавых камсамольцаў, не хачу памыліцца, трапіла ў аўдыторыю ўсяго некалькі чалавек. Адзін з іх — С. Шэлег, інструктар ідэалагічнага аддзела Мінскага ГК ЛКСМБ, які, дарэчы, унёс прапанову запісаць у рэзалюцыю пункт аб абавязковым карыстанні беларускай мовай, пачынаючы ад ЦК і заканчваючы пярвічнымі арганізацыямі, — прапанову, якая, на жаль, не была падтрымана пленумам. У зале знаходзіліся члены ЦК ЛКСМБ і спецыялісты-мовазнаўцы, запрошаныя для выступленняў. Здавалася, абмяркоўваецца такая актуальная для Беларусі праблема, і лідэры камсамольскіх арганізацый рэспублікі кінуцца ў залу, каб паразважаць аб ёй, але...

В. ЛАПЦІК.

БЕЛАРУСКАЯ ШКОЛА ДЛЯ ДАРОСЛЫХ

Такая незвычайная школа створана ў Баранавічах. Яе ініцыятары — ідэалагічная камісія гаркома партыі і гарадское таварыства беларускай мовы.

Для гэтай неардынарнай школы няма спецыяльных падручнікаў і праграм. Дырэктар тут на грамадскіх пачатках. Ім дала згоду быць настаўніца беларускай мовы СШ № 2 Ліля Леанідаўна Казлова.

Мэта школы, абудзіць у людзей нацыянальную свядомасць, падахвоціць да вывучэння роднай мовы, азнаёміць з гісторыяй, культурай, традыцыямі беларусаў. Плануюцца ўрокі настаўнікаў, лекцыі гісторыкаў і моваведаў, сустрэчы з пісьменнікамі і вучонымі, выдаўцамі і супрацоўнікамі рэдакцый. Будуць арганізаваны паездкі ў Брэст, Мір, Нясвіж, Мінск.

Пра ўсё гэта расказала на першых занятках Ліля Леанідаўна. Яна вельмі хвалявалася, бо на ўроку сядзелі і слухалі яе сталыя людзі. Сярод іх — пенсіянеры, рабочыя, інтэлігенцыя горада.

Я быў запрошаны на першы ўрок гэтай школы. З прыемнасцю назіраў, як збіраліся дарослыя вучні ў школу. Прыходзілі сямейнымі парамі, старыя і маладыя, людзі знаёмыя і незнаёмыя адзін аднаму. Урачыстая настроенасць на тварах. Віталіся і гаварылі па-беларуску. Менавіта родная мова, любоў да яе сабрала гэтых людзей на першыя заняткі. Усе прыйшлі па позве свайго сэрца, прачытаўшы аб'яву ў мясцовай газеце. Добраахвотнасць — адзін з галоўных прынцыпаў школы.

На першых занятках у беларускай школе для дарослых выступіў загадчык Баранавіцкага гарана Леанід Аляксандравіч Цупрык.

Светлай дарогі, плёну табе, добрая ініцыятыва!

Уладзімір ЛІПСКІ.

Запрашаем удзельнікаў і... спонсараў

Мінуў год, як адбыўся агляд тэатраў-студый «Давайце пазнаёмімся» — свайго роду эскіз будучага Беларускага фестывалю тэатраў-студый, ініцыятарамі якога выступаюць СТД БССР і ЦК ЛКСМБ.

Мінуў год. Што змянілася? Колькасць студый у рэспубліцы, асабліва ў Мінску, вырасла. Ніводная студыя не распалася, хоць праблем было шмат ва ўсіх. Некаторыя займелі, абсталі свае памяшканні, у некаторых ідзе будаўніцтва. Адбылося арганізацыйнае пасяджэнне па стварэнні асацыяцыі тэатраў-студый. Некаторыя калектывы вытрымалі свае першыя гастролі. Адбыўся шэраг прэм'ер.

СТД і ЦК ЛКСМБ, а таксама арганізацыйны савет «Асацыяцыі тэатраў-студый» застаюцца вернымі сваім планам і абяцанням — наладзіць у снежні 1989 года сустрэчу мінчан з новымі прэм'ерамі тэатраў-студый. Да ўдзелу ў ёй запрошаны тэатры-студыі рэспублікі, госці з Кіева і Ленінграда. Мэта — адкрыццё новых тэм, свежых ідэй, імёнаў рэжысёраў і акцёраў і... спонсараў!

Вось чаму хацелася б звярнуцца да дзелавых людзей, якім неабыякавы лёс культуры нашай рэспублікі, да тых, хто разумее, што мы жывыя не хлебам адзіным, і запрасіць іх прыняць удзел у праглядах спектакляў і дзелавой гутарцы з мастацкімі кіраўнікамі тэатраў-студый.

Такім чынам, з першага снежня па адзінаццатага снежня 1989 года ў Мінску будуць праводзіцца «студыйныя каляды» — свята тэатраў студый. Сачыце за рэкламай!

Да 20 кастрычніка прымаюцца заяўкі для ўдзелу ў свяце ад тэатраў-студый і спонсараў па тэлефоне: 36-68-39.

Віргінія ТАРНАУСКАЙТЭ,
заг. творчага кабінета драматычных тэатраў СТД БССР.

ПЕРШАЕ ЗНАЁМСТВА

Госці з Ізраіля ў Мінску

На VI-м Міжнародным кніжным кірмашы ў Маскве ўпершыню была шырока прадстаўлена выдавецкая прадукцыя Дзяржавы Ізраіль, з літаратурай якога савецкі чытач амаль незнаёмы. Частка ізраільскай дэлегацыі — група з трох чалавек — пабывала на мінулым тыдні ў Мінску. Гасцямі беларускай сталіцы былі паэт Йорам Тахар-Леў, празаік і тэлерэжысёр Амас Этынгер і спявак Габі Берлін. З ізраільскімі пісьменнікамі сустрэўся і гутарыў наш карэспандэнт.

Й. Тахар-Леў:

— Нарадзіўся я ў кібуцы Ягур непадалёк ад Хайфы. Пісаць пачаў вельмі рана — магчыма, дзякуючы прыкладу бацькі. Ён таксама быў паэт, і нават цяжкая праца пекара не перашкаджала яму займацца паэзіяй. Адна з яго п'ес была пастаўлена ў славутым тэатры Габіма ў Ерусаліме.

Значны ўплыў аказалі на мяне паэзія яўрэйскага паэта Бяліка, а ў нейкай ступені — Маякоўскага і нават Пушкіна, якіх я чытаў у перакладзе на іўрыт.

Тахар-Леў пачынаў з вершаў і песень для дзяцей. Тэма дзяцінства прысутнічае і ў яго «дарослай» паэзіі (выйшла некалькі зборнікаў). Галоўнае месца ў творчасці паэта займаюць песні — у грамзапісе іх выйшла ўжо каля 800.

У Савецкі Саюз паэт прыехаў упершыню.

— Уражанняў многа, — сказаў ён, — але іх трэба яшчэ як след асэнсаваць. На жаль, не ўдалося пабываць у Літве, дзе ў час вайны загінулі сваякі маёй маці. Вельмі ўсхвалявала наведанне помніка ахвярам гітлераўскага генацыду ў Ракаве. З Бабінага Яру пад Кіевам — дзе мы таксама пабывалі, з месца масавых расстрэлаў яўрэяў у гады гітлераўскай акупацыі, як самую дарагую рэліквію вязу дамоў жменьку зямлі.

Расказ свайго калегі дапоўніў А. Этынгер, рэжысёр папулярнай у Ізраілі тэлеперадачы, аўтар некалькіх паэтычных зборнікаў, песень, рамана, аповесці.

— Мне давялося пабываць у Савецкім Саюзе праездам у 1962 годзе. З таго часу многае змянілася. Павінен сказаць, што ізраільская інтэлігенцыя заўсёды адчувала і адчувае моцны ўплыў культурных традыцый і літаратуры Расіі. Мы ўсе выхоўваліся на творах Талстога, Дастаеўскага, Булгакава...

На сустрэчах з мінчанамі, у якіх прыняў удзел папулярны ў многіх краінах спявак Габі Берлін, госці з Ізраіля пазнаёмілі прысутных са сваімі творамі, расказалі пра асаблівасці культурнага жыцця сваёй краіны. Сустрэліся яны з музыкантамі Белдзяржфілармоніі, з актывістамі гарадскога таварыства аматараў яўрэйскай культуры, якія павіншавалі гасцей са святам Рош-Ашан — новым, 5750-м годам па яўрэйскім календары.

Магчымасць свабоднага абмену думкамі людзей розных поглядаў, перакананняў і веравызнанняў — адна з прыкмет нашай перабудовы, новага мыслення.

Віталь ТАРАС.

25 кастрычніка пачне работу сесія Вярхоўнага Савета БССР. На ёй, у прыватнасці, будуць разгледжаны праекты законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі Беларускай ССР, аб выбарах народных дэпутатаў БССР і аб выбарах народных дэпутатаў мясцовых Саветаў.

Водгукі і прапановы па гэтых законапраектах працягваюць паступаць. Толькі за мінулы тыдзень наша рэдакцыя атрымала калектыўныя лісты з Маладзечанскага завода парашковай металургіі, ад прафгруп Мінскага завода халадзільнікаў, ад сходу грамадзян з Наваполацка, рэзалюцыі прафсаюзнай канферэнцыі Мінскага ўпраўлення «Тэхналадка», партсходу часовага навукова-вытворчага комплексу № 7 НВА «Цэнтр», а таксама пісьмы ад інжынера НВА «Інтэграл» В. Ішчанкі, ад тэхнолага па зварцы з Мінска Р. Куксава і многіх іншых. Некаторыя з водгукаў друкуюцца ў гэтым нумары.

Ленін, Вадавозаў, усе мы і... дэмакратыя

Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР запрасіў грамадзян рэспублікі да абмеркавання праектаў Законаў БССР «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР», «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР». Але, па сутнасці, некаторыя палажэнні гэтых праектаў (выбары ад грамадскіх арганізацый, акруговыя перадвыбарчыя сходы і інш.) ужо абмяркоўваліся, падвяргаліся сур'ёзнай крытыцы і на практыцы выявілі сваю кансерватыўнасць у час выбараў народных дэпутатаў СССР. І тым не менш мы зноў іх абмяркоўваем.

Тое, што ў нашым грамадстве існуе значная група людзей з інтарэсамі, процілеглымі інтарэсам працоўных, што палітычную і эканамічную ўладу гэтыя людзі трымаюць у сваіх руках, — гэта не проста тэарэтычныя разважанні, а палажэнне, якое мае пэўнае практычнае значэнне, без уліку якога палітычную сітуацыю ў краіне і ў рэспубліцы аб'ектыўна ацаніць вельмі складана.

Правілы прэпарыравання палітычных працэсаў пакінуў нам У. І. Ленін: «Людзі заўсёды былі і заўсёды будуць дурненькімі ахвярамі падману ў палітыцы, пакуль яны не навучацца за любымі маральнымі, рэлігійнымі, палітычнымі, сацыяльнымі фактамі, заявамі, абяцаннямі вышукваць інтарэсы тых або іншых класаў».

Вельмі многія рэаліі нашага жыцця, асветленыя такім чынам, прадстаюць у нязвыклым для нас выглядзе.

Хваляванні ў асяроддзі працоўных, з'яўленне грамадска-палітычных рухаў, мітынгі і забастоўкі з'яўляюцца прыкметамі нарастання сацыяльнай барацьбы, прычыны якой ляжаць перш за ўсё ў паглыбленні асноўнай эканамічнай супярэчнасці нашай мадэлі сацыялізму — паміж развітымі прадукцыйнымі сіламі і заімшэлымі вытворчымі адносінамі (у аснове якіх — цэнтралізаванае размеркаванне прадуктаў працы).

Зусім натуральнай з'яўляецца рэакцыя процілеглага боку: усімі сродкамі патушыць напал грамадскіх выступленняў, схаваць палітычны характар рухаў, якія ўзнікаюць; асабліва эфектыўная для гэтага арганізацыя выступленняў перадавых рабочых, якія асуджаюць «нацыяналістаў», «экстрэмістаў», «забастоўшчыкаў», усю «мітынговую дэмакратыю» ў цэлым і заклікаюць спыніць спрэчкі і добра працаваць на сваіх рабочых месцах.

«Панове публіка! — хочацца сказаць з прычыны ўсіх гэтых фраз «патрэотов».— Не верце фразам, паглядзіце лепш, каму выгадна!» (Ленін). Губляючы аўтарытэт у народзе, ва ўмовах абвастрэння шматлікіх супярэчнасцей, апарат перабірае струны эканомікі, палітыкі такім чынам, каб хоць часткова вырашыць праблемы, не закрануўшы святая святых — палітычнай і эканамічнай улады адміністрацыйна-кіруючай сістэмы.

У палітычнай абстаноўцы, што за апошні час змянілася, патрэбны і новыя правілы выбараў. Гэтыя «новыя» правілы і вынес для ўсенароднага абмеркавання Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР.

Асабліва цікава аналізаваць гэтыя дасягненні перадавой дэмакратычнай думкі канца XX стагоддзя з дапамогай методыкі, прапанаванай дзевяноста гадоў назад В. В. Вадавозавым. Яна выкладзена ў яго кнізе «Избирательное право в Европе и в России» (выдавецтва Браказ-Эфрон, С.-Пецярбург, 1906).

На стар. 14 чытаем:

«Каб уясніць сабе ўсялякую выбарчую сістэму, трэба высвятліць наступныя пытанні:

1. Каму належыць выбарчае права...

2. Як арганізавана выбарчае права з боку ўнутранага, г. зн. ці карыстаюцца выбаршчыкі роўнымі правамі ці яны арганізаваны ў саслоўі, курыі ці іншыя групы, па якіх і адбываюцца выбары, іншымі словамі, ці карыстаюцца выбаршчыкі правамі роўнымі або няроўнымі».

Гледзячы ў абмяркоўваемыя законапраекты, адказваем, што выбаршчыкі арганізаваны ў «курыі» па прыкмеце прыналежнасці да рэспубліканскіх кіруючых органаў і грамадскіх арганізацый і роўнымі правамі не валодаюць.

Разгледзім значэнне гэтых «курый» з пункту гледжання іх інтарэсаў.

У нашай краіне адзіная партыя прама і ўскосна кіруе камсамолам, прафсаюзамі і ўсімі іншымі «фармальнымі» арганізацыямі. У сукупнасці ўсе яны арганізаваны ў адзіную манапольную палітычную структуру. Інтарэсы якіх пластоў грамадства яна абараняе?

Пакінем для аматараў матэматыкі стандартны адказ, што партыя рабочых суміруе і інтэгрыруе погляды ўсіх пластоў грамадства. «У нас пастаянна робяць тую памылку, што ацэньваюць лозунгі, тактыку вядомай партыі ці групы, яе накірунак увогуле, па намерах ці матывах, якія сама гэтая група прапаноўвае, — пісаў Ленін. — Такая ацэнка нікуды нявартая. Добрымі намерамі — гэта ўжо даўно вядома — выбрукавана пекла».

Маючы ўсё гэта на ўвазе, можна пэўна сказаць, што выбары ад грамадскіх арганізацый, а дакладней ад кіруючых органаў грамадскіх арганізацый — гэта дэлегіраванне апаратам у Вярхоўны Савет дэпутатаў, якія ў асноўным выяўляюць інтарэсы адміністрацыйна-кіруючага класа.

Але вернемся да аналізу выбарчай сістэмы паводле Вадавозава.

«3. Як арганізавана выбарчае права з боку знешняга, тэхнічнага, і ці забяспечвае гэтая сістэма сапраўднае выяўленне волі выбаршчыкаў ці яна дае магчымасць якой-небудзь сіле, староннняй выбаршчыкам (ураду або якому-небудзь грамадскаму класу), уплываць на вынік выбараў?».

Гледзячы ў законапраекты, адказваем: для абмежавання волі выбаршчыкаў прадугледжаны: акруговыя перадвыбарчыя сходы; магчымасць арганізацыі няроўных па колькасці выбаршчыкаў акруг; магчымасць перакідкі ваеннаслужачых у любы раён для падтрымкі угодных кандыдатаў; значныя ўскладненні пры арганізацыі вылучэння кандыдатаў па месцы жыхарства выбаршчыкаў і некаторыя іншыя палажэнні.

Разглядаем праекты далей. Наступнае пытанне Вадавозава:

«4. Пры якіх знешніх умовах адбываюцца выбары (свабода агітацыі або яе адсутнасць)?».

Ёсць у праектах некалькі пунктаў, якія абмяжоўваюць свабоду агітацыі. Для правядзення самага малога мітынгу неабходна звяртацца па дазвол, не прадугледжаны законам выраб лістовак, абмежаваны спосабы прыцягнення сродкаў кандыдатам на перадвыбарчую кампанію, а акруговыя камісіі (вопыт ужо ёсць) выпускаюць лістоўкі толькі з біяграфіямі кандыдатаў. Іх палітычныя якасці застаюцца нераскрытымі. Істотнае абмежаванне — абавязковасць адпаведнасці праграмы кандыдатаў Канстытуцыі БССР і Канстытуцыі СССР. Што ж гэта за дэпутаты, якія не ставяць за мэту палепшыць існуючае заканадаўства?

Пасля таго, як мы разгледзелі асноўныя палажэнні праектаў Законаў БССР «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР» і «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР», той жа Вадавозаў дапаможа нам класіфікаваць сістэму, якая нам прапаноўваецца. У цытаванай ужо кнізе на стар. 9 чытаем:

«Такім чынам, у цяперашні час пры выбарах у парламент дзейнічаюць тры выбарчыя сістэмы.

Адна сістэма, якая ўсё больш і больш распаўсюджваецца, якая ў недалёкім будучым, верагодна, будзе прынята паўсюдна, грунтуецца на прынцыпе роўнасці ўсіх людзей і на праве ўсіх людзей удзельнічаць у кіраўніцтве той дзяржавы, да якой яны належаць, другая, што паступова выцясняецца першай, звязвае права на ўдзел у кіраванні дзяржавай з валоданнем вядомай маёмасцю, трэцяя, нарэшце, якая амаль знікла, звязвае гэтае права з прыналежнасцю чалавека да пэўнага саслоўя і прызнае права на кіраванне дзяржавай не за чалавекам, а за саслоўем».

Выбарчая сістэма, якая абмяркоўваецца зараз у рэспубліцы, ці не найбольш блізкая да саслоўнай, якая «амаль знікла» і прысуд якой быў вынесены па меншай меры ў 1906 годзе.

Паспяшаліся, пан Вадавозаў!

Прайшло больш за трыста гадоў, як у Пенсільваніі ўпершыню было ажыццёўлена ўсеагульнае галасаванне, а нам сёння прапаноўваецца сістэма выбараў, прынцыпы якой увесь дэмакратычны свет пакінуў у аналах гісторыі.

Наш народ заслужыў, выпакутаваў права на сапраўды ўсеагульныя, прамыя, роўныя выбары, і праекты Законаў БССР «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР», «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР» — гэта ў нейкім сэнсе спроба абмежаваць наша грамадзянскае Права на Выбар.

Сяргей ЯФІМАЎ,
інжынер-канструктар.
г. Мінск.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ У РЭДАКЦЫЮ

Па дарозе ў Вярхоўны Савет...

Перш чым расказаць пра чарговы візіт нашага чытача ў рэдакцыю, зробім спасылку на лімаўскую пошту апошняга тыдня, у большасці сваёй прысвечаную абмеркаванню законапраектаў аб выбарах. Сёння гэта «гарачая» тэма. Людзі сур'ёзна задумваюцца пра свой заўтрашні дзень. «Лёс Беларусі, дэмакратызацыя грамадства і перамены жыцця да лепшага будуць залежаць ад таго, якіх людзей мы выберам у Саветы...» — такім радком пачынаецца зварот удзельнікаў мітынгу Фрунзенскага раёна г. Мінска, які адбыўся па вуліцы Матусевіча 20 верасня і на якім прысутнічала каля 3000 чалавек (тэкст яго быў дасланы ў рэдакцыю «ЛіМа»). Ад імя ўдзельнікаў мітынгу зварот падпісалі яго вядучыя Г. БАНКЕВІЧ, які пражывае па вуліцы Бельскага, і намеснік старшыні Фрунзенскага райвыканкома Г. ВАСІЛЕЎСКАЯ.

Якія ж прапановы патрабавалі ўнесці ў законапраекты аб выбарах удзельнікі мітынгу? Забяспечыць усеагульныя, роўныя і прамыя выбары тайным галасаваннем, па прынцыпе «адзін выбаршчык — адзін голас»; адмяніць акруговыя сходы і выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, вылучаныя імі кандыдаты павінны балаціравацца ў тэрытарыяльных акругах; выбаршчыкі вайсковых фарміраванняў павінны галасаваць толькі па месцы іх пастаяннай дыслакацыі. Патрабуецца адмяніць артыкул, у якім гаворыцца пра адказнасць за крытычную агітацыю ці байкатаванне выбараў, а таксама ўвесці раздзел аб датэрміновым адкліканні дэпутатаў...

А цяпер — пра візіт нашага чытача.

Малодшы навуковы супрацоўнік Беларускага навукова-даследчага інстытута кардыялогіі Юрый Андрэевіч СЦЯПАНЧЫК прыйшоў у рэдакцыю таксама з нагоды абмеркавання праектаў законаў аб выбарах. «Па дарозе ў Вярхоўны Савет БССР вырашыў завітаць у «ЛіМ», — сказаў ён, — каб пазнаёміць рэдакцыю з дакументамі, пад якімі падпісалася дзесяць тысяч чалавек — дзесяць тысяч грамадзян Беларусі...»

На пытанне, як і дзе збіраліся подпісы, Ю. Сцяпанчык адказаў:

— Пасля таго, як былі апублікаваны законапраекты, узнікла ініцыятыўная група, якая распрацавала зварот у Вярхоўны Савет рэспублікі. Зварот гэты дзякуючы намаганням актывістаў руху за перабудову, ініцыятыве грамадзян, што, дарэчы, не ўваходзяць у нефармальныя аб'яднанні, пайшоў, як кажуць, у народ. Подпісы збіралі проста на вуліцах; у час мітынгаў, на прадпрыемствах. Вось чаму ў гэтых дакументах, якія я перадам у Вярхоўны Савет БССР, такая шырокая геаграфія, разнастайнасць сацыяльная і прафесійная. Заўважу: фактычна праведзены рэферэндум, у якім прынялі ўдзел і калектывы цэлых прадпрыемстваў буйных гарадоў рэспублікі, і жыхары раённых цэнтраў. Людзі не могуць зразумець, чаму пасля таго, як народнымі дэпутатамі СССР на сесіі Вярхоўнага Савета рэзка крытыкаваўся саюзны Закон аб выбарах, у беларускіх праектах законаў яго творцы імкнуцца замацаваць антыперабудовачныя палажэнні?

Юрый Сцяпанчык паказаў нам і ліст да Васіля Быкава, падпісаны амаль сотняй жыхароў рэспублікі. Працытуем яго: «З мэтай не дапусціць далейшага зніжэння аўтарытэта КПСС і ў інтарэсах перамогі сапраўднай, а не ўяўнай, камуністычнай маральнасці, мы, грамадзяне БССР, просім Вас, паважаны Васіль Уладзіміравіч, выкарыстаць увесь свой уплыў народнага пісьменніка Беларусі дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, каб не дапусціць прыняцця Вярхоўным Саветам БССР антыдэмакратычнага закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР, які абумоўлівае асобыя прывілеі прадстаўнікам Камуністычнай партыі Беларусі і іншых грамадскіх арганізацый. Таксама заклікаем Вас галасаваць і за адмену бюракратычных акруговых перадвыбарных сходаў».

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ
І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ
«ЛіМа».

P. S. Днямі мы сазваніліся з Юрыем Сцяпанчыкам. Ён паведаміў: дакументы з дзесяццю тысячамі подпісаў у Вярхоўным Савеце БССР зарэгістраваны.

УСЕ РОЎНЫЯ?

Не трэба быць юрыстам-правазнаўцам, каб заўважыць супярэчнасць паміж дэкларуемым у арт. 84. Закона аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР усеагульным роўным выбарчым правам (што, як вядома, патрабуе захавання прынцыпа «адзін выбаршчык — адзін голас») і палажэннем аб выбарах народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый. Аб якім роўным праве можа ісці гаворка, калі ўсе дэлегаты з'ездаў, канферэнцый і пленумаў грамадскіх арганізацый будуць мець як мінімум два галасы? Успамінаецца прадбачанне Оруэла: «Усе выбаршчыкі роўныя, але адны больш роўныя, чым другія...»

Думаю, што грамадскім арганізацыям можна прадаставіць права вылучэння сваіх кандыдатаў па выбарчых акругах, а ўжо лёс іх дэпутацкіх мандатаў павінны вырашаць усе выбаршчыкі.

Не менш важным з'яўляецца пытанне аб акруговых перадвыбарчых сходах. У арт. 89 гаворыцца або тым, што яны могуць праводзіцца. Але гэтае — «могуць» хутчэй за ўсё на практыцы ператворыцца (па волі выбарчых камісій) у «павінны». Неабходнасць акруговых сходаў, як правіла, аргументуецца складанасцю выбару з вялікай колькасці кандыдатаў — маўляў, выбаршчыкі не ў стане за два месяцы высветліць «хто ёсць хто?» А што, так званыя «прадстаўнікі працоўных калектываў» на акруговым сходзе змогуць гэта зрабіць за некалькі гадзін?

Паводле праекта Закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР вылучаць кандыдатаў могуць сходы працоўных калектываў, або сходы па месцы жыхарства, калі колькасць іх удзельнікаў не менш 300 чалавек. Думаецца, было б правільна дазволіць правядзенне не аднаго, а многіх сходаў, агаварыўшы пры гэтым, што кандыдат у народныя дэпутаты рэгіструецца ў акруговай камісіі, калі агульная колькасць іх удзельнікаў гэтых сходаў не меншая, скажам, за пяцьсот чалавек. Успомнім з якой цяжкасцю арганізоўваліся перад прайшоўшымі выбарамі сходы жыхароў той або іншай акругі і як часта яны прызнаваліся непаўнамоцнымі з-за адсутнасці кворуму. Прапанаваны парадак вылучэння здымае гэтыя абмежаванні — праводзь сходы хоць у кожным ЖЭКу, толькі б агульная колькасць іх удзельнікаў была не меншая ўстаноўленай лічбы.

І, нарэшце, пытанне пра выбары прэзідэнта рэспублікі. Яго, як вынікае з артыкулаў 97 і 99 законапраекта аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР, Вярхоўны Савет павінен выбраць на першым сваім пасяджэнні. Але калі на З'ездзе народных дэпутатаў СССР амаль ні ў каго не было сумненняў адносна кандыдатуры Старшыні Вярхоўнага Савета, то ў рэспубліцы сітуацыя крыху іншая.

І мне здаецца, што на першым пасяджэнні Вярхоўнага Савета трэба было б значыць 5—6 кандыдатаў на пасаду Старшыні і яго намеснікаў і вынесці гэтыя кандыдатуры на ўсенароднае галасаванне. За 10—12 дзён з дапамогай тэлебачання прэтэндэнты змаглі б да кожнага выбаршчыка данесці сваю праграму, сваю канцэпцыю развіцця рэспублікі.

В. ГАРБАЧОЎ,
навуковы супрацоўнік БДУ
імя У. І. Леніна.

З пошты «ЛіМа»

• Санкцыя на вобыск?
• Вярнуць тое, што адабрана
• Тэлегалоснасць па-брэсцку

□

Вось і да нас дакацілася... Чытаю ў друку пераказ пастановы Савета Міністраў БССР, дзе пералічваюцца тавары, якія нельга здаваць у багаж і вывозіць з Беларусі чыгуначным, авіяцыйным і аўтамабільным транспартам. Амаль усё нельга.

Узнікае пытанне: ці мае пастанова Савета Міністраў сілу закона? Фактычна яна санкцыяніруе вобыск. А гэта ў прававой дзяржаве прэрагатыва пракурора. І вось уяўляю такую карціну. Садзяцца ў поезд (самалёт, асабісты аўтамабіль, аўтобус) грамадзяне з пакупкамі. І нейкія маладыя людзі пачынаюць пер態трасаць сумкі...

Мы гаворым пра стварэнне прававой дзяржавы, а што робім на справе?

Ю. ЕРМАЛЮК,
журналіст.

г. Мінск.

□

У народзе кажуць: каб дарэмна не пражыць, трэба абавязкова пабудаваць за жыццё дом. Сёлетнім летам студэнты з будаўнічага атрада «Зніч» Беларускага дзяржаўнага універсітэта пабудавалі ў нашым пасёлку два дамы. Акрамя таго, яны пабудавалі нашаму леспрамгасу лінію для раскражоўкі хлыстоў.

«Будуюць студэнты з Мінска»—так паважна гаварылі мы, летнерэчанцы, аб рабоце беларускіх хлопцаў. Бывала, час бліжэй да поўначы (а ночы ў Карэліі светлыя летам), але няма ўсё яшчэ нашых студэнтаў дома — працуюць! І будуюць жа, як паглядзім, сумленна; відаць, помняць, што жыць потым у іх дамах людзям! Вось з каго б браць прыклад летнерэчанскай моладзі! Бо пакуль жылі знічаўцы ў пасёлку, каля іх дома заўсёды было шмат нашых дзяцей — і ў тэніс, і ў валейбол і ў футбол гулялі са студэнтамі, і песні іх беларускія слухалі: паказалі студэнты ўсяму пасёлку канцэрт, ды яшчэ з'ездзілі ў Беламорск на фестываль будатрадаў. Ніколі такога не было, каб у прыезджых у Летнерэчанскі пасёлак студэнтаў часу на ўсё гэта хапала. А «Зніч» яшчэ і школе, і дзіцячаму саду нашаму дапамог. Па-добраму гэта.

Хачу выказаць словы падзякі камісару атрада, Валодзю Куліковічу: жыву я адна, а ён з хлопцамі, хоць ненадоўга, але памог забыцца на адзіноту.

У вайну праходзіла я ў складзе сапёрнай брыгады праз усю Беларусь. І яшчэ з тых саракавых нашу ў сэрцы добрую памяць аб беларускім народзе, а сёння бачу беларускіх унукаў таго ваеннага пакалення і спакойна-радасна робіцца на сэрцы.

Дзякуй вам, беларускія студэнты, сардэчны!

В. КАРАЛЁВА,
ветэран вайны і працы.

п. Летнерэчанскі КАССР.

□

У газеце «Звязда» ад 23.08.89 г. змешчаны артыкул А. Цікавенкі «Дзяржаўнасць мовы: прававы аспект». Там ёсць такое, з чым нельга пагадзіцца, нягледзячы на тое, што аўтар — кандыдат юрыдычных навук.

А. Цікавенка зыходзіць з таго, што наша мова свабодна і раўнапраўна мела магчымасць развівацца на працягу ўсіх 70-ці год. І таму становішча, у якім яна апынулася, лічыць заканамерным. Ён нават піша, што «суверэнная, па Канстытуцыі СССР, дзяржаўная ўлада БССР карысталася агульнасаюзнай, інтэрнацыянальнай — рускай мовай».

А ці так было на самай справе? Самі беларусы выракліся сваёй мовы, ці іх паступова вымушалі гэта рабіць, наўмысна звужаючы кола яе прымянення? Рэпрэсіравалі кіраўнікоў рэспублікі — беларусаў, прызначалі на іх месца іншых, рэпрэсіравалі шматлікую нацыянальную інтэлігенцыю. Дзеля чаго гэта рабілі? Для росквіту Беларусі, для развіцця нацыянальнай мовы? А ў пасляваенныя дзесяцігоддзі? Перавод на рускую мову навучання ВНУ і паступовая ліквідацыя навучання на беларускай мове ў школе. Перавод усіх дзяржаўных устаноў і арганізацый на рускамоўнае справаводства — гэта самі беларусы рабілі? Суверэнныя?

І вось цяпер аўтар лічыць, што неабходна, каб «устанаўленне яе заканадаўчага статуса ў адпаведным акце ўлічвала рэальнае месца і ролю данай мовы ў жыцці рэспублікі». Спачатку знішчылі мову беларусаў, а потым можна спасылацца на яе «рэальнае месца і ролю», на моўную сітуацыю, якая склалася ў Беларусі. Яна не склалася, яе стварылі сталінска-брэжнеўскія прыхвасні, і іх дзеянні і ў гэтай галіне трэба прызнаць злачыннымі. І таму гаворка павінна ісці не аб тым, каб улічыць рэальнасць, а каб адбудаваць тое, што было знішчана.

З другога боку, А. Цікавенка робіць нечаканую выснову з таго, што каля 82 працэнтаў беларусаў валодаюць рускай мовай: надаць рускай мове статус другой дзяржаўнай. Але не вызначае, каму і дзеля чаго гэта патрэбна. Беларусам, яўрэям, палякам? Але ж яны і так яе ведаюць і свабодна карыстаюцца.

Наданне статуса другой дзяржаўнай рускай мове патрэбна тым, хто не пакінуў яшчэ надзеі ажыццявіць зліццё нацый і народаў. А беларусаў (і ўкраінцаў таксама) яны бралі як доследны матэрыял. Пры тым становішчы, у якім сёння знаходзіцца беларуская мова, падобны крок быў бы апошнім цвіком, забітым у труну нашай нацыянальнасці.

Яшчэ адзін момант. Паважаны аўтар задае пытанне: «Ці павысіць такая заканадаўчая мера рэальны аўтарытэт беларускай мовы?» Аўтарытэт ёй надалі Ф. Скарына, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч, Я. Купала, Я. Колас, В. Быкаў і інш. А заканадаўчы акт верне ёй тое, што было адабрана, — сферу ўжывання. І паслужыць развіццю нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. А з другімі нацыянальнасцямі, у межах рэспублікі, мы заўсёды ўжывёмся, маем шматвяковы вопыт.

І. ВАЙЦЯХОВІЧ.

г. Магілёў.

□

Ёсць у Полацку могілкі святога Ксаверыя (на беразе рэчкі Палата). Тут 7 студзеня 1964 года пахаваны знакаміты беларускі паэт Янка Журба. У 1970 годзе на магіле пастаўлена пліта. Але і пасля гэтага магіла выглядае вельмі непрывабна з-за безгустоўнай агароджы і невыразнага помніка, на якім, да нашага сораму, надпіс зроблены па-руску з невядомым акцэнтам: «Янко Журба. 1881—1964. Белорусский поэт».

Думаецца, Саюзу мастакоў БССР варта арганізаваць конкурс не праект помніка паэту. Пры неабходнасці можна сумесна з Саюзам пісьменнікаў рэспублікі стварыць фонд дапамогі.

М. БАУТОВІЧ.

г. Полацк.

□

Лічу, што наспела вострая неабходнасць адкрыць у рэспубліцы новы часопіс для дзяцей, які б займаўся экалагічным выхаваннем.

Некалькі дзесяткаў школьных лясніцтваў створана ў нашай рэспубліцы ў сельскай мясцовасці, у гарадах дзеці пра іх не маюць ніякага ўяўлення. Ды і вясковыя школьнікі з кожным годам набываюць ці не генныя рысы «экалагічнага пірацтва». Узяць тыя ж школьныя лясніцтвы, што ўжо існуюць. Яны трымаюцца на энтузіязме адзінак-педагогаў, шчырых прыхільнікаў роднай прыроды. Тут такі прынцып: ёсць энтузіяст у школе — ёсць лясніцтва, няма — ніхто пра гэтую справу і не падумае. Адным словам, у нас не існуе цэнтра, які б узначаліў, накіраваў такую работу. Каму, як не спецыялізаванаму дзіцячаму часопісу, зліць слабыя ручайкі ў магутную плынь? Тады з'явіцца магчымасць весці экалагічнае выхаванне не толькі ўшырыню (што можа фармальна зрабіць і Міністэрства народнай адукацыі), а і ўглыбіню: мэтанакіравана, праз спрэчкі і палеміку, паказ найлепшых прыкладаў, дасягненняў.

Падобныя выданні ёсць у іншых саюзных рэспубліках, не гаворачы ўжо пра замежныя краіны. У нас жа з 30-х гадоў, калі Зоська Верас выдавала часопісы «Пралеска» і «Заранка», анічога падобнага няма.

У. АЛЯХНОВІЧ.

г. Мінск.

□

Набыў я значкі гербаў горада Магілёва: адзін старадаўні, а другі, як зразумеў, сучасны.

Даруем распрацоўшчыкам, што надпіс «Магілёў» зроблены па-руску. Сапраўды, госць можа палічыць памылкай літару «а», не прачытаць дзесяцірычнае «і» і доўга дзівіцца на «у» кароткае. Мы ж заўсёды чамусьці арыентуемся на госця!

Чамусьці і старажытнаму, і «сучаснаму» гербам нададзена форма шыхтоў познегеральдычнага перыяду (спрошчаныя бакавыя краі). Але... першы з іх такой формы мець не можа, бо створаны ў 1661 годзе, а гэта, як вядома, перыяд раннегеральдычны.

Старажытны герб выкананы на значку ў двух колерах — тры вежы і рыцар золатам на чырвоным фоне. Невядома, дзе ўзялі чырвонае поле «друкары», бо паводле летапісаў поле гэта магло быць блакітным або белым (сярэбраным).

Рыцар у адчыненай браме, відаць, ляўша, бо трымае дзіду ў левай руцэ. Але мастак павінен быў ведаць, што вою належыць трымаць не дзіду, а меч, так пісалася ў тэксце прывілеі горада. На сярэдняй вежы адсутнічае істотнейшы элемент — круглая шыльда з выявай «Пагоні».

Цяпер пра сучасны герб горада. Горная і дольная часткі яго напалову чырвоныя і напалову зялёныя (па дыяганалі). Відаць, мастак, выконваючы «сацыяльны заказ», намагаўся гэтым паказаць сувязь з дзяржаўным сцягам БССР. Ды калі б ён быў больш кампетэнтны, то ведаў, што законы геральдыкі забараняюць спалучэнне чырвонага і зялёнага ў адным гербе. У чатырох сектарах чаго толькі не знойдзеш: вялікая колба, грузавік «БелАЗ», электрарухавік і нешта, што нагадвае шасцярню. Гэты набор вырабаў абстрактны, бо ўзяты, як кажуць, са столі, а ўвесь «геральдычны» опус не нясе абагульняючай ідэі.

Я, магчыма, не згадваў бы так падрабязна гэты выпадак, калі б не праглядвалася за ім сур'ёзная праблема. «Будзе герб горада!» — прачытаў неяк у газеце бадзёры заклік. І ўжо кінуліся мастакі-графікі ратаваць і берасцейцаў ад гістарычнага бяспамяцтва (быццам у Брэсце старажытнага адметнага герба няма!), выдаючы штучнае за натуральнае, аднадзённае за вечнае, сваё — за народнае.

Безумоўна, трэба пашыраць і дзяржаўную сімволіку, і нацыянальную, але не нявечыць апошнюю.

У. САБЛІН.

г. Гомель.

□

Хачу падтрымаць прапанову У. Люкевіча, выказаную ім у нататцы «Стварыць нацыянальны алімпійскі» («ЛіМ», 16 чэрвеня г.г.). Наша рэспубліка як дзяржаўнае ўтварэнне і паўнапраўны член ААН павінна быць членам Міжнароднага алімпійскага камітэта, ФІФА і УЕФА. Гэта, на маю думку, паспрыяе масавасці спорту ў рэспубліцы, што ў рэшце рэшт дасць магчымасць стварэння зборнай каманды рэспублікі для сусветных і алімпійскіх спаборніцтваў. Колькі новых стадыёнаў, плавальных басейнаў, палацаў спорту, каналаў для веславання, хакейных пляцовак, велатрэкаў з'явіцца ў малых, сярэдніх ды буйных гарадах Беларусі. Будзе шырыцца фізкультура і спорт — будзе больш здаровых людзей, менш будзе наркаманаў ды алкаголікаў.

Вядома, стварэнне нацыянальнага алімпійскага камітэта неразрыўна звязана з ажыццяўленнем канцэпцыі рэспубліканскага гаспадарчага разліку (патрэбны сродкі) і суверэнітэтам рэспублікі.

У. СКРАБАТУН,
інжынер.

г. Вентспілс,
Латвійская ССР.

□

Нядаўна ў нашай абласной газеце «Заря» з'явіўся артыкул намесніка старшыні абласнога камітэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні А. Гарая: кіраўнік вырашыў «гласно» павыхоўваць свайго падначаленага. «Ищи причину в себе», — мудра павучае ён рэдактара (вядомага паэта) А. Каско. А гэта значыць — працуй лепш, «капай» глыбей, падымай надзённыя балючыя праблемы — і тваім перадачам будзе адкрыта дарога ў эфір.

Староннямy воку гэты артыкул, напэўна, падаўся правільным, «высокамаральным». Ды і ніхто з нас не надумаўся б неяк рэагаваць на начальніцкую «пропаведзь», хаця, прызнацца, брэсцкую інтэлігенцыю яна шакіравала. Што ж, справы тэлевізійныя, няхай тэлевізійшчыкі і разбіраюцца самі.

Аднак неўзабаве нам непасрэдна давялося пераканацца ў тым, праз якое бюракратычнае сіта прапускаюцца матэрыялы на абласным тэлебачанні.

Карацей, 21 верасня нас запрасіла маладзёжная рэдакцыя для ўдзелу ў перадачы «Моладзь і перабудова». Тэма гаворкі была надзённай і хвалявала кожнага з нас — абмеркаванне праектаў законаў аб выбарах. На трактавай рэпетыцыі, за дзве гадзіны да эфіру, размясціўшыся ва ўтульных крэслах, мы натхнёна і шчыра дзяліліся сваімі думкамі, прапановамі. Галоўнае, што хвалявала нас, — каб новыя законы сталі больш дэмакратычнымі, каб на практыцы рэалізоўваўся лозунг «Уся ўлада Саветам!» Гутарку, якая нас захапіла, умела і тактоўна накіроўваў вядучы Ю. Печур.

Аднак, як высветлілася, мы дарма стараліся: разгублены вядучы, якога пасля тракта выклікаў той жа А. Гарай, паведаміў нам, што праграма здымаецца з эфіру. Прычына — наша «некампетэнтнасць» у пытаннях, па якіх нас запрасілі выказацца. Вось так, як кажуць, проста ў лоб. Хоць, прызнацца, мы выказвалі не толькі свае ўласныя меркаванні, а ў значнай ступені і прапановы тых калектываў, дзе мы працуем. Кожны з нас прыйшоў з пакетам такіх прапаноў, выпрацаваных у час калектыўных абмеркаванняў, і даволі пераканаўча, як нам думаецца, абгрунтаваных. А напярэдадні двое з нас удзельнічалі ў агульнагарадскім сходзе па абмеркаванні праектаў законаў аб выбарах. Некаторыя з прапаноў, выказаныя ў нашых выступленнях, былі ўнесены ў пастанову гэтага сходу.

Разумеючы сітуацыю, у якую трапіў наш вядучы, мы гатовы былі сустрэцца з кіраўніцтвам, выслухаць заўвагі і, магчыма, прыйсці да агульнай думкі. Тым больш, што час для пошуку кампрамісаў быў. Аднак з людзьмі, якія адпрасіліся з працы, выказванняў якіх у эфіры чакалі калегі, нават не сталі размаўляць. Не кажучы ўжо пра элементарнае прабачэнне.

Не ведаем, ці часта такое здараецца на Брэсцкім тэлебачанні, але нешта з цяжкасцю верыцца А. Гараю, які ў сваім артыкуле запэўніў: усё, што рыхтуецца тэлежурналістамі па хвалюючых праблемах жыцця, выходзіць на экран.

21 верасня замест праграмы «Моладзь і перабудова» на экран выйшаў кінафільм «Белая Аўстралія». Што ж, магчыма кіраўніцтва Брэсцкага тэлебачання праблемы далёкай белай Аўстраліі хвалююць больш, чым блізкія для нас праблемы Белай Русі.

І. БРУХАН, сакратар гаркома ЛКСМБ, А. ЯШЧУК, рабочы рачнога порта, Ю. СІМАНАЎ, інжынер-канструктар.

г. Брэст.

«ПРЫНЦЫПЫ» І ФАКТЫ

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ

Вытокі дагматычнага падыходу да гісторыі Беларусі феадальнага перыяду

ШМАТ ХТО ставіцца крытычна да гістарычных прац па феадальнаму перыяду, якія выходзяць у галоўных навуковых установах рэспублікі, гэта значыць з Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР і Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Такія адносіны шырокіх колаў грамадскасці да афіцыйных гістарыёграфаў сведчаць пра наяўнасць пэўнага крызісу ў гістарычнай навуцы. Частыя і адвольныя змяненні ацэнак гістарычных асоб і падзей выклікалі і выклікаюць сумненні ў тым, ці з'яўляецца яна наогул навукай, калі яе можна паварочваць і так і гэтак.

Да беларускай гістарычнай навукі непасрэдна адносяцца словы М. С. Гарбачова: «З гісторыі і грамадазнаўства адышлі жывыя дыскусія і творчая думка, а аўтарытарныя ацэнкі і меркаванні сталі бясспрэчнымі ісцінамі, падлеглымі толькі каментаванню». Нават на лепшых гістарычных працах аб перыядзе феадалізму, якія выдаюцца ў рэспубліцы, можна заўважыць шоры разнастайных абмежаванняў, забарон, замоўчванняў.

Забароны ў гістарычнай навуцы прывялі да з'яўлення своеасаблівага тыпу гісторыка, які страціў зваротную сувязь з чытачом, арыентаваны толькі на вышэйшую інстанцыю, таму амаль зусім пазбаўлены пачуцця адказнасці за вынікі сваіх прац. Такому чалавеку ўсё роўна, ці будуць чытаць ягоныя працы і давяраць ім. Галоўнае, каб начальства было задаволена — і высокае, і малое, непасрэднае. Своеасаблівы выпуск прадукцыі дзеля выпуску і дзеля справаздач.

Безумоўна, не ўся гістарычная навука ішла ў адным рэчышчы. Аднак да асноўных прац па палітычнай гісторыі краю феадальнага перыяду нельга не прад'явіць сур'ёзныя прэтэнзіі. Галоўнае гэта — адыход ад дыялектычнага метаду ў бок дагматызму, што адлюстравалася не толькі ў навуковых працах, але і ў падручніках па гісторыі БССР для сярэдняй школы і для ВНУ.

АДНОЙ З КАНКРЭТНЫХ прычын такога становішча з'яўляецца занядбанне гісторыкамі тэорыі гістарычнай навукі, у тым ліку тэорыі і методыкі гістарыяграфіі і крыніцазнаўства. Гістарыяграфія зведзена толькі да пераліку прац у рэцэнзійным стылі з мінімумам аналізу, да таго ж часта з некрытычным выкарыстаннем рэцэнзій пяцідзесяці- і шасцідзесяцігадовай даўнасці.

На працягу дзесяцігоддзяў замоўчваўся большасцю гісторыкаў Беларусі шэраг твораў К. Маркса і Ф. Энгельса. Гэтыя творы не цытуюцца, пра іх не гаворыцца ў падручніках па гісторыі БССР. Асновай такіх адносін да некаторых прац заснавальнікаў марксізму з'яўляюцца даўнейшыя ідэалагічныя ўстаноўкі. Сталін у свой час сцвярджаў, што прынцыпы важнейшыя за факты, таму гістарычныя факты, калі гэта нязручна, трэба абмінаць. Ён увёў ва ўжытак дагматычныя стэрэатыпы мыслення, якія дагэтуль яшчэ далёка не выкаранены. Гісторыю трэба было пісаць «як належыць», выкідваючы з яе праўдзівыя факты.

І цяпер шматлікія гісторыкі Беларусі ўпарта разглядаюць палітычную гісторыю краю XVIII—XIX стст. і ранейшага часу без уліку вядомых прац К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Леніна, але згодна з канцэпцыяй Сталіна, выказанай у ягоным лісце «О статье Энгельса «Внешняя политика русского царизма» (у кнізе «К изучению истории».— Сборник. М., 1946). Там, паводле ацэнкі аўтараў прадмовы да 22-га тома твораў К. Маркса і Ф. Энгельса, «мае месца парушэнне прынцыпу гістарызму. Да ацэнкі гэтага артыкула Энгельса Сталін падышоў з крытэрыем, які адносіцца да міжнароднай сітуацыі больш позняга часу, дапусціўшы змешванне абставін пачатку 90-х гадоў XIX стагоддзя (калі артыкул Ф. Энгельса быў напісаны. — **А. Г.**) з тымі, якія склаліся ў эпоху імперыялізму». Сталін забараніў гэты твор таму, што ў ім выкрывалася агрэсіўная палітыка рускага царызму. А пры Сталіне ў асяроддзі гісторыкаў усе знешнепалітычныя акцыі царызму апраўдваліся з дзяржаўна-цэнтралісцкага пункту гледжання, апраўдваліся і папулярызаваліся знешнепалітычныя дзеянні не толькі Івана Грознага і Пятра І, але і ўсіх іх цароў-пераемнікаў.

А У. І. Ленін высока ацэньваў твор Ф. Энгельса «Знешняя палітыка рускага царызму», адносячы яго да найбольш важных твораў. Тым не менш, гэтая праца Ф. Энгельса і цяпер не карыстаецца папулярнасцю ў нашых гісторыкаў.

Тое ж самае можна сказаць і пра рукапісы К. Маркса 1863—1864 гадоў па польскаму пытанню, якія выкарыстоўваліся ў час падрыхтоўкі да выступлення на пасяджэннях Генеральнага Савета І Інтэрнацыянала і да выдання брашуры. Гэтыя матэрыялы апублікаваны ў XIV томе «Архіва Маркса і Энгельса» (М., 1973) пад назвай «Польшча, Прусія і Расія». Як заўсёды, нават і ў нататках для практычнай працы, К. Маркс зрабіў тут гістарычны агляд і навуковы аналіз праблемы. У цэнтры яго ўвагі — прычыны палітычнага заняпаду Рэчы Паспалітай у XVIII стагоддзі і трох падзелаў гэтай дзяржавы, праведзеных урадамі Расіі, Прусіі і Аўстрыі ў 1772, 1793 і 1795 гг., у выніку чаго Рэч Паспалітая перастала існаваць.

НАОГУЛ схема палітычнай гісторыі ў феадальны перыяд, якая склалася за апошнія дзесяцігоддзі ў беларускай гістарыяграфіі, мала змянілася з таго часу, калі ў восьмым нумары часопіса «Бальшэвік Беларусі» за 1948 год былі апублікаваны «Тэзісы аб асноўных пытаннях гісторыі БССР (частка І)» (калектыў аўтараў на чале з К. І. Шабунем). Значная частка гэтага тэксту прысвечана перыяду феадалізму. Характэрнымі з'яўляюцца раздзелы гэтай часткі: 1. Дафеадальны перыяд. Кіеўская дзяржава. 2. Перыяд феадальнай раздробленасці. 3. Завяршэнне працэсу фарміравання беларускага народа. Беларусь пад уладай літоўскіх і польскіх захопнікаў (XIV—XVIII стагоддзі). 4. Уваходжанне Беларусі ў склад рускай дзяржавы. 5. Разлажэнне феадальных прыгонніцкіх і зараджэнне капіталістычных адносін у першай палавіне XIX века. Гэтыя «Тэзісы» былі ўзяты за аснову абагульняючай кнігі па гісторыі Беларусі. Паводле такой структуры і прыкладна з такімі ж загалоўкамі выдаваўся І том «Гісторыі Беларускай ССР» выданняў 1954 і 1961 гг. і з некаторымі змяненнямі і выданне 1972 г., а таксама падручнік для школы.

У «Тэзісах...», якія вытрыманы ў баявым і нават ваяўнічым стылі, шмат увагі ўдзялялася барацьбе з беларускімі нацыяналістамі паводле прынцыпу: «З ворагам не дыскутуюць, ворага б'юць». Таму замест аргументацыі аўтары прытрымліваліся стылю лаянкі з эпітэтамі «вымыслы», «фальсіфікатары гісторыі Беларусі», «Ілжывыя вымыслы ад пачатку да канца», «бессаромнае скажэнне гістарычнай рэчаіснасці», «здзек над беларускім народам і яго гісторыяй» і г. д. Увесь накірунак «Тэзісаў...» меў не навуковы, а палітычны характар. Пры гэтым у тэксце яшчэ захоўваліся прамыя выпады супраць «панскай Польшчы» (гэта ў XVI—XVIII стст.!) і агрэсіўнай Літвы, якая захапіла Беларусь і працягвала агрэсію супраць Маскоўскага Вялікага княства. На такую пазіцыю аўтараў «Тэзісаў» уплывала знешняя палітыка Сталіна ў 30-х гадах, калі Польшча і Літва былі буржуазнымі, а значыць, варожымі дзяржавамі, і гісторыкам трэба было даказаць спрадвечную варожасць гэтых дзяржаў да беларускага і рускага народаў. У выкрыцці варожых «вымыслаў» аўтары не лічыліся з гістарыяграфіяй. Так, напрыклад, яны заяўлялі: «Сцвярджэнне беларускіх нацыяналістаў аб тым, што насельніцтва заходніх абласцей Русі быццам бы добраахвотна прызнала над сабой уладу літоўскіх князёў і бачыла ў іх абаронцаў ад татарскай няволі, не вытрымлівае гістарычнай крытыкі». Аднак пра гэта гаварылі яшчэ дарэвалюцыйныя рускія дваранскія і буржуазныя гісторыкі, а ў канцы XIX ст. пра гэта сказаў Ф. Энгельс: «У той час, калі Вялікаросія трапіла пад мангольскі прыгнёт, Беларусь і Маларосія знайшлі сабе абарону ад азіяцкага нашэсця, далучыўшыся да так званага Літоўскага княства. Гэтае княства пазней добраахвотна аб'ядналася з Польшчаю». Аўтары ж «Тэзісаў» мелі свой погляд: «У 1569 годзе польскія паны дабіліся заключэння Люблінскай уніі, па якой Літоўскае княства, а значыцца, і Беларусь былі ўключаны ў склад польскай Рэчы Паспалітай» і далей «трапілі пад уладу панскай Польшчы». Насуперак выказванням К. Маркса і Ф. Энгельса, якія рэзка крытыкавалі падзелы Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст., аўтары «Тэзісаў» станоўча ацэньвалі гэтыя падзелы. Тут, як і ва ўсёй тагачаснай савецкай гістарыяграфіі, трэба было ўскосна апраўдаць ліквідацыю Польскай дзяржавы ў 1939 г., якая паводле слоў старшыні Саўнаркома і наркома замежных спраў В. М. Молатава з'яўлялася «пачварным дзецішчам Версальскага дагавору» і была ліквідавана «ўдарам германскай арміі з аднаго боку і Чырвонай Арміі з другога».

Трэба сказаць, што аўтары «Тэзісаў» абапіраліся на кнігу І. Ф. Лочмеля «Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов» (М., 1940). У гэтай кнізе, якая была выдадзена адразу пасля паражэння буржуазнай Польшчы ў германа-польскай вайне 1939 года, былі дапушчаны вульгарызатарскія памылкі і схематызм. Яны выявіліся ў антыпольскіх выказваннях (з нацыянальнага пункту гледжання) і ў пэўным капіраванні дарэвалюцыйнай схемы адлюстравання нацыянальна-рэлігійных адносін, г. зн. абарона пазіцый праваслаўнай царквы ў феадальны перыяд як нацыянальнай царквы на Беларусі.

1. Лочмель у згаданай кнізе карыстаецца марксісцкай фразеалогіяй, але згодна з вульгарна-сацыялагічнай схемай гісторыі Беларусі, якую ўвёў В. Шчарбакоў у сярэдзіне 30-х гадоў (у кнігах «Нарысы гісторыі Беларусі», ч. 1 і «Сялянскі рух і казацтва Беларусі ў эпоху феадалізму») замяніў у старой дарэвалюцыйнай схеме барацьбу супраць польскіх паноў і каталіцкай царквы барацьбой супраць феадалаў, а «праваслаўных рускіх людзей» (г. зн. беларусаў) на «працоўныя масы». З-за гэтай схемы, якая абапіралася на гандлёвы капітал і класавую барацьбу (прычым нават рабаванне на дарогах гісторык лічыў класавай барацьбой), В. Шчарбакоў адмоўна ставіўся да беларускай культуры феадальнага перыяду. Выкрываючы савецкіх беларускіх гісторыкаў, якіх ён называў нацдэмамі, В. Шчарбакоў даводзіў: «Нацыянал-дэмакраты ідэалізавалі Скарыну і іншых падобных да яго. Вядома, Скарына перакладаў біблii і часасловы, друкаваў іх. Але каму служылі яны? Чые інтарэсы абаранялі гэтыя рэлігійныя творы?.. Скарына распаўсюджваннем рэлігійных кніг на роднай мове садзейнічаў развіццю агульнанацыянальнага рынку, які меў патрэбу ў адзінай мове, зразумелай для ўсіх. Але гэта рабіў ён не ў інтарэсах працоўных мас, аб іх ён менш за ўсё думаў, а ў інтарэсах купецтва, якое разам з панамі і шляхтай эксплуатавала гэтыя масы».

НЕ БАЗІРУЮЧЫСЯ на спецыяльных даследаваннях і не вывучыўшы шматлікага дакументальнага матэрыялу, беларускія гісторыкі ў 40-х першай палове 50-х гадоў стварылі сваю канцэпцыю гісторыі Беларусі феадальнага перыяду, часткова заснаваную на меркаваннях і міфах. Да гэтых апошніх адносіліся: разгляд Вялікага княства Літоўскага як толькі дзяржавы літоўскіх феадалаў, захоп літоўскімі феадаламі беларускіх зямель, спрадвечная цяга і нават барацьба працоўнага насельніцтва Беларусі за ўз'яднанне з Маскоўскім Вялікім княствам, а потым і з Рускім царствам. Пры гэтым уласцівыя перыяду феадалізму звычайныя феадальныя мяцяжы ўзнімаліся да ўзроўню нацыянальна-вызваленчага руху супраць літоўскіх феадалаў, — як, напрыклад, змова князёў Алелькавіча, Бельскага і Гальшанскага ў 1481 г. супраць вялікага князя Казіміра, хаця тры галоўныя змоўшчыкі былі літоўскага паходжання, а два з іх былі членамі дынастыі Альгердавічаў. Тое ж можна сказаць і пра паўстанне князя Міхаіла Глінскага ў 1508 г., які быў да таго ж католікам.

У гэтым жа плане разглядаецца і рэлігійнае пытанне: праваслаўная царква — гэта свая, родная, каталіцкая — чужая, агрэсіўная, прыгнятальніца. У сувязі з гэтым значна перабольшваўся рэлігійны прыгнёт і рэлігійная барацьба, якой надаваўся ранг нацыянальна-вызваленчай. Пры гэтым гісторыкі адыходзілі ад класавага разгляду такога складанага пытання. Як ужо нагадвалася, Рэч Паспалітая разглядалася як польская дзяржава, а не федэрацыя Польшчы і Вялікага княства Літоўскага. Ухваляліся і падзелы Рэчы Паспалітай, зноў-такі з дзяржаўна-цэнтралісцкага пункту гледжання на знешнюю палітыку рускага царызму. У. І. Ленін так сказаў пра трох манархаў, што падзялілі Рэч Паспалітую: «Курляндыю і Польшчу яны разам дзялілі, гэтыя тры каранаваных разбойнікі. Яны дзялілі сто гадоў, яны рвалі па жывому мясу, і рускі разбойнік урваў болей, таму што быў тады мацнейшы».

Пазней некаторыя карэктывы ў канцэпцыю «Тэзісаў» былі ўнесены. Так, тэрмін «захоп зямель Заходняй Русі літоўскімі феадаламі» ў І том 5-томнай «Гісторыі Беларускай ССР» (1972 г.) быў заменены на больш дыпламатычную фармуліроўку: «Шляхі ўключэння асобных заходнерускіх зямель у склад Вялікага княства Літоўскага былі рознымі». Увогуле ж канцэпцыя не змянілася, асабліва ў падручніках і асобных манаграфіях і артыкулах.

Але самае цікавае ў наступным. Уважлівы разгляд дваранскай або дваранска-клерыкальнай гістарыяграфіі Паўночна-Заходняга краю (як называліся Беларусь і Літва ў афіцыйных дакументах мінулага стагоддзя) дае магчымасць прасачыць больш глыбокія вытокі пазнейшага дагматычнага падыходу да гісторыі Беларусі феадальнага перыяду. Цікавасць рускай дваранскай гістарыяграфіі другой паловы XIX ст. да гэтага пытання асабліва ўзрасла ў сувязі з падаўленнем паўстання 1863 г. на Беларусі і Літве і палітыкай генерал-губернатара краю М. Мураўёва-вешальніка. Тагачасныя дваранскія гісторыкі, пачынаючы з прафесара Пецярбургскай духоўнай акадэміі М. Каяловіча (ураджэнца Беларусі) даказвалі, што Беларусь была «издревле истинно русским краем». Гэтыя гісторыкі асноўным злом для Беларусі лічылі каталіцкую царкву і палякаў, якія намагаліся адарваць рускае насельніцтва (г. зн. беларусаў) ад Маскоўскай дзяржавы, да якой беларусы імкнуліся, а народ аб'ядноўвала ў гэтай вызваленчай нацыянальна-рэлігійнай барацьбе мясцовая руская (г. зн. беларуская) арыстакратыя. Такі шавіністычны і вялікадзяржаўны падыход да гісторыі краю быў у той ці іншай ступені ўласцівы і іншым прадстаўнікам дваранска-клерыкальнага напрамку — славянафілу І. Бяляеву, А. Папкову і інш. Але ў адрозненне ад пазнейшых, беларускіх гісторыкаў, М. Каяловіч ідэалізаваў жыццё заходнебеларускага народа ў Вялікім княстве Літоўскім да Люблінскай уніі 1569 г., усхваляў далучэнне Беларусі да Расіі ў канцы XVIII ст. як акт, які дазволіў потым далучыць да праваслаўя ў 1794 г. больш трох мільёнаў уніятаў. Праўда, М. Каяловіч не піша, што калі цар Павел І скасаваў гэты ўказ, то 90 працэнтаў уніятаў вярнулася да сваёй рэлігіі. Усхваляў ён і, паводле яго слоў, «мудрую палітыку рускіх цароў і імператараў у адносінах да заходняй Расіі». А таксама гаварыў пра быццам бы народнае і рэлігійнае адзінства ў Беларусі, на якое нібыта абапіраўся рускі ўрад. Увогуле М. Каяловіч спецыяльна падбіраў такі дакументальны матэрыял, каб паказаць Заходнюю Расію ахвярай польскай каталіцкай экспансіі, царскую Расію і праваслаўную царкву выратавальніцай Заходняй Расіі. Гэты гісторык фактычна даў пачатак манархічнаму клерыкальна-дваранскаму напрамку ў гістарыяграфіі Беларусі, і ў метадалогіі, і ў методыцы.

З іншых прац гэтага перыяду трэба згадаць працы П. Бранцава, рускага гісторыка-манархіста, які выкладаў гісторыю і геаграфію ў Віленскім рэальным вучылішчы. З дваранска-клерыкальных пазіцый напісана ягоная кніга «Гісторыя Літоўскай дзяржавы ад старажытных часоў» (1889), у якой ён разглядаў гісторыю Паўночна-Заходняга краю са старажытных часоў ажно да М. Мураўёва, а таксама яе скарочаны варыянт — «Нарыс старажытнай Літвы і Заходняй Расіі» (1891). П. Бранцаў падкрэсліў, што калі «беларускі і маларускі народы, як і ўсе славянскія народы, адзначаліся непастаянствам, няцвёрдасцю ў перакананнях і палітычнай нетактоўнасцю, то,

(Працяг на стар. 6).

«Прынцыпы» і факты

(Пачатак на стар. 5.).

наадварот, вялікарускі народ адзначаўся і адзначаецца пастаянствам, цвёрдасцю ў перакананнях і палітычным тактам» (История Литовского государства с древнейших времен. с. 119). Больш таго, паводле яго выказванняў у той жа кнізе, «руская мова адна з самых багатых паміж арыйскімі мовамі». Таму «з поспехам вялікарускай цэнтралізацыі палітычныя формы і ідэі маскоўскага народа ў цяперашні час усё больш і больш прымаюць нацыянальны характар і заглушаюць традыцыі беларусаў і маларосаў». Бранцаў сцвярджаў, што «шмат цярпелі праваслаўныя Рэчы Паспалітай ад польскіх паноў, ад лацінскага духавенства, езуітаў, жыдоў і інш., але яшчэ больш — ад сваіх жа рускіх, якія перайшлі ў унію або каталіцтва». З далучэннем Беларусі да Расіі ў канцы XVIII ст., як піша П. Бранцаў, быў «аблегчаны лёс сялян», але ён не ўдакладняе, як гэта было зроблена. Ён не нагадвае, што Кацярына II і Павел I раздалі сваім вяльможам і генералам дзесяткі тысяч беларускіх сялян, якія раней плацілі грашовы чынш, а цяпер пачалі адбываць паншчыну. На думку П. Бранцава, рускія цары выратавалі беларусаў і літоўцаў ад польскай асіміляцыі.

Такім чынам, ужо М. Каяловіч і П. Бранцаў у другой палове XIX ст. устанавілі некалькі палажэнняў, якія потым былі выкарыстаны І. Лочмелем і аўтарамі «Тэзісаў аб асноўных пытаннях гісторыі БССР», а потым Л. Абэцэдарскім і іншымі.

Гэтая схема крыху змянілася пры падрыхтоўцы пяцітомнага выдання «Гісторыі Беларускай ССР» (1972—75 гг.), але асновы яе захаваліся.

Трэба таксама дадаць, што менавіта гісторыкі 40-х гадоў і ўвялі ў практыку замоўчванне асобных твораў і палажэнняў К. Маркса, Ф. Энгельса і У. І. Леніна.

ВОСЬ ЧАМУ задачы беларускіх гісторыкаў зараз заключаюцца ў наступным. Па-першае, вярнуць належнае месца працам і палажэнням класікаў марксізму-ленінізму, што датычаць гісторыі Беларусі феадальнага перыяду. Па-другое, перайсці на новыя пазіцыі і скончыць урэшце паўтараць закамуфляваныя палажэнні рускіх дваранскіх манархічных і клерыкальных гісторыкаў. Па-трэцяе, разглядаць увесь корпус разнастайных гістарычных крыніц, а не асобныя факты, карысныя толькі для сваёй канцэпцыі. А самае галоўнае — памятаць словы У. І. Леніна аб тым, што нам патрэбна поўная і праўдзівая інфармацыя.

●ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

БОЛЬ І ТРЫВОГА — ГОМЕЛЬШЧЫНА

Серыю «Рэспубліка. Час. Людзі», якую выпускае выдавецтва «Мастацкая літаратура», папоўніла кніга-дзённік Васіля Ткачова «Пахвалі пражыты дзень». Аўтар невыпадкова менавіта так вызначыў жанр свайго роздуму аб часе, жыцці землякоў-гамяльчан. Гэта сапраўды свайго роду дзённік, асобныя нарысы якога — выбраныя старонкі з убачанага і пеpажытага.

Самая драматычная з іх звязана з аварыяй на Чарнобыльскай АЭС. «Блакнот чарнобыльскай бяды», якім адкрываецца зборнік, гэта расказ пра героя-пажарніка Васіля Ігнаценку, загінуўшага пры тушэнні пажару, — яго воблік узноўлены па ўспамінах бацькоў юнака. Адначасова гэта і ўзнаўленне лёсаў іншых людзей, што адчулі на сабе ўздзеянне аварыі.

Іншыя раздзелы кнігі таксама з'явіліся ў выніку шматлікіх камандзіровак аўтара па Гомельшчыне. І тады, калі ён ездзіў як супрацоўнік рэдакцыі абласной газеты «Гомельская праўда», і пад час самастойных вандровак — журналіст і пісьменнік В. Ткачоў не любіць сядзець дома.

Аўтар не абмяжоўваецца так званымі нарысамі-партрэтамі, хоць і не адмаўляецца ад іх. Галоўнае для яго — нарыс-роздум, нарыс - публіцыстычнае выступленне.

В. ЗУШЧЫК.

У Доме творчасці «Іслач» праходзіць семінар перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР. На гэты раз гасцінная «Іслач» сабрала пісьменнікаў з Расіі, Літвы, Латвіі, Эстоніі, Арменіі, Узбекістана, Малдавіі, Грузіі, тых, хто спрыяе сваім талентам навядзенню і ўмацаванню мастоў дружбы між нацыямі, народамі, краінамі.

Насычаная праграма семінара. Яго ўдзельнікі слухаюць лекцыі нашых вядомых пісьменнікаў, вучоных, моваведаў аб беларускай мастацкай культуры, паэзіі, гісторыі літаратуры, мове, асаблівасці перакладу нашай паэзіі і прозы (У. Конан, Т. Чабан, А. Лойка, Д. Бугаёў, В. Красней, Л. Шакун, А. Яскевіч, Ю. Канэ); сустракаліся з Я. Брылём, В. Адамчыкам, Н. Гілевічам, С. Грахоўскім, А. Жуком, С. Законнікавым, В. Зуёнкам, А. Мальдзісам, М. Мушынскім, В. Рагойшам і іншымі; абмяняліся думкамі з нашымі перакладчыкамі ў Доме літаратара. У рабоце семінара прымае ўдзел намеснік загадчыка ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. І. Бутэвіч. Сёння штотыднёвік знаёміць чытачоў з творчасцю некаторых удзельнікаў семінара.

«ПЕРАКЛАДЧЫК — РАСЛІНА ШМАТГАДОВАЯ»

Штрыхі да творчага партрэта Талрыда РУЛІСА

Такое афарыстычнае вызначэнне належыць нашаму сябру з Латвіі Талрыду Рулісу. Ён сам перакладчык з амаль трыццацігадовым стажам, і на ніве латышска-беларускага спараднення зусім не «расліна», а разгалісты каржакаваты дубок.

Не сказаць, што ў нас пра Талрыда Руліса нічога не ведаюць. Ён удастоены Ганаровай граматы Вярхоўнага Савета БССР, неаднаразова гасцяваў у Мінску, выступаў па тэлебачанні... Хто не ленаваўся пераrарнуць старонкі літаратурнага зборніка «Братэрства-88», мог і там прачытаць пра яго.

Сам я не раз і не два згадваў у друку імя гэтага апантанага працаўніка, спрабаваў сказаць удзячнае слова за неацэнную яго работу — тым больш, што трансплантацыя ім жывых тканак нашага мастацкага слова ніколі не выклікала рэакцыі чужароднасці. У дні, калі рэспубліка сабрала паслоў культуры з розных рэспублік, каб агледзець іх здабыткі і натхніць на новую працу, хочацца свежым вокам глянуць на кніжную паліцу латышскага друга, дзе на вокладках ўзноўлена па-латышску столькі імёнаў беларускіх літаратараў... Васіль Быкаў, Кузьма Чорны, Іван Пташнікаў, Іван Сяркоў, Анатоль Кудравец, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Іван Чыгрынаў, Якуб Колас, Віктар Казько, Алесь Масарэнка, Уладзімір Караткевіч, Адам Мальдзіс... Толькі адзін пералік кніг можа сказаць пра тое, як мы абавязаны шаноўнаму перакладчыку. Творы больш сямідзесяці беларускіх пісьменнікаў перакладзены ў Латвіі. На долю Т. Руліса прыпала 13. Чортаў тузін! Але дамо слова самому Талрыду, з якім мне на працягу апошніх гадоў прыходзілася даволі часта гутарыць у Рызе і Мінску.

— Снежань 1965 года. Я служыў у арміі ў Гродне. Аднойчы наведаў літаб'яднанне пры газеце «Гродненская правда», спытаў, ці дапамагаюць тут маладым перакладчыкам. Здаецца, Быкаў пажартаваў: «Трэба мець аловак і паперу, каб перакладаць». Аловак і папера знайшліся ў кішэні шыняля, а вось мову я тады ведаў слабавата. Яшчэ да арміі няведама чаму набыў «Беларуска-рускі слоўнік». Раз займеў слоўнік, выпісаў двухтомнік Янкі Маўра. Увогуле, цяга да перакладаў была ў мяне яшчэ са школы. Памятаю, метадам перакладу я, кандыдат у двоечнікі, у кароткі час добра вывучыў рускую мову, чым пазбавіў настаўніка ад непрыемнасці пакідаць мяне на другі год у адным і тым жа класе. Вось якраз той слоўнік (Т. Руліс дастае яго з паліцы, чытае), купіў 26 жніўня 1963 года і пачаў перакладаць «Амок». Толькі мая філалагічная падрыхтоўка аказалася занадта слабой. У арміі сур'ёзна заняўся вывучэннем мовы, дапамагалі мне ў гэтым мае таварышы, салдаты-беларусы.

Апавяданне Васіля Быкава і было маёй першай перакладчыцкай работай, надрукаванай ў раённай газеце. «Свае людзі» В. Быкава — першая рэспубліканская публікацыя.

Мне пашчасціла, што я сустрэўся ў Гродне з Быкавым, што захапіўся яго творчасцю. Як зараз помню словы Васіля Уладзіміравіча, якія ён сказаў мне пры развітанні з ім і з гарадам: «Заўсёды трэба мець перад вачыма мэту, да якой ідзеш, і, галоўнае, захаваць чалавечнасць заўсёды і ўсюды. Я не ведаю, якое іншае пажаданне ў дарогу магу табе даць».

Тут важна заўважыць, што пазней Талрыд Руліс пераклaдзе такія быкаўскія творы, як «Ранак-світанак», «Воўчая зграя», «Атака сходу». Аповесці Быкава «Сотнікаў», «Абеліск», «Дажыць да світання» пад адной вокладкай — былі, дарэчы, яго пятай перакладной кнігай з беларускай мовы.

— Быкавым я, можна сказаць, быў блаславёны ў перакладчыкі. Але высока цаню і шчырую дружбу, напрыклад, з Анатолем Кудраўцом. Знаёмы з ім з 1968 года. Для мяне ён цікавы і як чалавек, і як літаратар. Сціплы, не любіць выстаўляць сябе. Гэта разам з ім я адкрыў для сябе, напрыклад, Кузьму Чорнага («Трэцяе пакаленне» Рыга, 1971 г.). Пры сустрэчах, перапісцы мы абмяркоўваем лепшыя творы беларускай літаратуры, вартыя перакладу. Анатоль Кудравец заахвочвае мінскіх таварышаў працаваць над перакладамі з латышскай мовы. А я тым хлопцам пасылаю спісы найбольш цікавых нашых твораў, арыгіналы.

Дарэчы, у 1974 годзе паявіўся мой пераклад цікавай кнігі А. Кудраўца «Раданіца». Калі браўся за работу над ёй, яна яшчэ не была выдадзена па-руску. Часам перакладчыкі чакаюць, пакуль аўтар саюзнай рэспублікі надрукуецца па-руску. Па-першае, ім не трэба выбіраць: на ўсесаюзную арэну, само сабой, выходзяць лепшыя творы нацыянальных літаратур. Па-другое, з-за няведання мовы арыгінала таварышы перакладаюць з рускай мовы. Я лічу, што пераклад з перакладу скажае арыгінал.

Тут яшчэ многае залежыць ад сумленнасці і таленавітасці перакладчыка, які рыхтуе кнігу па-руску. Чытаючы, напрыклад, Пташнікава ў перакладзе, у мяне было незразумелае адчуванне. Адно спрашчэнне стылю пісьменніка, думаю, можа сур'ёзна пашкодзіць уяўленню чытача аб арыгінале.

Кожны раз, калі я гутарыў з Талрыдам Рулісам, задумваўся пра тое, якую вялікую місію бярэ на сябе перакладчык. Тут трэба ўлічыць, што ў перадваеннай Латвіі ведалі, напрыклад, толькі некалькі вершаў Купалы і Коласа па-латышску. Беларуска-латышскія літаратурныя сувязі асабліва плённымі сталі ў 50—60-х гадах. Прачытайце, напрыклад, такія заўвагі Яна Судрабкална, калі ён у 1969 годзе наведаў Мінск. Прыводжу яго словы, змешчаныя ў адным з нумароў «Літаратуры і мастацтва»: «Як усё змянілася тут! Проста казачна! А я ж помню яшчэ курныя, цёмныя хаты, дзе разам з людзьмі была жывёла. Якія ў вас цяпер шырокія вуліцы, як лёгка ў іх дыхаецца...» Я. Судрабкалну трэба было пабыць на нашай зямлі, каб змяніць даўнія, застарэлыя ўяўленні пра беларускую зямлю.

А для многіх далёкае пададрожжа ў нашу рэспубліку з поспехам замяняе беларуская кніга. Таму я і пытаюся ў Талрыда Руліса, якімі матывамі кіруецца ён у сваёй дзейнасці, перш чым перакладная кніга трапіць у выдавецкі план.

— Перакладчыку трэба быць заўсёды напагатове. І мне прыходзіцца быць не толькі літаратурным крытыкам, але і літаратуразнаўцам. А ў такім разе трэба мець яшчэ і прадбачлівасць. Хай не выглядае гэта пахвальбою, але ў свой час я ўзяўся за працу над такімі кнігамі, як «Тартак», «Раданіца», верачы ў тое, што іх аўтары будуць належна ацэнены не толькі ў сябе «дома», але і прадстануць перад усесаюзным чытачом. Сёння я высока цаню прозу Адамчыка, Сіпакова, збіраюся яе перакладаць і светла веру, што гэтыя пісьменнікі — з вялікімі патэнцыяльнымі магчымасцямі.

У сваёй рабоце імкнуся да сінтэтычнага перакладу. Да некаторых тэм беларускай літаратуры, напрыклад, латышскі чытач можа быць непрызвычаены. Я не стараюся дагаджаць густам усіх, «аблягчаць» ці спрашчаць тэкст перакладу. Хай кожны чытач сам падумае, разбярэцца, дойдзе да ісціны.

Мяне папракалі, напрыклад, за тое, што ў адной з кніг В. Быкава я нейкія стылёвыя нюансы, калі можна так сказаць, «русіфікаваў». Але ж давайце прыгледзімся да арыгінала і прыйдзем да высновы, што стыль В. Быкава менш, што называецца, «беларускі», чым, скажам, стыль К. Чорнага. І вось гэтую асаблівасць я вылучыў у перакладзе.

Талрыд Руліс — новае моцнае звяно ў латышскай «абойме» перакладчыкаў з беларускай мовы. Я маю на ўвазе тых, хто працаваў не з падрадкоўнікам, а з арыгіналам. Гэта Юлій Ванаг, Андрыс Веян, Чэслаў Кіндзул, Еранім Стулпан... Пытаюся ў Т. Руліса, хто са старэйшых перакладчыкаў меў на яго асаблівы ўплыў.

— На сёння мы можам гаварыць аб латышскай школе перакладу, дзе сумленнасць творчых работнікаў мяжуе з іх высокай патрабавальнасцю, шырокім дыяпазонам зацікаўленасці. Асаблівы клопат — гэта выхаванне маладых перакладчыкаў. Зараз яны перакладаюць з многіх моў народаў СССР. І з вялікім поспехам. Добрая перакладная кніга можа ісці тыражом у 200 тысяч экземпляраў. Гэта ў выключных выпадках. А вось — «норма»: двайным тыражом (30 тысяч паасобнікаў) выйшлі кнігі Чорнага, Кудраўца, Пташнікава, Мальдзіса... І трэба добра было пашукаць, каб потым знайсці якую-небудзь з іх у кнігарнях.

Так вось, пра сучасную латышскую школу перакладу. Заснавальнікам яе беларускага «аддзялення» трэба лічыць Юлія Ванага. Ён пераклаў «Беларускія народныя казкі», «Дрыгву», «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы», «Птушкі і гнёзды». Ён жа і цудоўны перакладчык беларускай лірыкі. Узровень яго перакладчыцкай работы вельмі высокі, і нам, яго наступнікам, проста немагчыма працаваць горш.

Кожная новая добрая і добра перакладзеная кніга дабаўляе нейкую крупінку не толькі да ўласнага вопыту, майстэрства. Яна становіцца своеасаблівым каталізатарам для роднай літаратуры, яна ўзбуджае думку на новыя творчыя імпульсы. Таму я поўнасцю згаджаюся з выслоўем, што творчая работа пад назвай «пераклад» — гэта адна з музаў, і адносіцца да перакладу трэба як да высокага мастацтва.

Відаць, чытачу будзе цікава пазнаёміцца з некаторымі штрыхамі біяграфіі Талрыда Карлавіча. Нарадзіўся ён 29 снежня 1940 года ў Вентспілсе. Бацька яго — з сялян — працаваў партовым рабочым. Вучыўся Т. Руліс ва універсітэце, служыў у арміі, працаваў адказным сакратаром раённай

«Іслач», верасень... В. КАЗАКЕВІЧ (Масква), М. РУДКОЎСКІ, В. ЗУЁНАК, П. КОШАЛЬ (Масква).

Г. НАРМАТАВА (Узбекістан), А. КАНДРУСЕВІЧ, Н. НАРМАТАЎ (Узбекістан), Т. РУЛІС (Латвія).

О. МІЦКЕВІЧУТЭ, Э. ЛЕГУТЭ, (Літва) і В. АДАМЧЫК.
Фота Ул. КРУКА.

газеты, карэктарам у галоўнай рэдакцыі энцыклапедыі, рэдактарам рэдакцыі мастацкай перакладчыцкай літаратуры ў выдавецтве «Ліесма» («Полымя»). Перакладае з рускай, украінскай, польскай, літоўскай, англійскай моў. Але...

— Беларуская літаратура — — мая асаблівая любоў. Да 50-годдзя першага выдання выйшаў «Салавей» З. Бядулі з маім пасляслоўем. Падрыхтаваў своеасаблівы падарунак латышскаму чытачу — «На імперыялістычнай вайне» і «Віленскія камунары» М. Гарэцкага. У 1921 годзе Максім Гарэцкі жыў у Латвіі, чытаў лекцыі на беларускіх настаўніцкіх курсах у Даўгаўпілсе. У Латвіі ён напісаў і некалькі драматычных абразкоў.

Затым былі «Плач перапёлкі» І. Чыгрынава. Да стагоддзя з дня нараджэння Я. Коласа пераклаў трылогію «На ростанях». Выдадзена «Дзікае паляванне караля Стаха» і гатовая —у шуфлядзе — «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» У. Караткевіча. Могуць падумаць, што мае зацікаўленні надта палярныя: класіка і новыя творы беларускай літаратуры. Што зробіш: трэба навёрстваць, зрабіць тое, што не паспелі ці не змаглі зрабіць нашы перакладчыкі раней. Галоўнае — каб не прайсці міма! Азнаямленне латышскага чытача з класікай беларускай літаратуры пакажа яму, на чым стаіць сённяшняя літаратура брацкага народа, дзе яе вытокі, карэнні, у чым яна дасягнула ці пераўзышла ранейшыя нацыянальныя культурныя здабыткі. Увогуле, мне да 2000 года работы па прапагандзе беларускай кнігі хопіць, — усміхаецца Талрыд Руліс.

Эскізна называю яшчэ адну асаблівасць беларускай школы перакладу ў Латвіі, адроджаную Т. Рулісам. Да яго перакладалі ў асноўным людзі, паходжаннем сваім звязаныя з Латгале, з латышска-беларускага сумежжа. У каго беларускае слова было, як кажуць, на слыху (нездарма слова «сабрыс» перакладаецца, як «сусед»). Нашу песню, нашу мову чулі ў сваіх ваколіцах жывою Еранім Стулпан і Юлій Ванаг, Андрыс Веян і Язэп Османіс... Талрыд Руліс, як, напрыклад, і Мірдза Абала, прышчаплялі беларускую мову нанова. Зараз Талрыд сваім бездакорным валоданнем мовай Коласа і Чорнага, Гарэцкага і Караткевіча можа прысароміць таго-сяго нашага местачкоўца або выпускніка журфака.

Талрыд Руліс як перакладчык — чалавек асаблівы. І ў першую чаргу таму, што ён — максіміліст. Такая рыса характару вызначае ахвярнага, апантанага работніка, які не ідзе на кампрамісы, не дазваляе сабе быць флюгерам надзённай выгоды.

І вось галоўнае, надзённае запытанне. Беларусь мае Талрыда Руліса. А ці мае Талрыд Руліс Беларусь? Што робіць Саюз пісьменнікаў для падтрымкі такіх самаадданых і такіх перспектыўных перакладчыкаў? Ці курыруе іх, а прасцей — ці дапамагае набыць літаратуру, даведачнікі, слоўнікі, ці запросіць падарожнічаць, панаглядзецца, панадыхацца водарам бароў, пушчаў, песняў, жывога народнага вымаўлення? Хіба 10 дзён у «Іслачы» кампенсуюць наш доўг?

У «Братэрстве-88» Т. Руліс робіць такі папрок: «Прыкра і тое, што на Беларусі з латышскай літаратуры амаль нічога не выдаецца, не надта дбаюць пра прэстыж нашай літаратуры». Тут можна паспрачацца з Рулісам. І ўсё ж...

Пад час нядаўняга наведання Рыгі я аглядзеў выстаўку «Беларусы ў Латвіі». Сярод кніг нашых аўтараў, перакладзеных на латышскую мову ў астатні час, ляжала на вітрыне навінка — аповесць «Восень пасярод вясны» Адама Мальдзіса. Самая «свежая» работа Талрыда Руліса. А налета яму споўніцца ўсяго толькі 50. Як ён сам дэкларуе: «Перакладчык — расліна шматгадовая». Будзем спадзявацца, што яму і нам хопіць узаемнай любові яшчэ на многія леты.

Сяргей ПАНІЗНІК,
намеснік старшыні бюро секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР.

Аляксандр ПУХАТЫ

Маналог зямлі

Планета я, ад сонца адарвалася.
Тысячагоддзе я ў агні была.
Жыццё на мне — адзінае! — стваралася.
Дыханне чалавеку я дала.

Стварыў мяне не бог. Не падалося.
Трымаюся, ды не на трох кітах.
Мой светлы дзень залежыць не ад лёсу.
Не з гліны я. Нязведаны мой шлях.

І сонца не шкадуе мне праменняў.
А месяц круглы, як свяцільнік мой.
Ён на мяне глядзіць штоноч нязменна
Вачыма зор — агністасцю сваёй.

Я жоўтая, і шэрая, і чорная.
Мільёны год мне, але ж я ў красе.
Дзяцей не злічыш (дарагое кожнае!),
І падуладны мне яны ўсе.

Сваіх дзяцей люблю, не выдзяляю,
Дзялю пароўну ласку ім сваю.
І як з малымі з імі не гуляю,
Жыццё дарма нікому не даю.

Цяжкая ў мяне ноша, не прарокава,
Але цяжэй яшчэ таму мне жыць,
Што дзеці мяне любяць неаднолькава,
Таму і сэрца так за іх баліць.

Пароўну ўсім даю свой хлеб надзённы,
Хто працу любіць шчодраю душой.
І аднаго прашу, каб дзеці родныя
Любілі і цанілі клопат мой.

Баліць, калі мяне хто папракае,
А бачу, зло, каварства, здраду, здзек
Сярод людзей. Далёка ім да раю.
І гэта мяне мучае спрадвек.

Я патрабую ад дзяцей шчаслівых,
Не прыніжайце вы Зямлі старой.
І не давайце клятваў мне хлуслівых,
І марна не кляніцеся вы мной!

Салдацкія боты

Вам, кірзавым, не да спачыну.
Вайна ацаніла ваш крок.
Ішлі па гарах, па далінах,
Мясілі і снег і пясок.

Пазналіся з доляй цяжкою:
Хадзіла зямля хадуном.
Улетку вы пахлі травою,
Зімою — пажарам, агнём.

Вы мерзлі. Салдацкія ногі
Калелі ў марозныя дні.
І падалі вы ад знямогі.
Як свечкі, гарэлі ў агні.

Не раз наступалі падкоўкі
На міны. Сляпіла зямля.
З якога металу іголкі
Сшывалі вас, боты, пасля.

І радасць, і гора дзялілі
З салдатам, пакуль ён жывы...
У дзверы рэйхстага ў Берліне
Абцасам пастукалі вы!

Дуб

Яму равесніка не знойдзе даль.
Дня нараджэння невядома дата.
Яго галіны-рукі, нібы сталь,
А тулава, як той бурдзюк напяты.

Карэнне ўглыб зямлі пайшло. Змагчы
Такога нельга. Марная трывога.
Дзяцей, унукаў, праўнукаў злічы!
Іх—як у майго дзеда векавога.

Вякамі ўдаль з пагорка ён глядзіць
Папераджальна, горда, незалежна.
Ён бачыў часу боль (яшчэ баліць!),
Нібы ў гарах старажавая вежа.

Асецін, тваю ён бачыў кроў, —
Тваіх сыноў, — лілася тут калісьці.
Сляды тых бітваў з даўнішніх вякоў
На целе зрубцаваным запякліся.

Жывой скалой узняўся над былым.
Яму не страшна буры завыванне.
І пераходзяць з веку ў век аб ім
Бяссмертныя легенды і паданні.

Крыніцы Асецііі

Я вас, крыштальных і зіхоткіх,
Душэўным саграю святлом.
Цалуе ветрык вас пяшчотна,
Салодка пахнеце сянцом.

Ля вас сцяжынка абаўецца.
Журчанне ваша — спеў без слоў.
Вы супакойваеце сэрца
Таму, хто доўгі шлях прайшоў.

Вас сонца з вышыні прыкмеціць,
Праменнем высвеціць наскрозь.
А ноччу вам гарэза-месяц
Нібы падміргвае з нябёс.

Вы радасць, смех свой распляскалі.
Аб чым ваш спеў? — Скажыце мне.
Каб вы ў радках маіх журчалі
Аб горнай, мілай старане!

З асецінскай. Пераклаў
Юрась СВІРКА.

Водгукі, палеміка

Жыццё пражыць...

Ідзе перабудова, усталёўваецца публічнасць. У друку часта сустракаем матэрыялы, якія раскрываюць сутнасць, вытокі і прычыны розных негатыўных з'яў у грамадска-палітычным жыцці, паказваюць канкрэтных ініцыятараў і выканаўцаў супрацьзаконных дзеянняў і іх ахвяр. Засталіся ў памяці мінулагоднія публікацыі ў газеце «Звязда», у якіх закранаецца грамадская пазіцыя літаратуразнаўца і крытыка В. Барысенкі. Нядаўна пра іх нагадаў Віктар Каваленка ў лісце «Дзе віна, дзе бяда...» у рэдакцыю штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» (1 верасня г. г.).

Не маю намеру ўключацца ў журналісцкае і навуковае расследаванне дзейнасці акадэміка В. Барысенкі, якое вядуць карэспандэнт А. Лукашук і дырэктар Інстытута літаратуры АН БССР В. Каваленка. Не стаўлю пад сумненне галоўны вывад ліста В. Каваленкі: «І ўсё ж тое станоўчае і карыснае, што было зроблена В. Барысенкам для развіцця беларускай літаратуры, беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, не павінна быць забыта ці закрэслена, нават калі мы пры гэтым справядліва асуджаем яго памылкі».

Можна зразумець аўтара ліста, які імкнецца хоць бы часткова адвесці абвінавачанні, выстаўленыя В. Барысенку ў газетных публікацыях. Мэта сапраўды гуманная, прадыктаваная не карыслівымі разлікамі, а маральным абавязкам перад памяццю старэйшага калегі.

Насцярожваюць спосаб доказу, логіка выкладу. З пунктуальнасцю адваката В. Каваленка прасочвае акалічнасці «справы», каб зрабіць заключэнне, што неаб'ектыўная рэцэнзія В. Барысенкі на хрэстаматыю «Чырвоная змена» — не асноўная прычына рэпрэсій супраць яе аўтараў І. Мазура і М. Калінічэнкі. Асаблівы націск робіцца на тое, што В. Барысенка не першы даў несправядлівую ацэнку гэтай кнізе: «...В. Барысенка быў, прынамсі, трэцяй, а не першай асобай у шэрагу ганіцеляў аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена». Вось як прафесійна, у стылі крымінальнага кодэксу, фармулюе В. Каваленка адзін з важкіх аргументаў невінаватасці В. Барысенкі ў «трагічным лёсе канкрэтных людзей»: «Прынамсі, адкрытых заклікаў да расправы з кім-небудзь у рэцэнзіі няма». Ну і што? У 30-я гады даволі было «паставіць» кампрамат, а ўжо адпаведныя органы ўмелі самі і «заклікаць», і «расправіцца».

Наогул, у лісце В. Каваленкі праходзіць думка, што віна нібыта ўжо і не віна, калі яна агульная, растворанная ў масе, схаваная ў ёй. Тым больш, калі гэтая віна — усяго толькі вынік рэалізацыі афіцыйнай устаноўкі. Такое меркаванне выкарыстоўваецца як апраўдальны момант: «...погляды і ацэнкі, выказаныя ў закрытай рэцэнзіі В. Барысенкі, былі агульнапрынятымі ў друку 30-х гадоў і адлюстроўвалі афіцыйную лінію савецкіх і партыйных органаў». Адсюль: навошта дакараць В. Барысенку ў нападках на Д. Прышчэпава і А. Баліцкага, калі тыя «былі ўжо даўно арыштаваны» і іх «прозвішчы хаяліся ва ўсім друку». Дык — бі ляжачага! Ці сказаць інакш: працуй на рэпрэсіўную машыну.

Сёння мы ведаем, што значыла такая агульнапрынятасць, аднагалоснасць у 30-я гады. Але ж і ў нясталінскі, нядаўні час лёгка знаходзіліся ахвотнікі ад «калектыву», «грамадскасці», якія на каманду або толькі намёк зверху ці збоку дружным падыманнем рукі вырашалі чалавечы лёс...

В. Каваленка піша, што ў эпоху рэпрэсій «немагчымай стала і сумленная ацэнка сучасных падзей». Гэта не так. І тады былі Людзі. Дзякуючы ім, іх мужным паводзінам, іх праўдзівым ацэнкам і сведчанням, цяпер мы можам з большай дакладнасцю ўявіць той страшэнны перыяд нашай гісторыі.

Для абароны В. Барысенкі аўтар ліста звяртаецца да літаратурных аўтарытэтаў—залучае выказванне Б. Сарнова: «У рэшце рэшт важна не тое, якім ты быў сорак, ці трыццаць, ці дваццаць, і нават дзесяць гадоў назад. Важна, які ты цяпер». Мусіць жа, не. Важна і тое, каб праз 40—30—20—10 гадоў чалавек мог азірнуцца на свае словы і ўчынкі з чыстым сумленнем.

Аўтар ліста ў рэдакцыю «ЛіМа» сведчыць, што В. Барысенка «з вялікай радасцю ўспрыняў ідэі XX з'езда КПСС, шчыра вітаў усе перамены ў эканамічным, сацыяльным і культурным жыцці краіны і — што самае галоўнае — сам працаваў мэтанакіравана ў духу новага часу». Што ж, гэтай характарыстыцы нельга не верыць. І ўсё ж галоўная лінія паводзін вучонага — прыстасавальніцтва, хісткасць навуковых пазіцый — відаць, не зазнала істотных змен. Бо і пасля XX з'езда, як адзначаецца ў лісце, В. Барысенка «незаслужана асуджаў некаторыя творы В. Быкава, выступаў з нападкамі ў ходзе афіцыйна развязанай кампаніі супраць рамана Б. Пастарнака «Доктар Жывага», як і многія тагачасныя крытыкі і пісьменнікі» (падкрэслена мною. — А. К.).

Ліст В. Каваленкі дае яскравыя штрыхі да партрэта навукоўца перыяду рэпрэсій і застою, паказвае яго маральнае аблічча і жыццёвыя прынцыпы. У гэтым перш за ўсё каштоўнасць публікацыі, асабліва для навуковай моладзі, студэнцтва. Шкада толькі, што гэты актуальны допіс змешчаны ў самым канцы тыднёвіка.

Алесь КАЎРУС.

Паэзія

Сяргей ГРАХОЎСКІ

КРУГАЗВАРОТ

●

Быў загнаны, як у пастку,
Я ў глухую цішыню,
А цяпер душы хоць частку
аднадумцам адчыню.

Прарочыя сны

Не обратил ли Бог мудрость мира сего в безумие?
Першае пасланне карынфянам святога апостала Паўла.

Прыходзяць сны пачварныя, як здані,
То падаю, то на крыжы вішу,
Як толькі ў вокнах засінее ранне,
Што значыць гэты сон, я варажу.

І нарастае кожны дзень трывога,
А часам на сябе самога злосць,
Што не лічыў ніколі Богам Бога,
А ён усё ж, магчыма, недзе ёсць.

Не Саваоф з сівою барадою,
І не Ілля, разгневаны прарок,
А нехта ж правіць шчасцем і бядою,
Узносіць і карае незнарок.

Ён даў усё, што трэба чалавеку, —
Жыццё, і мудрасць, і любоў навек,
Вёў праведнікаў у Карынф і ў Меку,
Пакуль не збіўся з тропу чалавек,

І, вырваўшыся з боскае улады,
Цягнуў пакуты на сваім гарбе,
А хіжы кат спакойны быў і рады,
Што мог караць мудрэйшых за сябе.

Штодня таемна гінулі ахвяры,
Жывых паскручвалі ў бараній рог,
А праведнікаў ад крывавай кары
Не ўратавалі ні Закон, ні Бог.

За мною ўслед хадзіла пакаранне,
Знаходзіла і гнула ўсё часцей.
Мне лёс наканаваў выпрабаванне,
Каб стаць пасля чысцілішча чысцей.

У сны прарочыя я веру і не веру,
Але ратунку мне ад іх няма.
Я не баюся ні агню, ні звера,
Каб толькі не прыснілася турма.

Мана

Хавалі праўду ад народа
За непрыступную сцяну.
Была тады такая мода:
За праўду выдаваць ману.

Хлусілі з рання і да рання
Пісцы і дыктары штодня.
За паслушэнства і старанне
Карміла іх бяздумная хлусня.

Кругавая абарона

Чыноўніцтва займае абарону,
Трымае і тылы, і правы фланг.
Падтрымку мае ў шэфа і ў патрона,
Бо выбілася ў адпаведны ранг.

Гудзе наменклатурнае дваранства,
Мяняе крэслы, шыльды, адрасы,
Бо ў кожнага — надзейнае падданства
З гарантыяй на доўгія часы.

Чыноўнікі прыварак да зарплаты
Умеюць нават з ялаўкі даіць.
Як Ванька-ўстанька, чынадрал заўзяты,
Куды ні кінеш — ён ізноў стаіць.

Усё спустошыў — поле і прылаўкі,
А сам сабе дабро аберуч гроб...

Прыстойны папрасіўся б у адстаўку,
Або пусціў бы нават кулю ў лоб.

Але здавацца чынадрал не хоча,
Гатовы аж да скону кіраваць,
І, бессаромна гледзячы у вочы,
Усіх пусціць па свеце жабраваць.

Закон

Дзе больш за ўсё патронаў і гармат,
Клапоціцца не аб жыцці, а сконе.
Там, дзе законаў вельмі шмат,
Найбольш бывае беззаконня.
Закон павінен быць для ўсіх адзін,
На ўсе часы, узросты, пакаленні:
Калі ты Чалавек, калі Грамадзянін,
Павінен мець сумленнае Сумленне.

Рацы

Ахвочыя да ўзнагародаў
Усё, што маглі, здабылі,
Мацуючы «дружбу народаў»,
Так дружна яе прапілі.

Падводзілі смела аснову
Да ўласных высноў і сістэм,
Адзіную сцвердзілі мову,
Таму, як нямыя, жывем.

Забыліся роднае слова,
Не ўспомнім, як маці завуць,
Забілі нам глупствам галовы,
Што цяжка набок павярнуць.

Святлана Алексіевіч

«Мы вяртаемся адтуль...»

Старонкі з кнігі «ЦЫНКАВЫЯ ХЛОПЧЫКІ» — маналогі тых, хто прайшоў Афганістан

Гісторыя гэтай вайны яшчэ не напісана. Мы ведаем пра яе роўна столькі, колькі нам можна ведаць, каб не ўбачыць сябе такімі, якія мы ёсць. Але ў гэтай вайны ёсць сведкі. Тысячы сведак. І яны хочуць быць пачутымі раней, чым іх прыдумаюць такімі, якімі яны будуць зручныя і зноў камусьці для нечага патрэбныя. Яны хочуць быць патрэбнымі праўдзе, якую ўжо не схаваеш у цынкавых трунах ад мацярок, жонак, сыноў, усіх нас. Яны розныя, рознае яны пабачылі і рознае перажылі. Адны хочуць звацца героямі. Другія не ведаюць, хто яны. Трэція ў адчаі — хто яны! Нам трэба зразумець усіх, бо яны нашы дзеці, мужы, браты.

Не кажыце, што вы не былі на гэтай вайне. Няпраўда! Мы ўсе вярнуліся адтуль...

Томас Н., сяржант, камандзір узвода:

«Як у сне... Як быццам я недзе гэта глядзеў... У нейкім фільме... Такое цяпер адчуванне, што нікога не забіваў...

Сам паехаў. Папрасіўся добраахвотна. Хацеў выпрабаваць сябе, на што я здольны. У мяне вялікае «я». Вучыўся ў інстытуце, там сябе не пакажаш. Не ўведаеш, хто ты. Хацеў стаць героем, шукаў выпадку стаць героем. Пайшоў з другога курса. Кажуць: мужчынская вайна... Хлапечая вайна... Ваявалі адны хлапчукі... Нядаўнія дзесяцікласнікі... Для нас гэта, як гульня. Вельмі важным было тваё самалюбства. Твой гонар. Змагу ці не змагу. Ён змог. А я? Мы гэтым былі захоплены, а не палітыкай. Я з дзяцінства рыхтаваў сябе да якіхсьці выпрабаванняў. Джэк Лондан — мой любімы пісьменнік. Сапраўдны мужчына павінен быць дужым. Дужымі становяцца на вайне. Мая дзяўчына адгаворвала мяне: «Уяві сабе, каб нешта такое сказаў Бунін ці Мандэльштам?» З сяброў ніхто мяне не зразумеў. Хто ажаніўся. Хто ўсходняй філасофіяй захапіўся. Хто — ёгай. Адзін я — на вайну.

...Уверсе выгаралыя на сонцы горы... Унізе дзяўчынка сварыцца на казу... Жанчына вешае бялізну... Як у нас на Каўказе... Нават расчараваўся... Уначы — стрэл у наша вогнішча: падняў чайнік, пад чайнікам куля. У пераходах — смага. Пакутлівая і ўнізіцельная. Рот сушыць, нельга сабраць слінку, каб пракаўтнуць. Здаецца, у цябе повен рот пяску. Лізалі расу, глыталі ўласны пот... Мне жыць трэба. Я жыць хачу! Злавіў чарапаху. Вострым каменьчыкам праткнуў горла. Піў кроў чарапахі. Іншыя не маглі. Ніхто не мог.

Зразумеў, што здольны забіваць. У руках — зброя. У першым баі бачыў, як у сяго-таго бывае шок. Трацяць прытомнасць. Некаторых ванітуе нават пры згадцы, як яны забівалі. Разрываюцца чалавечыя мазгі... Па чалавечым твары цячэ чалавечае вока... Я вытрымліваў! Быў сярод нас паляўнічы, хваліўся, што да арміі забіваў зайцоў, валіў дзікоў. Дык вось яго заўсёды ванітавала. Чалавека забіць адно, жывёліну — другое. У баі робішся драўляным... Халодны розум... Разлік... Матэматыка... Мой аўтамат — маё жыццё... Аўтамат прырастае да цела... Як яшчэ адна рука... Я любіў яго... Цалаваў...

Там была партызанская вайна, вялікія баі — рэдкасць. Заўсёды: ты і ён. Робішся чуйным, як рысяня. Пусціў чаргу — ён сеў. Чакаеш. Хто цяпер? Яшчэ не пачуў стрэлу, а ўжо адчуў, як праляцела куля. Ад каменя да каменя паўзеш... Затойваешся... Гонішся за ім... Як паляўнічы... Увесь — спружына... Не дыхаеш... Ловіш нейкае імгненне... Калі б сышліся, мог бы забіць прыкладам... Забіваеш — адчуваеш, што ты жывеш! Я — зноў жывы! Радасці забіць чалавека няма. Забіваеш, каб вярнуцца дадому.

Забітыя розныя. Аднолькавых няма... Ляжаць у вадзе... У вадзе штосьці адбываецца з мёртвым тварам. Нейкая ўсмешка ва ўсіх. Пасля дажджу яны ляжаць чыстыя. Вымытыя. Можна падумаць, што радасныя. Без вады, у пыле смерць больш агаленая. Форма на ім новенькая, а замест галавы сухі чырвоны ліст... Раздавіла, раструшчыла, як яшчарку. Але ж я жывы! Сядзіць пад сцяной... Ля хаты... Побач арэхі колатыя... Пэўна, еў... З расплюшчанымі вачамі... Не было каму закрыць... Пасля смерці... Дзесяць-пятнаццаць хвілін... Можна закрыць вочы... Пасля нельга... Але ж я жывы! Другі нагнуўся... Шырынка расшпілена... Па патрэбе выйшаў... Як жылі ў той момант, так і ляжаць... Але ж я жывы! Гатовы памацаць сябе, пераканацца... Птушкі не баяцца смерці. Сядзяць, глядзяць. Дзеці не баяцца смерці. Таксама сядзяць, глядзяць. Спакойна, з цікаўнасцю. Як птушкі. У сталовай сёрбаеш суп, зірнеш на суседа і ўяўляеш яго мёртвым. Адзін час на фатаграфіі блізкіх не мог глядзець. Вернешся з задання — дзяцей, жанчын спатыкаць невыносна. Адварочваешся. Але мінаецца. Раніцай ідзеш на зарадку. Штангай займаліся. Думалі аб форме. Не высыпаліся, праўда. Вошы, асабліва зімой. Матрацы дустам абсыпалі.

Боязь смерці я зведаў дома. Вярнуўся, у мяне нарадзіўся сын. Страх: калі я памру, мой сын будзе расці без мяне. Сем-восем куль запомніў... Маглі, як мы казалі, адправіць мяне да «верхніх людзей»... Прайшлі міма. Нават такое адчуванне, што не дагуляў... Не даваяваў... Як ва ўдачлівага паляўнічага... Хутка скончылася...

Віны на мне няма, кашмараў не баюся. Заўсёды выбіраў сумленны паядынак: ён і я. Калі ўбачыў, як б'юць палоннага... Б'юць удвух... А ён звязаны... Ляжыць, як ануча... Я іх разагнаў, не даў біць... Такімі пагарджаў... Бярэ аўтамат і страляе ў арла... Па мордзе аднаму заехаў... Птушку — за што? Што яна яму зрабіла?

Родныя распытвалі:

— Як там?

— Ды так. Выбачайце. Пасля раскажу.

Скончыў інстытут, працую інжынерам. Успамінаць няма ахвоты. Хоць я не ведаю, што будзе з намі, з пакаленнем, якое выжыла. Упершыню так выгаварыўся... Як у цягніку... Сышліся незнаёмыя людзі, пагаманілі і выйшлі на розных станцыях... Рукі ў мяне дрыжаць... Чагосьці хвалююся... А мне здавалася, што я лёгка выйшаў з гульні... Будзеце пісаць, майго прозвішча не называйце... Я нічога не баюся... Але я не хачу ва ўсёй гэтай гісторыі быць...»

Галіна ПАЎЛАВА, медсястра:

«Кожны дзень я сабе там гаварыла: «Дурніца ж я, дурніца. Навошта гэта зрабіла?» Асабліва ўначы з'яўляліся такія думкі, калі не працавала, а ўдзень былі іншыя — як усім памагчы! Яны ляжалі маленькія... Раны страшныя... Мяне калаціла, навошта такія кулі? Хто іх прыдумаў? Хіба чалавек іх прыдумаў? Уваходная дзірачка — маленькая, а ўсярэдзіне кішкі, печань, селязёнка — усё пасечана, парвана. Мала забіць, параніць, трэба яшчэ так пакутаваць. Яны крычалі: «Мама!» Калі баліць... Калі страшна... Іншых імён я не чула...

...Я хацела паехаць з Ленінграда, на год-другі, але паехаць. Памёрла дзіця, пасля памёр муж. Нішто не трымала мяне ў гэтым горадзе, усё нагадвала, гнала прэч. Там мы з ім сустракаліся... Тут першы раз пацалаваліся... У гэтым раддоме я раджала...

Выклікаў мяне галоўурач:

— Паедзеце ў Афганістан?

— Паеду...

Мне трэба было бачыць, што іншым горш, чым мне. І я гэта ўбачыла. Вайна, нам казалі, справядлівая, мы памагаем афганскаму народу скончыць з феадалізмам і пабудаваць светлае сацыялістычнае грамадства. Пра тое, што нашы хлопчыкі гінуць, неяк замоўчвалася, мы зразумелі так, што там шмат інфекцыйных захворванняў — малярыя, брушны тыф, гепатыт. Васьмідзесяты год... Пачатак... Прыляцелі ў Кабул... Пад шпіталь аддалі англійскія канюшні. Нічога няма... Адзін шпрыц на ўсіх...

На шлях крыжавы азірнуцца,
Падумаць, куды нам ісці,
А з нас бессаромна смяюцца
Дарадцы ў салодкім жыцці.

Яны ў акіяне не тонуць,
Яны і ў агні не гараць,
Адлітыя, быццам з бетону, —
Чыноўная дужая рать.

За ўсё яны ўсе галасуюць,
Спяшаюцца першымі ў строй,
А ледзь небяспеку пачуюць,
Адзін за другога — герой.

Складаюць праекты законаў,
Інструкцый, крутых пастаноў,
І мараць: з вусамі іконы
Развесіць на сценах ізноў...

Падбіліся іхнія коні,
Пастаўлена служба на кон,
Вяршылі яны беззаконне,
Ды ёсць і над імі Закон.

Калі ж перамогуць чынушы, —
Жалезабетонная рать,
Атруцяць паветра і душы,
І ў полымі самі згараць.

І бедную люблю

Россия, нищая Россия,
Мне избы серые твои,
Твои мне песни ветровые —
Как слезы первые любви.

А. Блок.

Лічылі ў нас калісьці бедняка
Найлепшым і надзейным чалавекам,
Бо да каляд канчалася мука,
Хоць ён не быў ні зломкам, ні калекам.

Меў і надзел, і ладны меў гарод,
Раджаліся і падрасталі дзеці,
А ён амаль што круглы год
Змагаўся з «багацеямі» ў камбедзе.

На кожным сходзе ўздзве рукі
Галасаваў і верыў шчыра,
Што ўсе серадняк! і «кулакі»
Адразу раскулачацца ў Сібіры.

Усіх зраўнялі. Вымерла сяло,
І верылі, што так яно і трэба,
Бо ў бедняка, як колісь не было,
Так і цяпер не выстарчае хлеба.

Няўжо рабілі ўсё дзеля таго,
Каб засядаць на сходах і ў савеце,
Каб найхутчэй усе да аднаго
Зрабіліся бяднейшымі на свеце?

Збяднелі ўсе, але яшчэ не ўсе
Жадны капейцы і кавалку хлеба.
Кагорта сытых свой «цяжар» нясе,
Бо мае ўсё, што трэба і не трэба.

Я знаю ўсе памылкі і прамашкі,
Што бессаромна нішчылі зямлю...
Багатую яе любіць не цяжка,
А я пакутую і бедную люблю.

Кругазварот

Выкрэсліваю адрасы і тэлефоны,
Бо ў чорных рамках прозвішчы сяброў,
Таму дагэтуль клопат мой штодзённы —
Іх памятаць, пакуль пульсуе кроў.

Я з імі раюся і гавару часамі,
Да тэлефона цягнецца рука.
Яны зніклі ўслед за галасамі,
Але бяжыць, бяжыць жыцця рака.

І ў поцемках на скрэмзанай старонцы,
Як гаспадар наступных дзён,
Хлапчук у джынсах і ў «варонцы»
Запісвае дзяўчынкі тэлефон.

Ім жыць і жыць, шчаслівей і складаней
Гарачым летам, сцюжнаю зімой,
І не зважаць на нашы развітанні,
Калі сябры закрэсляць адрас мой.

Маўчанне

Крычу, нібыта з-пад вады,
А голасу ніхто не чуе.
Хутчэй адбіцца ад бяды
І ад усіх пакут хачу я.

Мая бяда — мне паўбяды,
Калі ў прорву ўсе імчацца.
Крычу, але і праз гады
Да літасці не дакрычацца.

Б'е за стыхіяю стыхія
І меціць чорнай воспай мор,
Але маўчаць, маўчаць глухія
І не кранае іх дакор.

Каторы год крычу, крычу я,
Малю ратунку для жывых.
Ніхто пакутнікаў не чуе,
Напэўна, ужо спісалі іх.

Іх труціць дождж, вада і вецер,
Смерць прытаілася ў раллі.
Крычу: «Ратуйце! Каб хоць дзеці
Сваіх бацькоў пераджылі!»

Адзінота

Выйду ў зжатае поле на захадзе сонца,
З адзінокае дзічкі апалі лісты,
Павуціны плывуць і трымцяць валаконцы,
На самоце і вечар здаецца пусты, —

Не чутно ні запозненай птушкі, ні гуку,
Не відно ў наваколлі жывое душы.
Спасцігаю штодня спусташэння навуку,
І ад страху паўзуць па спіне мурашы.

Як пракляцця, баюся нямой адзіноты,
Безгалосся, бязгучча, застылай цішы.
З адзінокае дзічкі расінкі, як ноты,
На ляту дакрануцца глыбіняў душы.

І яна затрымціць ад салодкага болю,
Ад надзеі дажыць да шчаслівых гадзін,
Прычакаць на змярканні Венеру над
полем
І адчуць, што на свеце і я не адзін.

Раны кепска загойваюцца — мала кіслароду. Памагала сонца. Зыркае сонца забівае мікробы. Першых параненых убачыла ў бялізне і ботах. Без піжам. Піжамы на іх паявіліся не хутка. Тапачкі таксама. І коўдры...

Увесь сакавік тут жа, ля палатак, скідвалі адрэзаныя рукі, ногі, рэшткі нашых салдат, афіцэраў. Астанкі таксама. Трупы ляжалі паўголыя, з выкалатымі вачамі, з выразанымі зоркамі на спінах і жыватах... Раней у кіно пра грамадзянскую вайну такое бачыла. Цынкавых трун яшчэ не было. Яшчэ не нарыхтавалі. Так ляжалі...

Тут пачалі пакрысе задумвацца: хто ж мы? Нашы сумненні не падабаліся. Тапачак, піжам не было, а ўжо развешвалі прывезеныя лозунгі, заклікі, плакаты. На фоне лозунгаў — худыя, тужлівыя твары нашых хлопчыкаў. Яны засталіся ў маёй свядомасці так назаўсёды. Два разы на тыдзень — палітвучоба. Нас вучылі ўвесь час: святы абавязак, граніца павінна быць на замку. Самая непрыемная рэч у арміі — даносчыцтва. Начальнік загадвае даносіць. Па кожнай дробязі. На кожнага паранена-га, хворага. Гэта называецца: ведаць настрой... Армія павінна быць здаровая... Належала «стукаць» на ўсіх. Шкадаваць нельга было. Але мы шкадавалі. На літасці там усё і трымалася...

Ратаваць, памагаць, любіць. Дзеля гэтага мы ехалі. Мінае нейкі час, і я лаўлю сябе на думцы, што ненавіджу. Ненавіджу гэты мяккі і лёгкі пясок, пякучы, бы агонь. Ненавіджу гэтыя горы. Ненавіджу гэтыя нізкарослыя кішлакі, з якіх у любы момант могуць стрэліць. Ненавіджу выпадковага афганца, які нясе кошык з дынямі, ці таго, што стаіць ля свайго дома. Яшчэ невядома, дзе яны былі гэтай ноччу? Забілі знаёмага афіцэра, які нядаўна ляжаў у шпіталі... Вызалі дзве палаткі салдат... У другім месцы была атручана вада... Нехта падняў прыгожую запальнічку, яна разарвалася ў руках... Гэта ж усё нашы хлопчыкі гінулі... Свае хлопчыкі... Трэба гэта зразумець... Мы не горшыя і не лепшыя за вас... Тых, хто там не былі... Мы такія ж, як і вы... Але вы не бачылі абгарэлага чалавека... Твару няма... Вачэй няма... Цела няма... Нешта зморшчанае, пакрытае жоўтай карою — лімфатычнай вадкасцю... Не крык, а рык з-пад гэтай скарынкі...

Там жылі нянавісцю, выжывалі нянавісцю. А пачуццё віны? Яно прыйшло не там, а тут, калі я ўжо збоку паглядзела на гэта. За аднаго нашага забітага мы забівалі цэлы кішлак. Там мне гэта здавалася справядлівасцю, тут я жахнулася, успомніўшы маленькую дзяўчынку, што ляжала ў пыле без рук, без ног... Як зламаная лялька... А мы яшчэ здзіўляліся, што яны нас не любяць. Яны ляжалі ў нашым шпіталі... Даеш жанчыне лекі, а яна не глядзіць на цябе. Яна табе ніколі не ўсміхнецца. Гэта нават крыўдзіла. Там крыўдзіла, тут — не. Тут ты ўжо нармальны чалавек. Да цябе вярнуліся ўсе пачуцці.

Прафесія ў мяне добрая — ратаваць, яна мяне і ўратавала. Апраўдала. Мы былі там патрэбны. Не ўсіх уратавалі, каго маглі ўратаваць, — вось што самае страшнае. Магла ўратаваць — не было патрэбнага лякарства. Магла ўратаваць — позна прывезлі (хто быў у медротах — кепска абучаныя салдаты, якія ўмелі толькі перавязваць). Магла ўратаваць — не дабудзілася п'янага хірурга. Магла ўратаваць... Мы не маглі нават праўду напісаць у пахаронках. Яны падрываліся на мінах... Ад чалавека часта заставалася паўвядра мяса... А мы пісалі: загінуў у аўтамабільнай катастрофе, зваліўся ў бездань, харчовае атручванне. Калі іх сталі ўжо тысячы, тады нам дазволілі паведамляць родным праўду. Да трупаў я прывыкла. Але тое, што гэта чалавек, наш родны, маладзенькі, з гэтым нельга было зміры̆цца.

Прывозяць хлопчыка. Якраз я дзяжурыла. Ён расплюшчыў вочы, паглядзеў на мяне:

— Ну, усё... — І памёр.

Трое сутак яго шукалі ў гарах. Знайшлі. Прывезлі. Ён трызніў: «Доктара!.. Доктара!..» Убачыў белы халат — выратаваны. Рана, несумяшчальная з жыццём. Я толькі там уведала, што гэта такое. Гэта раненне ў галаву. У кожнага з нас у памяці свае магілкі...

Нават у смерці яны не былі роўныя. Чамусьці тых, хто загінуў у баі, шкадавалі больш. Памёршых у шпіталі — менш. А яны так крычалі, паміраючы... Памятаю, як паміраў у рэанімацыі маёр. Ваенны саветнік. Да яго прыйшла жонка. Ён памёр у яе на вачах... І яна пачала страшэнна крычаць... Па-звярынаму... Хацелася зачыніць усе дзверы, каб ніхто не чуў... Таму што побач паміралі салдаты... Хлапчукі... І іх не было каму аплакваць... Паміралі яны адны. Яна была лішняя сярод нас...

Ён адыходзіць, памірае...

— Мама! Мама!

— Я тут, сынок, — кажаш. Падманваеш.

Мы сталі іхнімі мамамі, сёстрамі. І заўсёды хацелася апраўдаць гэты давер. Прывязуць салдаты паранена-га. Здадуць і не выходзяць:

— Дзяўчаткі, нам нічога не трэба. Можна толькі пасядзець у вас?

А тут у іх свае мамы, сёстры. Жонкі. Тут мы ім не патрэбны.

Там яны нам давяралі тое пра сябе, што ў гэтым жыцці нікому не раскажаш. Ты ўкраў у таварыша цукеркі і з'еў. Тут гэта глупства. А там гэта страшнае расчараванне ў сабе. Забойчае! Таму што там цукерак няма. Чалавек у тых абставінах прасвечваўся. Калі гэта баязлівец, дык неўзабаве высвятлялася — баязлівец. Калі гэта стукач, дык адразу было відаць — стукач. Калі бабнік, усе ведалі — бабнік. Не ўпэўнена, ці прызнаецца хто-небудзь тут, а там не ад аднаго чула: забіваць можа спадабацца, забіваць — асалода. Знаёмы прапаршчык ад'язджаў у Саюз і не хаваўся: «Як я жыць зараз буду, мне ж забіваць хочацца?» Гаварылі пра гэта спакойна. Хлапчукі — з захапленнем, як спалілі кішлак, растапталі ўсё. Яны ж не вар'яты ўсе былі? Аднойчы ў госці да нас прыйшоў афіцэр. Ён прыехаў з-пад Кандагара. Увечары трэба развітвацца, ён зачыніўся ў пустым пакоі і застрэліўся. Гаварылі, што п'яны быў, не ведаю. Цяжка. Цяжка пражыць кожны дзень. Хлопчык на пасту застрэліўся. Тры гадзіны на сонцы. Хлопчык хатні, не вытрываў. Было шмат звар'яцелых. Спачатку яны ляжалі ў агульных палатах, пасля іх трымалі асобна. Яны сталі ўцякаць, іх палохалі краты. Разам з усімі ім было лягчэй. Аднаго вельмі запомніла:

— Сядай... Я спяю табе дэмбельскую...

Спявае-спявае і засне. Прачнецца:

— Дадому... Дадому... Да мамы... Мне тут горача...

Увесь час прасіўся дадому.

Усе курылі. Анашу, опіум...

Абкурваліся і ішлі ў рэйд... Я два разы паспрабавала. У двух выпадках. Калі сваіх, чалавечых сіл не ставала... Працавала ў інфекцыйным аддзяленні. Павінна быць трыццаць ложкаў, а ляжыць трыста чалавек. Брушны тыф, малярыя... Ім давалі ложкі, коўдры, а яны ляжалі на голых шынялях, на голай зямлі. У трусах. Нагала стрыжаныя, а з іх сыплюцца вошы.. Такой колькасці вошай я ніколі больш не ўбачу... Побач у кішлаку афганцы хадзілі ў нашых бальнічных піжамах, у нашых коўдрах на галовах. Так, нашы хлопчыкі ўсё прадавалі. Я іх не асуджаю, часцей іх не асуджаю. Яны паміралі за тры рублі ў месяц. Наш салдат атрымліваў восем чэкаў у месяц. Тры рублі... Іх абіралі афіцэры, прапаршчыкі, стараслужачыя... Іх кармілі мясам з чарвякамі, іржавай рыбай... У нас ува ўсіх была цынга. У мяне вываліліся ўсе пярэднія зубы. Яны прадавалі коўдры і куплялі анашу. Што-небудзь салодкае. Цацкі. Там такія стракатыя крамкі, у іх так шмат прывабнага. У нас нічога такога няма. І яны прадавалі зброю, патроны... Каб саміх сябе забівалі. Пасля ўсяго там я іншымі вачамі ўбачыла сваю краіну.

Страшна было сюды вяртацца. Неяк дзіўна. Быццам з цябе злупілі ўсю скуру. Я ўвесь час плакала. Нікога не магла бачыць, акрамя тых, хто там быў. З імі праводзіла б дзень і ноч. Гаворкі другіх здаваліся мітуснёй, глупствам нейкім. Паўгода так доўжылася. А цяпер сама ў чарзе па мяса сваруся. Стараешся жыць нармальным жыццём, як жыла «да». Але так не атрымліваецца. Я стала абыякавай да сябе, да свайго жыцця. Жыццё скончана. Нічога далей не будзе. А ў мужчын гэтае прыжыванне яшчэ больш пакутлівае. Жанчына можа зачапіцца за дзіцятка, а ім няма за што зачапіцца. Яны вяртаюцца, улюбляюцца, жэняцца, у іх нараджаюцца дзеці, а ўсё роўна — Афганістан для іх вышэй за ўсё. Мне самой хочацца разабрацца, чаму так? Што ж гэта было? Навошта гэта ўсё было? Чаму так гэта мяне кранае? Там гэта заганялася ўсярэдзіну, тут вылезла.

Іх трэба шкадаваць, шкадаваць усіх, хто там быў. Я — сталы чалавек, мне было трыццаць гадоў, і то якая ломка. А яны — маладзенькія, яны нічога не разумеюць. Іх узялі з дому, далі ў рукі зброю і навучылі забіваць. Ім казалі, ім абяцалі: ідзяце на святую справу. Радзіма вас не забудзе. Зараз ад іх адводзяць вочы. Стараюцца забыць гэтую вайну. Усе! І тыя, хто нас туды паслаў. Нават мы самі пры сустрэчах усё радзей гаворым пра вайну. Гэтую вайну ніхто не любіць. Хоць я дагэтуль плачу, калі іграюць афганскі гімн. Палюбіла афганскую музыку. Я яе чую. Гэта як наркотык.

Нядаўна ў аўтобусе спаткала салдата. Мы яго лячылі. Ён без правай рукі застаўся. Я яго добра помніла, таксама ленінградзец.

— Можа, табе, Сяргейка, чым-небудзь памагчы трэба?

А ён злосна:

— Ды кацiцеся вы ўсе!..

Я ведаю, ён няма знойдзе, папросіць прабачэння. А ў яго хто папросіць? Ва ўсіх, хто там быў? Каго зламала. Не кажу пра калек. Як трэба не любіць свой народ, каб пасылаць яго на такое. Я цяпер не толькі любую вайну, я хлапчукоўскія бойкі ненавіджу. І не кажыце мне, што вайна гэтая скончылася. Улетку дыхнее вецер гарачым пылам... Бліснe колца стаячай вады... Рэзкі пах сухіх кветак... Як удар у скронь... І гэта будзе ісці за намі ўсё жыццё...»

(Працяг будзе).

Музыка

Мэта — духоўнасць

Штрыхі да партрэта народнай артысткі СССР Святланы ДАНІЛЮК

Скончыла Кіеўскую кансерваторыю. Тры гады працавала салісткай Пермскага тэатра оперы і балета. З 1966 года — у Мінску, салістка ДАВТа БССР, з 86-га — салістка Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Лаўрэат Усесаюзнага конкурсу імя М. І. Глінкі; дыпламант Міжнароднага конкурсу імя П. І. Чайкоўскага. Удасканальвала сваё прафесійнае майстэрства ў Міжнародным цэнтры ў Мілане. Гастралявала ў Чэхаславакіі, Польшчы, Венгрыі, Балгарыі, Манголіі, Францыі, Англіі...

Згадваю радкі творчай біяграфіі Святланы Данілюк і згадваю той досыць даўні час, калі на адным з канцэртаў у Беларускай дзяржаўнай філармоніі я быў уражаны выканаўчым майстэрствам не гастралёра, як гэта часцей за ўсё бывае (бо, як кажуць, няма прарокаў на сваёй бацькаўшчыне), а нашай беларускай артысткі. Гэта і была Святлана Данілюк. Сярод іншых яна выканала раманс А. Грачанінава «Стэпам іду я маркотным», які я спяваў, калі быў студэнтам кансерваторыі і які мне дагэтуль зусім не падабаўся. Мне здавалася, што нічога цікавага ў гэтым рамансе няма. Але С. Данілюк сваім выкананнем адкрыла мне ў ім такія глыбіні і такое хараство, пра якое я нават не падазраваў. Тады я для сябе зразумеў, па-першае, што С. Данілюк — выдатны майстар-вакаліст і інтэрпрэтатар. А па-другое, што няма дрэнных ці нецікавых твораў у класічнай спадчыне, а ёсць неглыбокія і нецікавыя артысты-выканаўцы.

Сустрэўшыся са Святланай Піліпаўнай, я нагадаў ёй пра той канцэрт. А ў адказ пачуў: «Я вельмі люблю менавіта гэты раманс Грачанінава. Ён, як многія класічныя творы, вабіць мяне сваёй псіхалагічнай глыбінёй, меладычнай выразнасцю. Наогул, камернае выканаўства для мяне — тэатр аднаго акцёра. У опернай музыцы артыст ніколі не можа выявіць усе свае якасці так, як гэта можа зрабіць у камернай. Таму што ў оперы артыст, нават самы вядомы, не мае такога права выбару любога музычнага матэрыялу, як у камернай музыцы».

Працягваючы размову — а Святлана Піліпаўна аказалася надзвычай цікавай субяседніцай, — я запытаўся, ці не гэта адыграла галоўную ролю ў тым, што знакамітая ў краіне артыстка, якая стольні гадоў упрыгожвала беларускую оперную сцэну, перайшла працаваць у камерны аддзел Беларускай дзяржаўнай філармоніі?

С. Д. ...І гэта таксама. Але, як кажуць цяпер, тэатр я пакінула па ўласным жаданні... дырэктара. Ведаю, што ходзяць чуткі, быццам я прафесійна «не цягну» спектаклі. Гэта не так. Я і зараз згодная спяваць у тэатры, напрыклад, па кантракце.

Л. І. Святлана Піліпаўна, ці не ўспомніце пра вашу любімую партыю-ролю ў оперным спектаклі?

С. Д. Ведаеце, адну ці нават дзве-тры найбольш любімыя партыі вылучыць цяжка — кожная па-свойму ў свой час была для мяне блізкай, нават любімай. Потым з'яўлялася другая, наступная... І ўсё ж асобнае месца ў маім оперным рэпертуары займае Кармэн у аднайменнай оперы Ж. Бізэ. Гэта адна з першых маіх партый, якая мянялася разам са мной на працягу ўсяго майго творчага жыцця, якая, калі хочаце, выхоўвала мяне, уплывала на мяне. Амаль тое ж магу сказаць пра Марфу ў «Хаваншчыне» М. Мусаргскага. Амнерыс у «Аідзе» Д. Вердзі таксама любімая партыя. Артруда ў «Лаэнгрыне» Р. Вагнера і Разіна ў «Севільскім цырульніку» Д. Расіні — партыі складаныя ў пераадоленні тэхналагічных цяжкасцей — таксама любімыя. Алеся ў аднайменнай оперы Я. Цікоцкага — першая партыя, выкананая мною на беларускай мове — таксама любімая.

Наогул жа, хачу адзначыць, што колькасць тут не пераходзіць у якасць. У артыстаў, як у нікога, павінен быць такі прынцып: хай менш — ды лепш.

Любімай была і партыя Сантуццы ў оперы Д. Пучыні «Сельскі гонар», якую я, дарэчы, вывучыла на італьянскай мове ў Мілане. Але для выканання не за мяжой, а ў нашай краіне я перавучыла яе на рускай мове. Не разумею тых артыстаў, якія дзеля прыгожага гучання голасу, што дае менавіта італьянская мова, абыякава ставяцца да зместу, да слова, якое павялічвае значэнне выконваемага. Такім чынам яны абыякава ставяцца і да слухачоў, якія ў асноўным не ведаюць італьянскай мовы.

Л. І. Зараз я разумею, чаму ў сваіх канцэртных праграмах творы кампазітараў розных краін і школ вы выконваеце на рускай мове. А якія вашы любімыя творы, кампазітары ці, можа, музычныя напрамкі ў камернай музыцы?

С. Д. У свае канцэртныя праграмы я ўключаю творы кампазітараў розных музычных напрамкаў, краін і часоў. Але больш любімыя — творы рускіх кампазітараў, што, як мне здаецца, звязана ў першую чаргу са словам, зместам, глыбінёй псіхалагічнага напаўнення твораў. Менавіта творы С. Рахманінава, П. Чайкоўскага, М. Мусарскага больш за іншыя адпавядаюць маім запатрабаванням у гэтым сэнсе. І яшчэ выкананне твораў рускіх і беларускіх кампазітараў — мой грамадзянскі абавязак. Да таго ж, я лічу, што менавіта гэты рэпертуар я выконваю лепш.

Л. І. У оперы, пры падрыхтоўцы партыі, ёсць канцэртмайстры, рэжысёры, дырыжоры, нарэшце, партнёры-спевакі. Цяпер у вашым «тэатры аднаго акцёра» ў вас ёсць толькі адзін партнёр — канцэртмайстар. З кім з канцэртмайстраў вам даводзілася супрацоўнічаць? Як вы наогул ставіцеся да канцэртмайстраў?

С. Д. За час працы ў тэатры і канцэртных выступленняў мне даводзілася сустракацца з многімі канцэртмайстрамі. Усіх я іх цаню як высокіх прафесійных музыкантаў. Гэта, напрыклад, вядучы канцэртмайстар ДАВТа БССР Л. Талкачова (лічу, што ёй ужо даўно маглі б надаць ганаровае званне заслужанай артысткі БССР), чэх Ежы Пакорны, з якім я ў свой час выступала на фестывалі

Тэатр

Калі эклектыка — стыль...

«ДРАКОН» Я. Шварца на сцэне Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы

Прэм'ерныя паказы «Дракона» выклікалі спачуванне адкрытай публіцыстычнай думцы тэатра, здзіўленне перад нязвыклай для купалаўцаў разнажанравай прыродай відовішча. Здавалася, фантазія і багацце тэатральнага мыслення Мікалая Пінігіна, які паставіў спектакль, зробяць «Дракон» Я. Шварца важкай тэатральнай падзеяй беларускай сцэны. Але... ці не завельмі хутка пачуццё свята, што засталося пасля прэм'еры, гэтак бы мовіць, змізарнела, а цікавая задума рэжысёра порсценька скарэжціравалася штовячэрнім тэатральным жыццём спектакля...

Мастак К. Данілаў падзяліў сцэнічную прастору на дзве кантрастныя часткі: маўлянічае гарышча, дзе атабарыліся прадстаўнікі ўлады — Дракон, Бургамістр, Генрых, і безжыццёвы, з казёнными манекенамі і сухім галлём — дол, адгароджаны ад гледачоў жалезнай брамай. Гэта плоскаснае, прасталінейнае расчэрчванне сцэны сталася фармальным і аўтаномным у спектаклі, хоць задума яго не абмяжавалася супрацьстаўленнем улады і народа, а даследуе механізм рабства, народжанага таталітарным рэжымам і здольным надоўга перажыць гэты рэжым.

Ланцэлот (А. Лабуш), маладзенькі, светлавалосы, з кайстрай праз плячо, апрануты ў ахоўнага колеру форму, трапляе ў фантастычны горад, якім кіруе трохгаловы Дракон. Нягледзячы на казачны антураж (бутафорскія драконавыя галовы, звычкі «сапраўднага» ката ў ігры Ю. Авяр'янава і г. д.), алюзіі спектакля гранічна празрыстыя. Да прыкрасці знаёмыя прыкметы нашай сацыяльнай «актыўнасці» — парады, маршавыя гімны-песні, ваенізаваная ахова, невычэрпны ўсеагульны аптымізм не пакідаюць сумненняў: гаворка ідзе пра мінулае і сённяшняе нашага грамадства. Больш за тое. Тры драконавы галавы (іх іграюць розныя акцёры) прадстаўляюць розныя тыпы дэспатычнай улады — па сутнасці, тры маскі адной і той самай «дзяржаўнай» ідэі, што асацыіруюцца з этапамі нашай паслякастрычніцкай гісторыі. Гэта прастакаваты забойца-салдафон, які па-свойску гуляе па хатах гараджан (Г. Аўсяннікаў): гэта фанабэрысты, ганарысты генералісімус, які паблажліва павучае ўсіх і кожнага (А. Дзянісаў); гэта стары, «аздоблены» ўзнагародамі і жыццёвым вопытам «бацька-кіровец» (П. Дубашынскі). Але іх сутнасць — адна...

Спектакль складаецца з розных стылістычных рэмінісцэнцый, адзінага стылю ў ім няма. Калі ўпершыню на сцэне з'яўляецца Генрых (У. Манаеў) — у светлым гарнітуры са значком, у кепцы, з палявой сумкай цераз плячо і партфелем у руках — здаецца, сышоў з экрана душа-хлапец — камсамольскі лідэр трыццатых гадоў. Аднак за прастакаватым тыпажом хаваецца вытанчаная псіхіка нашага сучасніка, якой надзяляе свайго героя У. Манаеў.

Эльза (А. Іваннікава) і Шарлемань (М. Федароўскі), добрыя героі шварцаўскай казкі, з'яўляюцца на сцэне амаль танцуючы: яна — у пуантах і белай пачцы, ён — у чорным фраку (адразу ўзнікае асацыяцыя са знакамітымі «Трыма таўстунамі» Ю. Алешы — танцоўшчыцай Суок і старым навукоўцам).

Жанр спектакля такі самы мазаічны, як і стыль. Шмат якія сцэны сыграны фарсавымі прыёмамі. Адзін з асноўных вобразных сродкаў рэжысёра — пародыя. Побач існуюць зонгі, любоўныя дуэты, што выдае на эстэтыку савецкіх мюзіклаў на драматычнай сцэне ў сямідзесятыя гады. Зазначу: на прэм'ерных паказах увесь складаны і супярэчлівы свет спектакля жыў як цэласная мастацкая з'ява. Жанравая, стылістычная эклектыка спектакля была ключом да сённяшняга прачытання «Дракона», дапамагала зламаць звыклы стэрэатып успрымання знакамітай шварцаўскай п'есы, здзіўляючы нечаканасцю і навізной. М. Пінігін прадстаўляў эклектыку як асаблівы стыль, дысанансы якога стваралі ўнутрана канфліктную, выбухова небяспечную форму, якая прываблівала глядзельную залу... Падкрэслю — гэтак было на прэм'ерных паказах.

Кожны вобразны матыў у пастаноўцы даводзіўся да лагічнага канца, робячыся ў сцэнічнай гіпербале матэрыяльным. Так, на ўрачысты выезд Дракона на сцэну выкатваецца сапраўдны аўтамабіль, калі трэба паказаць, што трэцяя галава Дракона састарэла, — з'яўляецца брыгада хуткай дапамогі, якая рэанімуе яе... «Літары» гэтых сцэн з часу прэм'еры не змяніліся, аднак дух...

Адзін з асноўных вобразных матываў пастаноўкі — бясполасць людзей, жывёл, дзяржаўнай улады. У самай першай сцэне Ланцэлот, сустракаючыся з катом (Ю. Авяр'янаў), даведваецца, што гэтага гладкага, разумнага, адзетага ў паласаты фрак ката людзі называюць... Машачкай. Матыў пераблытанасці полаў потым падхопліваецца ў эфектным выхадзе прадстаўнікоў улады. Са свістам імчыць на самакаце Бургамістр (Г. Маляўскі) — у спадніцы (хутка ягоны строй разам з пасадай прыме Генрых).

Здавён вядомы традыцыйна-фарсавы прыём пераадзяванняў падаецца на розныя лады. Сяброўкі Эльзы — убраныя ў аднолькавыя жаночыя сукні мужчыны; ахоўнікі-паліцэйскія — жанчыны ў вайсковай форме. Гледзячы на «народ», што весела маршыруе (крок наперад, крок убок, два крокі назад) і спявае, бачыш, што гэта апрануты ва уніформу агрэсіўны атрад пачвар, якім паспяхова кіруюць «зверху». Маленькія, абцягнутыя вузкімі шлемамі галовы, якія страцілі разам з памяццю розум, дзябёлыя целы ў паласатых футболках і па-клоўнску шырэзных майтках — гэты натоўп страшнейшы за любога дракона. Ён ужо дасягнуў высокай ступені маналітнасці, аднагалосся і ўсіх іншых «адзінстваў»!

Чуецца пытанне-недаўменне аўтараў спектакля: а можа, такі доўгацярплівы раб-народ, які прадстае перад гледачом у «Драконе», і варты той звыродлівай улады, якую меў?..

Вядома, і ў гэтым парадзе ёсць будзённыя прыпынкі; хтосьці апрануты і выступае «не па форме»: абаяльны, кранальны, чалавечны яўрэй-кравец, які прынёс Ланцэлоту шапку-невідзімку (за некалькі хвілін сцэнічнага часу акцёру А. Уладамірскаму ўдаецца стварыць адзін з самых запамінальных вобразаў); дый кожны майстар-рамеснік, які прыносіць дарунак рыцару-надзеі. Але на працягу сцэнічнага часу яны больш не вылучаюцца з масоўкі... Генрых, відаць, самы разумны, але і гранічна цынічны чалавек у гэтым спектаклі. У. Манаеў, акцёр, адораны рэдкім пластычным багаццем, стварае на сцэне нейкую бесхрыбетную, бяскосткую істоту, непрадказальна жорсткую. Ён падаецца такім мяккім, добрым, пяшчотным, такім далікатным і шчырым! Да слёз кранальна ён згадвае сваё з Эльзай маленства; быццам бы зусім наіўна размаўляе з бацькам. Але ўсе гэтыя пачуцці — толькі віртуозныя маскі, цудоўна падробленыя Генрыхам і таленавіта сыграныя Манаевым. Ваўкалака, пярэварацень, ён не ведае ніякіх унутраных межаў і этычных арыенціраў; іртутная рухавасць цела і душы, жорсткасць, і цынізм робяць Генрыха фігурай сучаснай і страшнай. Пастаянна нібыта ў цені, другая асоба пасля Бургамістра, Генрых на справе «камандуе парадам» і амаль не выпускае з рук вулічнага рупара.

Бургамістр — Г. Маляўскі, які з лёгкасцю абжыў свой экстравагантны паўжаночы строй, імгненна арыентуецца ў абстаноўцы, не адстае ад свайго сына ў віртуозным прытворстве. Ён жа і адзіны ў горадзе, хто здольны бачыць сутнасць Генрыха. Пасля смерці Дракона ён — першая асоба ў дзяржаве і таму спрабуе іграць новую для сябе ролю дэмакрата і антыбюракрата, дый так і застаецца выраднам, пігмеем. Аднак акцёр, паўтараючы малюнак ролі з першага акта, не знаходзіць для Бургамістра новых фарбаў, таму — побач з Генрыхам ягоны герой выглядае драбнавата.

Пад час першага акта спектакля, які канчаўся смерцю Дракона, глядач паспявае прызвычаіцца да кантрастаў відовішча, да адмысловасцяў рэжысёрскай фантазіі: сама эстэтыка пастаноўкі выдае ўсё новыя і новыя нечаканасці. Калі ж пачынаецца другі акт, які расказвае аб тым, што адбылося з людзьмі пасля смерці Дракона, дзеянне быццам заміpae. Дракон забіты, але і чалавечыя душы засталіся забітымі і скалечанымі. Надоечы гараджане з энтузіязмам крычалі «Няхай жыве Дракон!», неўзабаве яны спяваюць гімны ў гонар Бургамістра-«вызваліцеля». Праз невялікі час, не ведаючы іншай формы сувязі з уладай, гэтыя людзі завядуць і хваласпевы Ланцэлоту. Тыя ж парады, выхады, маршы... І хоць сэнс другога акта зразумелы (маўляў, пасля смерці Дракона нічога не змянілася), паўтарэнне тэатральных прыёмаў не нясе жаданага эфекту. Думка гучыць рацыянальна, на халастым мастацкім ходзе, бо трывушчасць выпрацаваных дзесяцігоддзямі сацыяльных формаў прадвызначана і пададзена акцёрамі яшчэ ў першым акце. Увогуле другая частка спектакля занадта жорстка прывязана да сучаснасці, губляе глыбіню і культуралагічныя асацыяцыі.

Як і належыць у казцы, добрыя сілы — ціхі інтэлігентны архіварыус Шарлемань і яго нервовая, спакутаваная дачка Эльза — засталіся ў спектаклі без-

«Пражская вясна». Гэта і мой цяперашні канцэртмайстар Алена Аляксеева.

Мне, напэўна, як жанчыне, хацелася б бачыць за раялем мужчыну. Наогул, я лічу, што праца з рознымі канцэртмайстрамі ўзбагачае выканаўцу.

Л. І. Вы ведаеце, апошнім часам у прэсе з'явіліся рубрыкі: «Хачу сказаць ураду» ці «Калі б я быў міністрам». А вось калі б вы былі міністрам?..

С. Д. Ваша пытанне я разумею так: што можна зрабіць, каб палепшыць... На мой погляд, у нас можна многае палепшыць і зараз. Праўда, я цалкам пагаджаюся з акадэмікам Д. Ліхачовым, які на З'ездзе народных дэпутатаў пераканаўча гаварыў пра жудасны стан нашай культуры і пра адносіны да яе. Так будзе і далей, калі мы не зразумеем, што без культуры, без духоўнасці не будзе працаваць ніводны наш добры намер. Будуць працягвацца Чарнобылі, Башкірыі і г. д. Пакуль што мы, «як усе цывілізаваныя краіны», маем наркаманію, прастытуцыю, рэкет. А можам і павінны ўзяць за мяжой іншае, лепшае! Чаму ў ЗША 1200 сімфанічных аркестраў і яны патрэбныя, а ў нас у СССР 59 — і яны непатрэбныя? Чаму ў ЧССР 14 оперных тэатраў, а ў нас на Беларусі — адзін? І паспрабуй каму-небудзь давесці, што гэта бяда. Таму што без маральнай асобы, якую мы павінны выхаваць, прагрэс немагчымы. Нездарма ж японцы лічаць, што людзі з нізкай культурай і працуюць горш.

Каб падняць, скажам, прафесійны ўзровень ДАВТа БССР, на мой погляд, трэба не мастацкі савет ствараць, які толькі дзеліць прыбаўкі да заробку, а знайсці кампетэнтнага музычнага дырэктара, які кампетэнтна адказваў бы за прафесійны ўзровень трупы тэатра. Можа, перайсці, нарэшце, на сістэму кантрактаў хоць бы для выканаўцаў вядучых партый? Тады б і тыя, хто чакае пенсіі ў тэатры, клапаціліся б пра сваю прафесійную адпаведнасць.

Я б прапанавала тэатру мець больш кантакт з кампазітарамі. Лічу, што ўзорным прыкладам гэтага можа быць опера У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха». Тут інтуітыўная адоранасць кампазітара ў садружнасці з калектывам тэатра, на мой погляд, узняла беларускую оперу на новы якасны ўзровень. (Зазначу, між іншым, што я даўно мару пра монаоперу для сябе, і цяпер мне здаецца, што ў асобе У. Солтана я знайшла для сябе такога кампазітара).

Ці што датычыцца, скажам, работы філармоніі. Сённяшняя сістэма яе арганізацыі не задавальняе нікога. Зыходзячы з практыкі арганізацыі філарманічнай работы за мяжой, трэба падзяліць эстраду і «сур'ёзныя» музычныя жанры. Класічная музыка павінна быць на дзяржаўнай датацыі. Наогул жа мастацтва, якое існуе толькі дзеля матэрыяльнага прыбытку, — гэта не мастацтва. Галоўная мэта сур'ёзнай музыкі — стварэнне духоўных скарбаў. Культура, музыка, маральнасць — без гэтага нічога ў свеце існаваць не можа...

Л. І. Святлана Піліпаўна, вас некалькі разоў запрашалі выкладаць на кафедру спеваў у Беларускую дзяржаўную кансерваторыю, але згадзіліся вы толькі зараз. З чым гэта звязана і што вы думаеце пра сваю новую дзейнасць?

С. Д. Не згаджалася раней, бо не адчувала яшчэ сваёй кампетэнтнасці ў такой складанай справе, як выкладанне. Гэта толькі маладыя часцей за ўсё безаглядна бяруцца нават за тое, чаго яшчэ не ведаюць. З гадамі ж да ўсяго ставішся з усё большай адказнасцю. Цяпер мне здаецца, што мне ўжо ёсць што сказаць і як выкладчыку.

Л. І. Якімі якасцямі, на вашу думку, павінен валодаць настаўнік?

С. Д. У кансерваторыі я вучылася толькі ў аднаго выкладчыка — народнай артысткі СССР Зоі Міхайлаўны Гайдай. Гэта не значыць, што я больш ні ў кога і нічому не вучылася. Тэхналагічна, калі можна так сказаць, я вучылася і вучуся і цяпер у многіх. Але ўзорам інтэлігентнасці, выхаванасці было для мяне менавіта З. М. Гайдай.

Сэнс настаўніцтва я бачу ў тым, каб навучыць шукаць, навучыць вучыцца... Галоўнае — сфарміраваць асобу, якая імкнулася б да самаўдасканалення, сфарміраваць патрэбу да гэтага самаўдасканалення...

Л. І. Святлана Піліпаўна, традыцыйнае пытанне: вашы планы на будучае?

С. Д. Адкажу коратка: гастролі, новы цыкл перадач на тэлебачанні. Магчыма, выступленні ў оперных спектаклях, работа ў кансерваторыі...

Леанід ІВАШКОЎ,
загадчык кафедры спеваў БДК.

Дракон — П. ДУБАШЫНСКІ; Ланцэлот — А. ЛАБУШ.

Сцэна са спектакля.

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

дакорна ўзвышанымі і высакароднымі. Вобраз жа Ланцэлота крыху пераасэнсаваны. Ён пазбаўлены рамантычных рысаў героя і рыцара. Прайшоўшы праз надзеі і спадзяванні, ён духоўна сталее і мужнее. У другім акце ён вяртаецца ў горад Дракона пасля працяглай хваробы. Доўгае паліто-шынель, капялюш, галіфэ, боты даюць штуршок глядацкаму ўяўленню: Ланцэлот ці то эмігрант, ці то рэабілітаваны—пасівелы, задуменны, маўклівы.

Страціўшы надзею вызваліць ад рабства прывучаныя да пакорлівасці душы людзей, Ланцэлот гатовы дзейнічаць гвалтам — звыклай формай стаўлення да народа. Губляючы ўладу над сабой, ён кідае не адно тым, хто стаіць за ім, але і тым, хто сядзіць у зале: «Быдла!». Рыцар быццам страчвае надзею ў здольнасці людзей... Але спыняецца: рашуча скінуўшы шынель, сядае за архіўныя паперы, каб уважліва і карпатліва разабрацца ў мінуўшчыне і цяперагшчыне. На такой ціхай, чалавечай ноце заканчваецца «Дракон» купалаўскага тэатра. І гэтая нота абнадзейвае...

«Дракон» сёння актыўна практыкуецца тэатрам. А жанр спектакля ўсё больш набліжаецца да эстраднага прадстаўлення. Думка, закладзеная і ў драматургічным творы, і ў пастаноўцы, у нейкім сэнсе прадвызначае падобную трансфармацыю. Рытуальны характар нашага «грамадскага самавыяўлення» з яго адшліфаванымі формамі, якія нагадваюць своеасаблівыя трукавыя нумары — сходы, канферэнцыі, прыёмы, калі яны робяцца не больш чым чарговым фарсавым нумарам, — гэты стыль грамадскага жыцця трансфармаваны ў мастацкай форме спектакля. Кожны персанаж у «Драконе» мае свой эфектны трукавы нумар, кожны выходзіць на сцэну як на арэну цырка: выязджае пад гукі фанфар аўтамабіль, дзе сядзяць розныя ўвасабленні Дракона, з'яўляецца на дзіцячым самакаце Бургамістр, амаль танцуючы, выпырхваюць Шарлемань і Эльза... Дарэчы, інтымныя пачуцці Эльзы і Ланцэлота таксама «аформлены» эстрадным нумарам — музычным дуэтам. Нават унутранае жыццё чалавека не знаходзіць у царстве Дракона натуральнага выйсця, але непазбежна ўліваецца ў агульнапрыняты, апошлены «жанр».

Спектакль, які складаецца з падобных «трукавых» нумароў, аказаўся нібы размагнічаным, раскінутым на часткі. Змяніліся ўнутраныя сувязі пастаноўкі, разбурылася драматургія адносін паміж асобнымі жанравымі аскепкамі, дзеянне нібыта спынілася. Нават масоўка, такая адладжаная, сабраная на прэм'ерных паказах, ператварылася ў млявы натоўп.

Цяжка ўтрымаць у раўнавазе агітпрадстаўленне, лірычныя маналогі і дуэты, фарсавыя нумары. Драматургія спектакля складалася з вельмі далікатных прапорцый, якія грунтаваліся на пачуцці меры ў дачыненнях паміж рознымі жанравымі ўтварэннямі. Любы акцэнт мог зрушыць спектакль у той альбо іншы бок. У пракаце такіх акцэнтаў аказалася зашмат...

М. Пінігін паставіў «Дракона» ў нязвыклай для сябе манеры. Рэжысёр, здольны ствараць на сцэне псіхалагічна складанае і метафарычна насычанае асяродзе, якое заўсёды ўспрымалася неадназначна, гэтым разам, развіваючы матывы шварцаўскай п'есы, вельмі стараецца расставіць усе кропкі над «і». Там, дзе ў Шварца нейкі матыў толькі-толькі пазначаны, думка ледзь-ледзь прапісана, — у спектаклі падкрэслены тоўстаю рысай...

Імкнучыся ў відовішчным баку пастаноўкі да плаката М. Пінігін не здолеў адмовіцца ад унутрана драматычнай думкі спектакля. І гэта супярэчнасць няпросталінейнага глыбіннага тэатральнага мыслення і просталінейнасці вонкавай формы спектакля таксама адбілася на жыцці «Дракона». Відаць, эклектыка, нават у якасці мастацкага стылю, сёння ўсё-такі зжывае сябе...

Таццяна РАТАБЫЛЬСКАЯ.

Рух рукі і думкі

Арлену КАШКУРЭВІЧУ — 60

Цяжка гаварыць пра свайго калегу, асабліва калі ён ужо сам усё сказаў сваімі творамі; калі самі за сябе гавораць ягоны аўтарытэт у прафесійным асяроддзі, цікаўнасць да яго твораў сярод аматараў мастацтва. Мастакоў такога класа на Беларусі наогул няшмат. Але ж па-сапраўднаму асэнсаваць ягоныя творчыя здабыткі нам не дазваляе славутая беларуская «сціпласць» і схільнасць шукаць пракаў па ўсім далёкім і блізкім свеце, толькі не ва ўласнай Айчыне. Упэўнены, што слава Кашкурэвіча на Беларусі была б куды большая, каб жыў ён недзе ў Прыбалтыцы ці ў Маскве і толькі наездамі рабіў выстаўкі ў Мінску.

У той час, калі я толькі збіраўся паступаць у Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут, Арлен Міхайлавіч быў ужо даволі вядомым мастаком. Фармальна я не магу аднесці сябе да ліку ягоных вучняў. Але не памылюся: уплыў ягонай творчасці адчула і адчувае на сабе ўсё пакаленне, якое я прадстаўляю.

Графічныя аркушы Арлена Кашкурэвіча, якія сёння сталі класікай нашага мастацтва, у свой час успрымаліся так жа нязвыкла, як сёння самы смелы «авангард». Мастацтвазнаўцы шукалі вобразныя і стылістычныя аналагі ягоных твораў у сучасным італьянскім мастацтве (у прыватнасці, у палотнах Гутуза), у творах нямецкіх экспрэсіяністаў ці ў манументальным жывапісе Мексікі. Зноў жа сказаўся наш стэрэатып мыслення, згодна якому — усё вартае, што ёсць на Беларусі, ці завезена з-за мяжы, ці зроблена па чужых мерках. На самай жа справе Арлен Кашкурэвіч дасягнуў вышынь у мастацтве менавіта таму, што ягоны талент меў і мае выразную нацыянальную афарбоўку. Да якой бы тэмы мастак ні звяртаўся, з кнігай якога б аўтара ён ні працаваў, ён заўжды застаецца беларускім мастаком. І казкі Андэрсена, і твенаўскі «Том Сойер», і «Фаўст» Гётэ ў яго гучаць на мове менавіта беларускай пластыкі.

Але ж, думаю, найбольшага плёну Арлен Міхайлавіч дасягае, калі звяртаецца да нашай нацыянальнай спадчыны. Гэта найперш — ягоная Купаліяна. Памятаю, як мяне ўразілі ілюстрацыі да малафарматнага выдання «Кургана» (1967 г.), выкананыя акварэллю і тушшу, серыя літаграфій паводле купалаўскіх паэм (1971 г.). А ў больш позні час — ілюстрацыі да «Песні пра зубра» М. Гусоўскага (1973 г.). Мне нават здаецца, што і сам Купала, каб быў жывы, ухваліў бы творы Кашкурэвіча, бо мастак адчуў у паэзіі нашага песняра глыбіннае, вечнае. Гусляр, Князь, Бандароўна ў ягоным разуменні — гэта не нейкія міфічныя асобы са старажытных легенд, а вечныя персанажы нашай гістарычнай драмы, дзе з вякамі мяняюцца толькі дэкарацыі, але не змест.

Кашкурэвіч, дарэчы, быў адным з першых, хто ў наш час пасля вялікага «перапынку», утворанага «барацьбою з нацдэмаўшчынай», распачаў у выяўленчым мастацтве распрацоўку беларускага нацыянальнага тыпажу. Зараз, калі ў меру сваіх сіл гэта ж спрабую рабіць і я, вопыт Арлена Міхайлавіча мне вельмі дапамагае.

Арлен Кашкурэвіч скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі ў 1959 годзе. Гэта быў першы выпуск кафедры графікі. Ён і яго таварышы па курсе былі першымі беларускімі графікамі, якія атрымалі вышэйшую мастацкую адукацыю на радзіме. За гэтыя 30 год у нас склалася нацыянальная школа графікі, якая мае даволі высокі аўтарытэт і ў краіне, і за яе межамі. Але ў пэўным сэнсе Кашкурэвіч па-ранейшаму застаецца па-за канкурэнцыяй. Сённяшнія беларускія графікі маюць добрую школу, умеюць працаваць у розных тэхніках. Многа мастакоў здольны зрабіць добрыя ілюстрацыі. А вось знайсці гарманічнае спалучэнне тэксту і малюнка дадзена нямногім. Тут добрай тэхнікай не абыдзешся, патрэбны прафесійны такт, урэшце — інтэлект. Тут часам трэба сябе стрымліваць, свядома ставіць сабе межы, каб твая мастакоўская інтэрпрэтацыя не пярэчыла пісьменніцкай задуме. Арлен Міхайлавіч гэта ўмее.

Кажуць, што кожнаму чалавеку ў жыцці даецца «зорнае імгненне», калі ўсё яму спрыяе, калі лёс нібыта дае яму магчымасць ажыццявіць галоўнае, дзеля чаго ён нарадзіўся на свет. Але калі ты склаўшы рукі будзеш проста чакаць азарэння, дык яно ніколі не прыйдзе. Трэба працаваць. Калегі ведаюць Арлена Міхайлавіча як вялікага працаўніка, як мастака, у якога «рука рухаецца разам з думкай». Менавіта таму яму так шанцуе ў творчасці.

Уладзімір САВІЧ.

ЮБІЛЕЙНЫ, СЯМІДЗЕСЯТЫ

4 кастрычніка неўміручай купалаўскай «Паўлінкай» адкрывае чарговы сезон Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. Сезон гэты незвычайны, юбілейны — у верасні 1990 года старэйшаму тэатральнаму калектыву рэспублікі спаўняецца 70 гадоў.

Канец мінулага сезона і гастрольнае лета былі для купалаўцаў напружанымі і адказнымі. Амаль уся трупа занята ў апошніх прэм'ерах — спектаклях «Страсці па Аўдзею» У. Бутрамеева і «Памінальная малітва» Р. Горына (паводле твораў Шолам-Алейхема), якія выклікалі вялікую цікавасць гледачоў, прэсы і тэатральнай грамадскасці пад час гастроляў у Кіеве ў ліпені месяцы. А пачаліся летнія дарогі тэатра яшчэ ў канцы мая — на традыцыйным міжнародным фестывалі гумару і сатыры ў г. Габраве (Балгарыя) была паказана сатырычная камедыя М. Матукоўскага «Мудрамер». Спектаклі купалаўцаў бачылі таксама гледачы Северадзвінска (Архангельская вобласць), Старых Дарог, Глыбокага, Полацка.

Бліжэйшыя сёлетнія прэм'еры тэатра імя Я. Купалы — спектаклі па творах сучасных драматургаў сацыялістычных краін: народная артыстка БССР З. Браварская рэпеціруе спектакль «Яны любілі яго» папулярнага венгерскага драматурга А. Кертаса, рэжысёр М. Пінігін ставіць «Эмігрантаў» С. Мрожака. Да навагодніх школьных канікул купалаўцы рыхтуюць падарунак самым юным гледачам — спектакль-казку «Царэўна-жабка» Г. Сакаловай, ставіць яго рэжысёр-стажор Ю. Кулік пад кіраўніцтвам галоўнага рэжысёра тэатра В. Раеўскага. На малой сцэне гледачы неўзабаве ўбачаць драму С. Злотнікава «Дурное жыццё» (рэжысёр А. Андросік), упершыню ў СССР будзе пастаўлена трагікамедыя французскага пісьменніка і філосафа Жана-Поля Сартра «Пры зачыненых дзвярах» (рэжысёр Д. Аляхновіч). Самай значнай работай першых месяцаў наступнага года будзе сцэнічнае ўвасабленне славутых «Тутэйшых» Янкі Купалы (рэжысёр М. Пінігін).

У лістападзе калектыў тэатра чакае адказная творчая справаздача: на сцэне Тэатра Дружбы народаў у Маскве будзе паказаны спектакль «Страсці па Аўдзею».

Чым непасрэдна сустрэнуць купалаўцы юбілей, гэта ўдакладніцца ў самы бліжэйшы час. Хацелася б, каб гэта быў спектакль па цікавым новым творы беларускай нацыянальнай драматургіі. Мяркуем, што гледачы змогуць без перашкод зайсці з параднага ўвахода (прынамсі, так абяцаюць метрабудаўцы) у будынак, у маі 1990 года якому спаўняецца роўна 100 гадоў.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

Да 40-годдзя КНР

Як «ЛіМ» паведамляў, нядаўна нашу рэспубліку наведалі кітайскія літаратары і перакладчыкі Шы Гасюн і Гу Юй, якія зараз праходзяць стажыроўку як русісты ў Ленінградскім універсітэце. Пад час гутаркі ў рэдакцыі газеты госці выказалі жаданне дапамагчы нам у падрыхтоўцы перакладаў з сучаснай кітайскай паэзіі. Праз нейкі час яны даслалі рускамоўныя падрадкоўнікі, з якіх і выкананы пераклады, што друкуюцца ніжэй.

З сучаснай кітайскай паэзіі

Ван МЭН

Згадка

Жалобная згадка
Даўні смутак
Гэта іржа

Пяшчотная згадка
Лагода мілая
Гэта трава

Вясёлая згадка
Чыстая весялосць
Гэта віно

Цяжкая згадка
Цяжар непасільны
Гэта гара

Згадка — толькі згадка
Невядома сутнасць яе

Рэальная згадка
Рэальнае адразу робіцца
згадкай
Гэта паэзія

Янь БЫЙ

Шчыліны

У гэтым свеце зусім
няма дарог
адны толькі шчыліны
Ты ў неба глядзіш і гаворыш
тая птушка лётае ў шчыліне
Ты думаеш па-над ракой
у адной шчыліне плывуць
рыба і лодкі
Доўга глядзіш на мяне
прыжмурыўшыся
нібыта вымяраеш адну
шчыліну
Памёр твой начальнік
ад пароку сэрца
старая шчыліна заканапачана
Ты вітаеш новага кіраўніка
свежай шчыліне кланяешся

І запрасіўшы да сябе
дзесяць сяброў
ты піў гарэлку
на скрыжаванні дзесяці шчылін
п'яны ты сказаў усім
Усе шчыліны вядуць у Рым

Чучала

О! Гэта тэарэтык знакаміты,
прызнаны аўтарытэт і кіраўнік
акадэмічнай школы...
З любым апанентам
ён распраўляецца з ходу,
бо ў довадах сваіх праціўнікаў
ён заўважае нават тое,
чаго там і няма...
Не заўважае ён
толькі таго, што сам кульгае.
Калі б не надзейная мыліца,
гэта чучала
ужо даўно б упала.

Зямля

Лічыш сябе перлам стварэння
і пакутуеш,
Калі іншыя так не лічаць...

Проста зямлёю сябе усвядом.
Хай людзі топчуць цябе,
як дарогу.

Чэнь МААСІНЬ

Зямная любоў

Сонца аблокам дорыць жыццё
ды аблокі закрываюць сонца
Мора нараджае хвалі
толькі хвалі выхваляюцца
быццам яны прыгажэйшыя
за мора
Вясна аздабляе зямлю
і ўдзячна зямная любоў —
залатой восенню...

Горкае лета

Яна шапнула
Яна баіцца, баіцца лета
Сэрца ж яе такое гарачае
А лета спякотнае
і кроплі поту
заўсёды горкія на смак...

Ван ЭРБЫЙ

Люстэрка

Дарагое люстэрка разбілася
Не бядуй
Колькі асколкаў
Столькі сумленных вачэй

Каляровы каменьчык

У запушчаныя і марозныя дні
я падымаў цябе на водмелі
Каляровыя каменьчыкі
ў вадаёме
ператвараліся ў карціны
і так мне бачыцца
архідэі ў даліне
лотас рачны
блакітныя крылы птушак
палоскі зары
пасля змрочнай начы...

Пераклаў Юрась СВІРКА.

Шу ЦІН

Крык пакалення

Я не скардзіўся, не,
На асабісты лёс.
Юнацтва марнае,
Атручаная душа,
Ночы бяссонныя
Пакінулі горкія прыпаміны.
Я адмаўляў азначэнні адно
за другім,
Я адбіваў прыгнёту слой
за слоем,
Засталіся ў сэрцы
Страшэнныя руіны...
Але я ўстаў
І на шырокім гарызонце
ўзвышаюся.
І ніхто аніякай сілай
Не змог мяне зрынуць нанова.

Калі б лёг я раптам у маўзалеі,
Вязню напоўз бы мох
на камені надмагільным.
Калі б я стагнаў
за жалезнымі кратамі,
З кайданамі спрачаўся
пра волю і права,
Калі б звяў я і высах,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта
Было б толькі маёй
трагедыяй —
Можа б, я дараваў,
Мае слёзы і гнеў мой
Магчыма б і згаслі.
Але дзеля бацькоў дзяцей,
Дзеля дзяцей бацькоў,
Дзеля таго, каб не чулі людзі
Тых маўклівых папрокаў
з-пад помнікаў нашых,
Каб не хавалі мы вочы свае
Перад сцэнамі
«спаць на вуліцах»,
І каб наіўныя дзеці
не згадвалі
Праз многа год пакінутую
нашу гісторыю,
Дзеля белае плямы Радзімы,
Дзеля зігзага нацыі
Дзеля небнае чысціні
і сумленнасці шляху,
Я патрабую праўды!

Гу ЧЭН

Дуга

Птушка на ветры моцным
Хутка перавярнулася.
Падняў юнак
Адну манету — адзін фень.

Мару сваю калыхнуўшы,
лаза вінаградная
Шчупальцу працягнула.

Хваля марская, скарыўшыся,
Спіну сагнула.

Лі ГАН

Месяц усходу

Месяц усходу
узыходзіць на ўсходзе
Срабрыстыя і доўгія
распускае бароды
Іх малако — рака
Іх зямля — гара
І ўсе ўсходнія міфы
расцвітаюць імгненна
Лотас — у вадзе
На зямлі — хрызантэма
Чысты і ясны месяц,
высока вісіць
над дрэвам усходу.

Месяц усходу,
узыходзіць на ўсходзе
Месячны пенны прыліў
Хвалі шумяць і валы
Вечар — крыніца іх
Раніца — іх бераг
Узнялася імгненна да неба
усходняя таямніца.

У аблоках — яе галава
Хвост яе — у тумане
Чысты і ясны месяц,
з якім гуляе дракон усходу.

Прыязджае на сне
Ад'язджае на сне
Месяц усходу — коннік
Упоперак едзе на бляску
А дух вязе яго ўдоўжкі
Гукае калі вецер сціхае
А вецер падзьме свішча
Месяц усходу поўня
без плям аніякіх
Гэта душа разнасцежаная
вечна была душою усходу.

Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Актывісты Таварыства кітайска-савецкай дружбы (выдаўцы, выкладчыкі-русісты, перакладчыкі) у Доме творчасці «Іслач» (кастрычнік 1988 г.).

...ПАМЯТАЮ, забегла на некалькі хвілін па справах у майстэрню да Толі Анікейчыка (дазволю сабе яго так называць, бо былі мы суседзямі па доме, ды і не толькі суседзямі: мой муж, мастацтвазнавец Барыс Крэпак, амаль чвэрць веку сябраваў з Толем, як кажуць, з'еў з ім не адзін пуд, прынамсі, творчай солі). Звычайна ў такі час, калі прыцемкі не дазвалялі скульптару працягваць працу, за ім у майстэрню заходзілі Валодзя Басалыга, Пётра Свентахоўскі, Леанід Шчамялёў, каб усім разам — і гэта быў своеасаблівы рытуал — паблукаць па вячэрніх вуліцах перад сном, не зважаючы на надвор'е. Вось і тады, я зразумела, Толя рыхтаваўся да традыцыйнага праменаду. Пакуль чакаў сяброў, заварыў свежую гарбату, прымусіў сесці за шырачэзны з белых габляваных дошак стол і паставіў перада мной гліняны кубачак... У той першы вечар лютага я даведалася пра існаванне таямнічай папкі, якую Анатоль Анікейчык захоўваў, як святыню. Мы дамовіліся: унікальныя дакументы, якія, без перабольшання, з'яўляюцца гістарычнай каштоўнасцю, будзем разам рыхтаваць да друку з Толевым каментарыем, каб змясціць іх на лімаўскіх старонках пад рубрыкай «Мартыралог Беларусі: імёны і факты». Папку Анатоль перадаў мне са словамі: «Калі што спатрэбіцца ўдакладніць — звані...»

А. П. і Н. Ф. АНІКЕЙЧЫКІ (стаіць — М. Ф. НОВІКАЎ, брат Надзеі Фёдараўны). 1928 год.

Праз два дні, недзе а дзесятай гадзіне раніцы, да нас на кватэру пазванілі: трыццаць хвілін назад памёр Анатоль Аляксандравіч Анікейчык... цяжкі сардэчны прыступ... рэанімацыйная брыгада «хуткай дапамогі» вярнуць яго да жыцця не змагла...

Так сам-насам я засталася з гэтай старой выцвілай шэрай папкай, якая пачала свой адлік часу 16 жніўня 1937 года. Дакументы, якія ў ёй захоўваюцца, каментарыяў амаль што не вымагаюць, хіба толькі — кароткіх удакладненняў. І яшчэ — напружання думкі і нерваў, і дзейснага пратэсту супраць замаху на жыццё чалавечае, на жыцці цэлых народаў.

А цяпер чытайма гэтыя дакументы, якія не апавядаюць — крычаць! — пра лёс яшчэ адной сям'і з Беларусі, што стала бязвіннай ахвярай сталіншчыны, прыняла пакуты, як тысячы іншых беларускіх сем'яў у тыя крывавыя трыццатыя гады. Дадам: з «хронікай аднаго рэабілітацыі», як паспеў паведаміць Анатоль Анікейчык, мы знаёмімся сёння дзякуючы мужнасці і сіле духу ягонага дзеда Фёдара Нілавіча Новікава, юрыста па адукацыі, які дакумент да дакумента, чарнавік да чарнавіка на працягу двух дзесяцігоддзяў падшываў у папку. Першая старонка яе—

«Пратакол вобыску

На падставе ордэра НКУС БССР за № 74 ад 15 жніўня 1937 г. і адпаведна 175 і 177 арт. КПК мной, супрацоўнікам НКУС Высоцкім, праведзены вобыск у гр. Анікейчык Аляксандра Пятровіча, які пражывае г. Н. Барысаў, Чырванасцяжная № 32.

У час вобыску прысутнічалі: Зыкаў, Бялькевіч.

Адпаведна дадзеных указанняў затрыманы грамадз. Анікейчык А. П.

Узята для дастаўкі ў НКУС Беларусі наступнае (падрабязны вопіс усяго, што забрана): 1) пашпарт ФК № 689486; 2) ваенны білет; 3) пісьмы.

Вобыск рабіў супрацоўнік НКУС Высоцкі (уласнаручны подпіс. — Л. К.).

Выкладзенае ў пратаколе сведчым: Бялькевіч, Зыкаў. 16 жніўня 1937 г.

Копію з пратакола атрымаў: Анікейчык».

На бланку пратакола я знайшла яшчэ адзін пункт: супрацоўнік НКУС Высоцкі засведчыў — «у час вобыску скарга не заяўлена». Магчыма, і сапраўды так — не спрабаваў барысаўскі ўрач-тэрапеўт Аляксандр Пятровіч Анікейчык у тую жнівеньскую ноч пераконваць энкэвэдзістаў у сваёй невінаватасці, бо, відаць, як і сотні тысяч іншых рэпрэсіраваных «ворагаў народа», думаў: гэта агідная памылка, якую праз дзень-два выправяць! І — ніякага пратэсту. Аслупяненне...

Фёдар Нілавіч НОВІКАЎ.

Дакументы з папкі гавораць: да 18 кастрычніка сям'я арыштаванага не мела пра яго звестак. І вось — адчайны крык з засценкаў: запіска да жонкі Надзеі Фёдараўны.

«Дарагая дзетачка. Дзейнічай тэрмінова, 1—3 дні. Кожную заяву заканвертуй і асабіста дамагайся хуткага праходжання. На канверце (парайся з юрыстамі) пазначай тэрміновае расследв. Так лепш. Інакш прыгавор — хутчэй, чым разбор. Давай тэлеграму-маланку Яжову, Старш. ЦВК БССР, а можа, і Сталіну аб другім разглядзе справы, бо маё жыццё на валаску, а я ні ў чым пасутнасці не вінаваты. Дзейнічай смялей, хто-небудзь няхай дапаможа. Шура».

Пра тое, як трапіла гэтая запіска з турэмнай камеры да маці, Анатоль Анікейчык паведаміў мне вельмі коратка: прынёс адзін з турэмных наглядчыкаў, якога бацька калісьці лячыў; пра гэта дазналіся энкэвэдзісты і наглядчыка таксама арыштавалі.

Разам з запіскай той чалавек перадаў Надзеі Фёдараўне Анікейчык і заявы, напісаныя яе мужам-вязнем у розныя інстанцыі. Змест іх амаль што аднолькавы. Таму працытую дзве з пяці.

«Асобай Калегіі Вярхоўнага Суда БССР па разборы шпіянажа і дыверсій ад арыштаванага 16 жніўня Барысаўскім аддз. НКУС з/к Анікейчыка А. П. і абвінавачанага па арт. 58.

Шматпаважаная і Вялікая Прысутнасць Асобай Калегіі Вярхоўнага Суда БССР! Прыслухайцеся, прашу, да голасу аднаго з 170 мільёнаў працоўных СССР, які, зусім невінаваты, узяў на сябе вялікае злачынства, дзеля таго, каб толькі перапыніць невыносныя катаванні, думаючы ў той момант, калі былі атрыманы 2 пераломы рэбраў і падвывіх 2-х пальцаў рукі, толькі пра захаванне жыцця... У пратаколе допыту, у якім ёсць толькі набор майго прозвішча, усё астатняе было дапісана іншымі, нягледзячы на мае пратэсты. Мяне прымусілі падпісаць. Але ўсё

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Хроніка адной рэабілітацыі

З сямейнага архіва народнага мастака БССР Анатоля Аляксандравіча АНІКЕЙЧЫКА

Лісты Фёдара Нілавіча Новікава, якія ён паслаў у той жа 23-ці дзень кастрычніка ў газеты «Правда» і «Известия», раскрываюць новыя факты трагедыі сям'і Анікейчыкаў. І не толькі яе.

«Сёння я зрабіў тое, за што магу паплаціцца сваім жыццём, калі вы не дапаможаце знайсці справядлівасць. Я асабіста адвёз у Мінск і перадаў Пракурору па наглядзе за НКУС (Дом урада, 6 паверх, пакой № 613) заяву ад імя маёй дачкі Н. Ф. Анікейчык пра катаванні ў час следства ў Барысаўскім аддзяленні НКУС. Копію гэтай заявы, а таксама дадатак да яе перасылаю вам... Мне невядома, за што арыштавалі майго зяця — урача Анікейчыка, але, думаю, за тое, што, па няшчасці, ён нарадзіўся ў той частцы Беларусі, якая засталася пад тыраніяй белапалякаў... Ні на хвіліну не магу пазбавіцца думкі, якая малюе карціну катаванняў тых, хто трапіў пад следства да барысаўскіх улад, сярод гэтых людзей ёсць, зразумела, і зусім невінаватыя. Акрамя ўрача Анікейчыка, многія, якія пабывалі пад следствам, з жахам, у адзін голас сцвярджаюць, што барысаўскія органы б'юць і катуюць падследных... не звяртаюць увагі на хворых, а таксама жанчын і дзяцей. Арышты, што праводзяцца ў сучасны момант, наводзяць жах на ўсіх працоўных Барысаўскага раёна. Арыштоўваюць вялікіх і малых па палажэнні людзей: інтэлігентаў і рабочых, гараджан і калгаснікаў, мужчын і жанчын, сярод якіх ёсць шмат з малымі дзецьмі.

Крыкі падследных, што даносяцца з турмы, прымушаюць насельніцтва Барысаўскага раёна рабіць высновы, што ў асяроддзі ўлад раёна нядобра, што сярод іх ёсць многа людзей, якія з пэўнай мэтай кампраметуюць Савецкую ўладу і такім чынам выклікаюць сярод працоўнай масы нараканні і незадаволенасць.

Калі гэтае ненармальнае становішча не будзе выпраўлена Цэнтральнай Уладай Масквы, то нярадасным будзе свята дваццацігоддзя Кастрычніцкай Рэвалюцыі для грамадзян Барысаўскага раёна. Многія будуць праліваць слёзы па сваіх родных, скалечаных на следствах органамі НКУС...

Калі нават вы і не дапаможаце, то я гатовы памерці ад катаванняў Барысаўскіх органаў НКУС, памерці са спакойным сумленнем пасля пасылкі гэтага пісьма — крыка збалелай душы».

Як вынікае з чарговага дакумента, што ў храналагічным парадку падшыты ў папцы,

гэта, прысягаю імем ПРАВАДЫРА ТАВ. СТАЛІНА, выдумана. Ні душой, ні целам ва ўсім гэтым не вінаваты...» (Подпіс: Анікейчык).

«Начальніку НКУС Барысава. Гр-н начальнік, усе паказанні, якія былі дадзены мной у час следства, з'яўляюцца вынікам фізічных катаванняў. Анікейчык».

Заявы, копіі якіх захоўваюцца ў архіўнай папцы, былі тэрмінова разасланы па інстанцыях: Яжову і Вышынскаму — у Маскву, Берману — у Мінск, а таксама — Сталіну, пра што сведчыць «распіска ў прыёме» заказнога адпраўлення «спешнай поштай» за № 915/п ад 23 кастрычніка 1937 года.

Барысаўскае НКУС не даравала за смелы зварот у розныя інстанцыі жонцы рэпрэсіраванага, маці двух малалетніх дзяцей: Барыса—1926 года нараджэння і Анатоля, які нарадзіўся ў 1932-м. Яе арыштавалі. Ф. Н. Новікаў піша Старшыні ЦВК СССР М. І. Калініну, дзе заяўляе, што «замест выпраўлення справы па закону Барысаўскае аддзяленне НКУС дачку маю, нягледзячы на яе цяжарнасць і бюлетэнь, арыштавала... Прашу вызваліць з-пад арышту дачку і яе мужа, а таксама прашу аб праведзенні расследавання о прычыны прымянення да апошняга насілля ў час допытаў. 7.XI. 1937 г.».

Цяжка сказаць, ці менавіта гэты ліст да народнага старасты дапамог Надзеі Фёдараўне вярнуцца да сваіх дзяцей. Пра гэта ў дакументах не пазначана. Ужо з лютага 1938 года ўпартая жанчына зноў пачынае шукаць праўду. «16 жніўня 1937 года арыштаваны мой муж...» — гэтая першая фраза кожнага новага яе ліста рэфрэнам праходзіць праз усю перапіску наступных гадоў. Толькі цяпер яна яшчэ ў больш складаным становішчы: «Як жонка вязня і маці траіх дзяцей, якія засталіся на маім утрыманні, малю, паведаміце, ці жывы мой муж А. П. Анікейчык...» І зноў — у розныя інстанцыі: «Пракуратура БССР», «Ваеннаму пракурору БВА», «Пракурору СССР тав. Вышынскаму», «Вярхоўнаму Савету СССР»... Але сцяна маўчання па-ранейшаму акружае яе. Толькі адно ёй паведамілі з Барысаўскай пракуратуры: «...я атрымала адказ пра тое, што майго мужа няма ў Барысаўскай турме».

Горкая чаша перапоўнена і як апошняя кропля надзеі — ліст да Сталіна 15 мая 1939 года:

«Дарагі Іосіф Вісарыёнавіч! Ад імя траіх малалетніх дзяцей малю Вас удзяліць мне хоць хвілінку ўвагі і загадаць каму трэба памагчы майму гору.

16 жніўня 1937 года органамі Барысаўскага аддзялення НКУС арыштаваны мой муж Аляксандр Пятровіч Анікейчык, які працаваў у Нова-Барысаўскай рабочай амбулаторыі ў якасці ўрача і загадчыка амбулаторыі. Не заўважаючы за мужам на працягу дзесяцігоддзя сумеснага жыцця нічога такога, што магло б навесці на яго цень падазронасці ў нечым антысавецкім, бо ён займаўся справай медыцыны, я была спакойная, лічачы, што наша родная Савецкая ўлада хутка разбярэцца са справай і арыштаванага без віны вызваліць. Але ў кастрычніку месяцы 1937 года суровая рэчаіснасць даказала мне, што я моцна памылілася. 23 чысла гэтага месяца я атрымала ад мужа са зняволення некалькі напісаных алоўкам запісак, з якіх даведалася, што следчыя ўлады ў час допыту мужа моцна яго білі і катавалі, прымушалі падпісаць пратакол, дзе ад яго імя былі напісаны паказанні, якія выкрывалі яго ў такіх злачынствах, якіх ён не рабіў і рабіць не мог, як сын селяніна, усёй душой адданага Савецкай уладзе, які з нянавісцю ставіўся да фашыцкай улады белапалякаў... Ён прасіў перадаць гэтыя запіскі (копіі прыкладаюцца) па адрасах. Прасіў заявіць усім пра тое, што ён ні ў чым не вінаваты. Разаслаўшы копіі запісак мужа па ўказаных у іх адрасах, я была ўпэўнена, што адпаведныя ўлады правядуць расследаванне і разбяруцца са справай хутка. Але вось прайшоў ужо 21 месяц, а арыштаванага няма і няма. У гэты час я пісала: пракурору БССР, пракуратуры па нагляду за органамі НКУС БССР, наркому УС БССР, пракуратуры БВА, Барысаўскаму раённаму пракурору і неаднаразова была асабіста на прыёмах ва ўсіх гэтых улад, просячы іх разабрацца са справай хутчэй і зрабіць так, як гэтага патрабуе закон і справядлівасць, але нідзе не дабілася ніякага адказу.

Паўсюль атрымлівала амаль аднолькавыя адказы: «Пачакайце і не хвалюйцеся, надыдзе час і разберём справу». Пасылаюць адзін да аднаго — і так бясконца. У рэшце рэшт у мяне склалася перакананне ў тым, што муж не вытрываў катаванняў і памёр. Я прасіла ўлады, каб паведамілі мне — ці жывы мой муж? Але і на гэтае, здавалася б, законнае пытанне, я не магу дабіцца яснага адказу. А дзеці мае пытаюць у мяне: дзе тата, што з ім, чаму ён не прыходзіць дадому? Што мне адказаць ім? Як мне будаваць жыццё ў далейшым? Як расціць і карміць дзяцей?

Усё гэта прымусіла мяне патурбаваць Вас, дарагі Іосіф Вісарыёнавіч. Малю Вас загадаць каму трэба разабрацца са справай майго мужа А. П. Анікейчыка і паведаміць мне пра тое: ці жывы ён».

9-ты «Б» клас 6-й рускай школы г. Нова-Барысава (1950—1951 навучальны год). Пяты злева ў трэцім радзе — Анатоль АНІКЕЙЧЫК.

Зразумела, што «бацьку ўсіх народаў» ніякім чынам не хваляваў лёс ягоных «дзяцей», якіх ён тапіў у моры крыві.

Праглынуўшы маўчанне Сталіна, Надзея Фёдараўна дамагаецца ісціны зноў, піша Берыі, Вышынскаму, спрабуючы хоць што-небудзь даведацца пра лёс свайго мужа, хоць у нечым яму дапамагчы...

1940 год, 13 лістапада. Зварот да Пракурора СССР:

«...Працуючы больш за 10 гадоў у Нова-Барысаўскай рабочай амбулаторыі ўрачом і загадчыкам амбулаторыі, муж мой імкнуўся паставіць справу на адпаведную вышыню, за што быў некалькі разоў прэміраваны. Тое, што ён быў чалавекам, адданым Савецкай уладзе, засведчаць члены прэзідыума Барысаўскага Гарсавета, членам якога Анікейчык А. П. таксама быў. Нарадзіўся ён і жыў у дзяцінстве ў сям'і беднага селяніна-беларуса, у вёсцы Ячынцы Засульскай воласці Стаўбцоўскага павета (былая Заходняя Беларусь). Васемнаццацігадовым юнаком праз белапольскі кардон ён прабраўся ў Мінск, імкнучыся да святла і свабоды; тут, у Мінску, ён закончыў універсітэт і служыў працоўным Беларусі...».

З Пракуратуры СССР неўзабаве прыйшоў адказ, датаваны 17 снежнем 1940 года.

«Паведамляю вам, што вашы скаргі па справе мужа Анікейчыка Аляксандра Пятровіча Галоўнай Ваеннай пракуратурай РККА разгледжаны, за адсутнасцю падстаў для перагляду справы пакінуты без задавальнення.

Ваенны пракурор ГВП, ваенны юрыст 3 ранга — Самаркін».

Лісток паперы са школьнага сшытка. Без даты.

«Дарагі наш, родны дзядуля Сталін! Прашу Вас звярнуць увагу на маё пісьмо... Яшчэ ў 1937 годзе, калі арыштавалі тату, ён прыслаў маме пісьмо, пра якое яна не гаварыла мне да гэтага года. Ён пісаў, што яго катавалі на допыце вельмі моцна, зламалі два рабры і прымусілі падпісацца, што ён вінаваты. А ён піша ў пісьме, што не вінаваты, ды і ў чым жа ён мог быць вінаваты? Калі ён працаваў урачом, у нас быў недахоп у грошах таму, што тата ні ў кога за прыватныя візіты не браў грошай і жылі мы толькі на зарплату таты. Мама хворая на туберкулёз яшчэ з 1926 года і ёй патрэбна добрае харчаванне... У нас трое рабят: я, брат Толя сямі гадоў і сястрычка, якой год і 5 месяцаў і якая нарадзілася ўжо без таты. Мама і цяпер хворая, усё, бедная, даведваецца, дзе тата, ці жывы ён. Пісала шмат у Мінск, ездзіла сама, але нічога не даведалася, усе па-рознаму адказваюць: то асуджаны, а на колькі — невядома, то не асуджаны, а дзе — невядома.

Дарагі дзядуля Сталін! Я вельмі прашу, паведаміце мне, ці жывы мой тата? Але толькі не пасылайце майго пісьма пракурору БССР, ён усё роўна нічога мне не адкажа... Я гарача цалую Вас і даю сваё піянерскае абяцанне, расці і мацавацца, каб вучыцца на карысць нашай неабсяжнай дарагой Радзімы.

Піянер Барыс Анікейчык».

Пасля гэтага пісьма ў папцы падшыта копія ліста Надзеі Фёдараўны Анікейчык да Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР К. Я. Варашылава, дзе яна, у прыватнасці, паведамляе:

«...Мой старшы сын Барыс у час фашысцкай акупацыі, будучы юнаком, пайшоў у партызаны, у атрад імя Суворава брыгады імя Жукава, што змагалася ў Стаўбцоўскім раёне. Пасля выгнання фашыстаў з беларускай зямлі, ён, не дасягнуўшы яшчэ прызыўнога ўзросту, пайшоў добраахвотнікам на вайну і загінуў у баях 9 лютага 1945 года ў час фарсіравання ракі Одэр. Разам з сынам Барысам я таксама была ў атрадзе імя Суворава ў якасці сувязной...»

У гэтым лісце, датаваным 30 сакавіка 1956 года, Надзея Фёдараўна патрабуе адказаць ёй, ці жывы яе муж, калі — не, дык «паведаміць мне, ці рэабілітаваны ён, як незаконна арыштаваны і абвінавачаны».

Заява ў Мінскую абласную пракуратуру:

«Тройчы мне паведамлялі пра тое, што мой муж памёр. І хоць ва ўсіх гэтых паведамленнях былі розныя даты смерці і дыягназы хваробы, ад якіх ён быццам памёр, мне застаецца пагадзіцца, што яго няма ў жывых. Я цвёрда ўпэўнена ў тым, што ён невінаваты і прашу рэабілітаваць яго пасмяротна, каб дзецям нашым лягчэй было ўсведамляць, што іх бацька не быў ворагам народа і Савецкай улады».

Надзея Фёдараўна ўсё ж дачакалася рэабілітацыі бацькі сваіх дзяцей. Прыйшла даведка з Ваеннага трыбунала БВА:

«Справа па абвінавачанні Анікейчыка Аляксандра Пятровіча, да арышту 15 жніўня 1937 г. працаваў урачом-тэрапеўтам 2 амбулаторыі г. Нова-Барысава, перагледжана Ваенным Трыбуналам Беларускай ваеннай акругі 5 лістапада 1957 г. Пастанова ад 22 кастрычніка 1937 г. у адносінах Анікейчыка Аляксандра Пятровіча адменена і справа за адсутнасцю саставу злачынства спынена.

Анікейчык Аляксандр Пятровіч рэабілітаваны пасмяротна».

Падпісаў даведку намеснік Старшыні Ваеннага Трыбунала БВА палкоўнік юстыцыі В. Кандрацьеў.

Цяжка ўявіць сабе, як жыла гэтая жанчына тыя два дзесяткі гадоў. У апошніх зваротах па чарговых інстанцыях яна пісала, што на яе зарплату настаўніцы яна ўтрымлівае не толькі дзяцей-студэнтаў — Анатоль вучыцца ў БДТМІ, а дачка Люся — у Мінскім медыцынскім інстытуце, але і 74-гадовую маці і скалечанага айчыма Фёдара Нілавіча Новікава, які быў прыкаваны да ложка пасля таго, як трапіў пад машыну. Страшны, горкі лёс...

Жорсткі лёс... Ён падрыхтаваў ёй яшчэ адзін удар: памёр Анатоль. Толік... На яе вачах. Але не — яна не магла паглядзець на сына ў час развітання з ім, бо даўно страціла зрок, выплакала свае блакітныя вочы. Яна, гэтая васьмідзесяцітрохгадовая жанчына, Надзея Фёдараўна, нікога не чуе — страціла і слых. Бясконцыя пакуты чалавека... Пагаварыць з ёй я так і не змагла. Гаворыць толькі тая папка. Папка, распачатая, як на ёй пазначана, «16 жніўня 1937 г.» Ніжэй у радку «скончана» — запісу няма. Так, справа гэтая і сапраўды не скончана. Анатоль Анікейчык, пасля таго, як былі ўзняты з небыцця Курапаты, гаварыў сябрам: «Можа, і бацька ў Курапатах ляжыць? А мо апошні яго прытулак — барысаўскія студні...»

Не даведаўся, не паспеў. І ці даведаўся б?..

Людміла КРУШЫНСКАЯ.

Шмат напісана і расказана пра Якуба Коласа. Але ж пра выдатных людзей хочацца ведаць як мага больш. І любы факт, любая, здавалася б, дробязь у дачыненні да іх асобы нас хвалюе і цікавіць. Асабліва калі гэтыя звесткі, як кажуць, з першых вуснаў.

Сёння наш госць старэйшы сын народнага песняра Даніла Канстанцінавіч Міцкевіч, заслужаны работнік культуры БССР.

Заўтра Данілу Канстанцінавічу — 75. Павіншуем жа яго з юбілеем і ўважліва паслухаем...

«РАЗГОРНЕМ ЧАСАЎ ШАТЫ...»

Сын Якуба Коласа ўспамінае

— Даніла Канстанцінавіч, з якога ўзросту вы помніце сябе, сваіх бацькоў, навакольны свет?

— Памятаю, мяне трымае на руках мой дзядзька і хросны бацька, брат маёй мамы Алесь Дзмітрыевіч Каменскі. Адбываецца гэта недзе на беразе ракі Камы ў Пярмі. Помніцца вялікая рака, па ёй плывуць параходы... Вось і ўсё з пермскага бытавання. Дый уся Куршчына (другая палова 1917 года — першая палова 1921 года) прыгадваецца эпізадычна, асобнымі ўрыўкамі. Абаянь. Вечар. Я ў паліто і ў шапцы-кубанцы на дварэ. Чую грукат гармат, кулямётныя чэргі, стрэлы з вінтовак. Мяне хутка заводзяць у хату, распранаюць, кладуць на падлогу, далей ад акна. Назаўтра дзеці збіралі круглыя кулі, казалі, ад стрэльбаў-бярданак і ад шрапнелі. Ці гэта быў бой з немцамі, ці з дзянікінцамі?.. Пасля памятаю, як бацька ўспамінаў пра тыя часы. На кароткі тэрмін Абаянь занялі дзянікінцы. Бацька быў раней звольнены з войска па цяжкай хваробе — жаўтачцы, ліхаманцы, працэсе ў лёгкіх. Таму і пайшоў у «воинское присутствие» з упэўненасцю, што па стану здароўя не будзе прызваны. Але дзянікінскі палкоўнік не падняў нават галавы ад папер і не глянуў на бацьку, сказаў адно слова: «В строй!» Дома вырашылі, каб не ішоў, а дзе-небудзь перабытаваў. Страшная, вядома, была рызыка. Пакаранне адно — смерць.

З Абаяні перабраліся ў вёску Якаўлеўку. Гэта прыкладна за 12—15 кіламетраў ад горада. Памятаю, як ішоў туды з дзядзькам Сашам. У канцы вельмі змарыўся, часта прасіўся адпачыць. Адзін раз ледзь не сеў пад кустом арэшніка на гадзюку. Дзядзька Саша адкінуў мяне і палкай забіў яе. У Якаўлеўцы мы жылі ў адным з пакояў закінутага палаца нейкага памешчыка. Толькі пазней, працуючы ўжо ў музеі, мне стала вядома яго прозвішча — Самбурскі. У некалькіх пакоях клопатамі бацькі была арганізавана школа для дзяцей Якаўлеўкі. Помніцца вялікі парк вакол палаца, дзе раслі высокія старыя дрэвы. Сярод прыяцеляў з вясковых дзяцей запомніў імёны Афонькі і Параскі.

Сын і бацька. 1956.

— А першае далучэнне да граматы?..

— Самавукам навучыўся чытаць, калі мне не было і пяці гадоў. Пытаўся ў бацькоў, як гучыць тая ці іншая літара... Стаў многа чытаць. Была кніга Фламарыёна «Папулярная астраномія», багата і прыгожа ілюстравана, нешта яшчэ з прыродазнаўчай серыі. Цікавая кніга для гаспадынь — Малахавец. Там апісваліся спосабы прыгатавання многіх соцень самых разнастайных страў. Я з цікавасцю чытаў гэтую кнігу. Вядома, многа не разумеў, але дапытваўся ў мамы, што такое, напрыклад, лангет, біфштэкс, антрыкот, эскалоп, парэй, сельдэрэй... А так голадна было ў той час! Зразумеў пазней, колькі пакут прыносіў бацькам я такімі пытаннямі. Каб неяк ратаваць нас ад голаду і палепшыць харчунак самім, бацькі купілі дзве казы — белую рагатую і чорную бязрогую. Корму для іх хапала, і мы акрыялі. Гэтых коз мы прывезлі ў Мінск, і яны былі ў нас ці не да восені 1924 года. У 1918 годзе лютавала эпідэмія грыпу — «іспанка». Помню, захварэла мама. А бацькі не было дома — праводзіў інспекцыю ў іншых вёсках. Мама, зусім знясіленая, паваліла на падлогу школьную дошку, нешта падаслала, паклала мяне і Юрку і ў поўнай знямозе лягла сама. Прыйшоў бацька, паглядзеў і заплакаў.

— Даніла Канстанцінавіч, колькі слоў пра вяртанне ў родны край.

— На Куршчыне бацькі ўвесь час марылі пра вяртанне на Беларусь. Гэта было немагчымым, пакуль ішла грамадзянская вайна. Памятаю, як абмяркоўваўся праект купіць каня і калёсы і сваім ходам паехаць у родную старонку. Але патрэбны былі вялікія грошы. І было небяспечна, бо існавала шмат розных бандаў на шляху следавання. Пра такі спосаб вяртання бацька пісаў сваякам у Мікалаеўшчыну. Пасля наступлення міру з панскай Польшчай перапіска з роднымі спынілася, і яны былі ўпэўнены, што мы дабіраліся з Куршчыны на калёсах. І нават пазней, у 50-я гады, міжвольна ўвялі ў зман нашых даследчыкаў С. Александровіча, А. Лойку і Ю. Пшыркова. На самай справе, дзякуючы клопатам урада маладой Савецкай Беларусі быў выдзелены таварны вагон. Памятаю, як яго старанна чысцілі і мылі ад гною, пагрузілі дабро, коз і паехалі ў Мінск праз Маскву. Больш хуткаму руху вагона паспрыяў швагер Коласа Міхаіл Дзмітрыевіч Каменскі. І ўсё ж ехалі доўга. Вялікае ўражанне пакідалі сляды крушэння цягнікоў. Памятаю, стаялі ў Арле. Насупраць нас — эшалон. Яго моцна штурхнуў манеўровы паравоз. Нейкі мужчына ў дзвярах таварнага вагона грамавым голасам вылаяўся так, што яго чула ўся станцыя.

А вось сам момант прыезду ў Мінск неяк выпаў з памяці.

— Прыехалі на беларускую зямлю. Пачаўся новы, асноўны этап у жыцці Коласа. Як склаўся далей ваш лёс?

— Восенню 1923 года паступіў у 13-ю школу-сямігодку. Да гэтага шмат чытаў, асабліва папулярную літаратуру па прыродазнаўчых навуках. Была добрая памяць, многа ведаў для свайго ўзросту. Таму і прынялі адразу ў 3-і клас. Быў там самы малодшы. А траплялія і такія: 18 гадоў (Каспяровіч) і нават 30 (Шылак). Здаваў уступныя экзамены. Напісаць трэба было па-беларуску. Адну памылку зрабіў. Спыталі сталіцу Баварыі. «Мюнхен!» — з ходу адказаў. Школа месцілася каля самага піўзавода «Беларусь», па цяперашняй вуліцы Горкага. Тады яна называлася Камунальнай. Побач яшчэ хадзіла конка. Часамі гарэзлівыя вучні маглі ўкрасці ў фурмана пугу, і тады парушаўся рух транспарту. Школа была доследна-паказальнай пры педфаку БДУ. Пры навучанні ўжываліся новыя метады — «дальтон-план», або лабараторна-брыгадны метад. Часта ўрокаў не было, вучні займаліся пад наглядам настаўнікаў. Гэта мела свой станоўчы бок, вучні маглі больш самастойна разбірацца ў прадметах: нецікавае вывучалася слабей або зусім адкідалася.

— Куды вы падаліся пасля школы?

— У 1928—1929 гг. пасля сямігодкі вучыўся на курсах англійскай і нямецкай моў. Восенню 1929 года хацеў паступіць у прафшколу металістаў. Яна месцілася ў будынку, дзе зараз знаходзіцца Рускі тэатр імя Горкага на вуліцы імя Валадарскага. У прафшколу не прынялі, як «элемента непралетарскага паходжання». Пазней па той жа прычыне не прымалі ў камсамол. У 1929 годзе паступіў у 8-ы клас чыгуначнай школы-дзевяцігодкі № 25 імя А. Чарвякова. Знаходзілася яна там, дзе зараз будынак Галоўпаштамта. Хутка школу, на маю радасць, пераўтварылі ў хімпрафшколу, якая рыхтавала лабарантаў па хімічным аналізе. Аналітычную хімію вёў Апалінары Мікалаевіч Раждзественскі, выдатны педагог. Усе мы яго паважалі, любілі і слухаліся.

У хімпрафшколе я пасябраваў з многімі на ўсё жыццё, хаця некаторыя хутка пакінулі вучобу, перайшлі на іншыя спецыяльнасці. Гэта Віталь Філіповіч, зараз адстаўны палкоўнік-інжынер, чалавек, блізкі да Коласавай сям'і, да Купалы, Анатоль Лавыш (доўгі час працаваў прарэктарам Беларускага політэхнічнага інстытута), Уладзімір Пятухоўскі, падпалкоўнік-інжынер, стаў нават нашым сваяком. З намі вучыўся і сябраваў Жорж Фалевіч, герой мінскага падполля.

— А пасля хімпрафшколы?

— У 1931 годзе працаваў лабарантам у Мінскім хіміка-тэхналагічным тэхнікуме. Да студзеня 1932 года. 15 красавіка паступіў на хімічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Гэта быў апошні прыём без экзаменаў. З восені г. г. і назаўсёды былі ўведзены прыёмныя экзамены, залічэнне студэнтаў стала праводзіцца да 1 верасня. Закончыўся лабараторна-брыгадны метад навучання, калі экзаменавалі толькі брыгадзіра і пры поспеху ставілі дадатныя адзнакі ўсім. Брыгады, праўда, былі невялікія — 4-5 чалавек.

— А на якой жа мове тады вялося выкладанне?

— У асноўным па-беларуску. Гэта ў першыя два гады. Нават такія прадметы, як агульная і неарганічная хімія (прафесар Э. В. Змачынскі), арганічная хімія (прафесар М. А. Прыляжаеў), матэматыка (Г. Дамброўскі) і інш. Прафесар Мікалай Аляксандравіч Прыляжаеў, сусветна вядомы вучоны, рускі чалавек па нацыянальнасці (у БДУ працаваў з 1924 года), здолеў асвоіць беларускую мову і чытаць на ёй такую складаную навуку, як арганічная хімія. Пазней з Масквы прыехалі новыя прафесары — Казлоў і Нікіфараў. Яны чыталі арганічную і фізічную хімію на рускай мове. Паступова і ўсе прадметы сталі выкладацца па-руску.

— Раскажыце, калі ласка, пра даваенную сядзібу Якуба Коласа.

— У 1926 годзе вырашылі пабудаваць сабе хату (дасюль жылі на прыватнай кватэры). Знайшлі пляц, які размяшчаўся па Вайсковым завулку паміж вуліцай Фрунзе і тагачаснай агароджай парку «Прафінтэрн», пазней названы імем Горкага, на правым баку Вайсковага завулка, калі ісці ў напрамку парку. Побач не было камяніц, стаялі драўляныя хаты з невялікімі ўчасткамі, усюды былі сады, гароды, кветнікі. Зацішнае, утульнае месца ў горадзе, чыстае паветра. Зусім блізка ад цэнтра, ад устаноў, дзе працаваў Колас — ад Белпедтэхнікума, Белдзяржуніверсітэта і Акадэміі навук БССР, якая тады знаходзілася ў будынку на рагу цяперашніх вуліц Леніна і Кірава. Блізка было і ад Саюза пісьменнікаў, ад дома лепшага сябра — Янкі Купалы.

Вясною 1927 года прывезлі лес на трох чыгуначных платформах. Сасновыя круглякі, нарыхтаваныя ў раёне Негарэлага, былі згружаны на пляцоўцы пры рагу цяперашніх вуліц Першамайскай і Захарава. Адтуль іх завезлі возчыкі калёсамі на ўчастак. Памятаю, што была думка наняць славутых смаленскіх цесляроў, якія вельмі хутка рабілі зрубы. Аднак будавалі беларускія майстры. Вельмі многа турбот хапіла ўсім, асабліва швагру Коласа, брату яго жонкі Алесю Дзмітрыевічу Каменскаму і яго маці — цешчы Коласа Марыі Цімафееўне Каменскай. Яна не доўга пажыла ў новай хаце — у пачатку 1928 года памерла.

— Закончылі будаўніцтва. «Цяпер разгорнем часаў шаты, бліжэй прыгледзімся да хаты...» Даніла Канстанцінавіч, «як там вялося, як жылося»?

— Бацька, маці і Міхась жылі на першым паверсе, дзядзька Саша, Юрка і я — на другім. Юрка ў зімовыя часы — у пакоі дзядзькі Сашы, а з ранняй вясны да позняй восені — на верандзе 2-га паверха.

У нас жылі многія людзі — родныя, сябры, знаёмыя. У хуткім часе пасля збудавання два пакоі і балкон 1-га паверха заняў стрыечны дзядзька Коласа, яго зямляк і сябар Ігнат Юр'евіч Міцкевіч. Ён сам — педагог, жонка Валянціна Міхайлаўна — доктар. Дзяцей у іх не было. Мелі асобную кватэру з асобным уваходам. Жылі ў нас з 1928 па 1930 год. Пасля іх у гэтыя пакоі пасялілася сям'я Ігната Мікалаевіча Мазура, настаўніка. Яны жылі да 1937 года.

У час пражывання кватарантаў кабінет Коласа быў у вялікім пакоі на другім паверсе. Ніхто з кватарантаў не плаціў, жылі проста так. Калі Мазур неяк сказаў, што яму няёмка, бацька параіў: «Унось гэтыя грошы ў фонд дапамогі дзецям!»

Хатняй гаспадыняй у нас была Агрыпіна Казёл, дзяўчына з вёскі Шаршуны, непадалёку ад Радашковіч. Аднаго разу Колас пайшоў на рынак купіць дроў. У нейкай дзяўчыны ўкралі грошы, і яна горка плакала. Колас расчуліўся і аддаў усю суму, што меў з сабою, і падаўся дадому. Бедалага апамяталася і, дагнаўшы выратавальніка, горача дзякавала яму. Неўзабаве прывезла з сваім бацькам на сядзібу нам воз дроў. Так завязалася знаёмства.

— Вядома ж, часта наведваліся да вас і госці? Каго найбольш запамяталі вы з тых наведвальнікаў?

— Самым дарагім госцем быў Янка Купала. Бывалі Цішка Гартны, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Міхась Чарот, Янка Маўр, Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Міхась Зарэцкі, Сымон Баранавых, пазней — Міхась Лынькоў, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, іншыя беларускія пісьменнікі. Гасцявалі ў нас рускія, украінцы. З 1933 года Колас пасябраваў з Сяргеем Гарадзецкім, калі той прыехаў у Мінск у сувязі з працай над перакладам твораў народнага паэта Беларусі. Пачалася шматгадовая творчая дружба. Блізка сышоўся Колас і з Аляксеем Сілычам Новікавым-Прыбоем, выдатным пісьменнікам і цікавым чалавекам.

Улетку 1935 года ў Коласавым доме былі вядомыя грузінскія пісьменнікі — Буачыдзе, Лордкіпанідзе, Гветадзе, Кутатэлі, Масашвілі. З імі знаходзіўся армянскі паэт Наіры Зар'ян.

— А іншыя творчыя работнікі? Вядомыя людзі?..

— Беларускія акцёры Малчанаў, Ільінскі, Сяргейчык, рэжысёр Віктар Дарвішаў. Асабліва ў 36—38 гадах, калі ішла праца над спектаклямі «Вайна вайне» і «У пушчах Палесся». Гасцямі былі скульптар Заір Азгур, беларускія вучоныя — акадэмікі Гораў, Шчарбакоў, Домбаль. Заходзілі да Коласа Аляксандр Рыгоравіч Чарвякоў, Аляксандр Антонавіч Сянкевіч. У доме панавала атмасфера ўзаемнай пашаны і павагі, гасціннасці і добразычлівасці.

— За час Коласавага бытавання на сядзібе, пра якую ідзе гаворка, у жыцці народнага паэта адбылося нямала падзей, больш і менш значных, напісана багата твораў. Хацелася б пра галоўнае даведацца, Даніла Канстанцінавіч.

— Гэта вы можаце зрабіць і без мяне. Але ж адкажу. Тут Колас з сям'ёю пражыў трынаццаць з палавінай гадоў. Важнейшыя падзеі? Якуб Колас выбіраецца акадэмікам і віцэ-прэзідэнтам АН БССР. Урачыста адзначаны яго 50-годдзе і 30-годдзе з пачатку творчай дзейнасці, выбіраецца членам ЦВК, дэпутатам гарсавета, аблвыканкома і Вярхоўнага Савета БССР, адбываюцца сустрэчы з Максімам Горкім, паездкі ў Маскву, Ленінград, Кіеў, Харкаў, Парыж, выбіраецца дэлегатам VII і VIII Надзвычайнага з'езда Саветаў, прымае ўдзел у I з'ездзе пісьменнікаў СССР, узнагароджваецца ордэнам Леніна. У гэтыя часы адзначаліся юбілеі Пушкіна, Някрасава, Шаўчэнкі, да правядзення якіх актыўна дачыняўся і Якуб Колас.

І творчы плён быў немалы. Тут народным паэтам напісаны аповесці «Адшчапенец», «Дрыгва», паэма «Міхасёвы прыгоды», большасць раздзелаў паэмы «На шляхах волі», першыя раздзелы «Рыбаковай хаты», п'есы «Вайна вайне», «У пушчах Палесся», многа вершаў і публіцыстычных артыкулаў, апошні твор таго перыяду і першы твор ваеннага часу «Шалёнага пса — на ланцуг!», апублікаваны ў «Правде» 24 чэрвеня 1941 года без перакладу, па-беларуску.

— Самым дарагім госцем Коласавага дому, вы сказалі, быў Янка Купала. Ці не маглі б вы, Даніла Канстанцінавіч, падрабязней спыніцца на дружбе двух вялікіх песняроў? Якім вы памятаеце Купалу?

— Маё першае знаёмства з Янкам Купалам прыпадае на пачатак 20-х гадоў, калі мы жылі ў двары Русецкага. Купала быў частым і жаданым госцем у Коласа, а Колас у яго. Адлегласць паміж іхнім жытлом была невялікая, і яны хадзілі пехатой. Як водзіцца ў добрых сяброў, нярэдка кпілі адзін з аднаго. Вядома, бяскрыўдна. Абодва былі вынаходлівыя на жарты.

Вельмі цёпла, з павагай і сардэчнасцю адносіўся Іван Дамінікавіч да маёй маці. У канцы 1937 года ёй давялося па стану здароўя быць у санаторыі ў Кіславодску. Там якраз лячыўся і Янка Купала. Мама вельмі была расчулена яго ўвагай і клопатам. І дзядзька Янка, і цёця Уладзя любілі мяне і маіх братоў Юрку і Міхася. Памятаю, як пасля прыезду з Чэхаславакіі восенню 1935 года ён прывёз мне прыстаўку для патэфона — гуказдымальнік «Парлафон». Я такую доўга шукаў. Вядома, Купалу не гаварыў і не прасіў. Не абмінуў падарункамі Юрку і Міхася. А цёця Уладзя заўсёды частавала нас чым-небудзь смачным.

У 1925 годзе ўрачыста адзначалася 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы. Юбіляр наладзіў у сваім гасцінным доме банкет. Мая маці вырашыла паднесці яму падарунак — зрабіць торт Баўмкухен. Гэта — вяршыня кандытарскага майстэрства, яна рэдка якой гаспадыні даступна. Трэба зрабіць драўляны конус, наматаць шпагат, прыкрыць яго навошчанай паперай і порцыямі наносіць на паверхню конуса спецыяльнае цеста. Праводзіць аперацыю неабходна ў рускай печы. Праз некаторы час торт вымаецца, шпагат выцягваецца, торт упрыгожваецца. На маёй памяці мама гэта рабіла толькі адзін раз — на тым Купалавым юбілеі. Матчын выраб вельмі спадабаўся і юбіляру, і гасцям.

Гаўрыла ГАРЭЦКІ, Даніла МІЦКЕВІЧ, Заір АЗГУР. 1983.

— А ці былі якія трывожныя моманты ў жыцці песняроў, калі была асабліва патрэбна дапамога сябра?

— Помніцца страшэнная паводка ў дваццатых днях красавіка 1931 года. Выйшла з берагоў Свіслач (тады не было вадасховішчаў), затапіла вялікую частку горада, у тым ліку і дом Купалы. Вада стаяла ў хаце вышэй метра. Іван Дамінікавіч і Уладзіслава Францаўна знайшлі прытулак у нас. Ім адвялі вялікі пакой, і жылі яны з намі недзе каля месяца, пакуль не мінулася бяда.

Калі Купала ў пачатку мая 1938 года цяжка захварэў на запаленне лёгкіх, бацька кожны дзень наведваў сябра на працягу больш чым трох тыдняў.

У 1930 і 1931 гадах вялося шалёнае цкаванне абодвух народных паэтаў як прадажнымі пісакамі ў газетах, так і авантурыстамі і нягоднікамі з органаў Дзяржбяспекі. Сваім сяброўствам у гады гэтага ліхалецця Колас і Купала літаральна падтрымлівалі адзін аднаго. У 1930 годзе Янка Купала ледзь не пакончыў з сабою. Гэты факт даўно вядомы. Пачаліся арышты. Якуб Колас быў вельмі ўзрушаны, калі забралі Язэпа Лёсіка. Бо, апроч усяго, ён радня бацьку — матчын брат. У знак пратэсту хацеў адмовіцца ад пенсіі (прызначана да 20-годдзя літаратурнай дзейнасці). У ноч з 5 на 6 лютага 1938 года быў арыштаваны дзядзька Саша, які ўвесь час жыў з намі. Рыхтавалася справа і на Коласа. Пасля вайны (у студзені 1969 года) мне расказваў П. К. Панамарэнка. Ён павінен быў даць санкцыю на арышты, нкусаўцы прад'явілі яму матэрыялы на трох пісьменнікаў: на Купалу — 34 пункты, на Коласа — 20, на Крапіву —14. Запатрабаваў Панамарэнка матэрыялы сабе, стаў правяраць. Адзін з пунктаў такі. У 1926 годзе ў Мінску праходзіў з'езд славістаў. Удзел у ім прымалі і прадстаўнікі заходніх буржуазных славянскіх краін. Ва ўгоду ім Купала і Колас нібыта прапанавалі зняць партрэт Сталіна. Аказалася: у знак пратэсту пасля зняцця партрэта яны самі пакінулі залу. І гэтак па ўсіх пунктах прайшоўся П. К. Панамарэнка. І ўсе яны аказаліся такімі ж паклёпніцкімі. Паехаў да Сталіна на прыём. «Надо было бы принять народных поэтов Белоруссии», — звярнуўся да самадзержца. «К сожалению, у меня нет времени. А наградить надо!» — адказаў «вождь народов». «Памяняць ордэры на ордэны!» — на маю думку, выдумка для каламбура. Так расказваў мне Пантелеймон Кандратавіч, тое ж самае і майму бацьку, але раней.

— Якуб Колас, зразумела, сам жыў у тыя гады на птушыных правах. І ўсё ж ці далучаўся ён да лёсу нявінна пакараных, ці ўмешваўся сваім аўтарытэтам у калатнечу тых гадоў, каб адстаяць чалавечую годнасць і фізічнае існаванне хоць бы сваіх калег-літаратараў, тым больш, што ў асобе П. К. Панамарэнкі ў яго была надзейная апора і заступніцтва?

— Бацька расказваў, што яшчэ да вайны пытаўся ў яго сам Панамарэнка: «Что бы вы сказали о Черном?» А пісьменнік тады сядзеў у турме. Вядома, Колас, як і належыць, высока пахваліў свайго малодшага калегу — верны, сумленны чалавек, выдатны пісьменнік. Той выслухаў, набраў тэлефон: «Лаврентий Фомич! Мнения сходятся. Освободить!» Лаўрэнцій Фаміч — гэта Цанава. З чымі думкамі супалі Коласавы?..

Усяляк памагаў Якуб Колас сям'і Язэпа Лёсіка, сем'ям рэпрэсіраваных вучоных Смолiча і Гарэцкіх. Гаўрылу Іванавіча ён вельмі высока цаніў. «Вось хто быў бы прэзідэнтам АН БССР — Гаўрыла Гарэцкі!» — неаднойчы казаў мне бацька.

Разгорнем 13-ы том Збору твораў Якуба Коласа і пачытаем ягоны ліст да Юркі Гаўрука, датаваны 2 верасня 1947 года:

«Тон Вашага пісьма мяне вельмі засмуціў: я адчуў, як Вам цяжка. Ды што зрабіць? Як дапамагчы? Бываюць такія акалічнасці, што, пры ўсім жаданні дапамагчы, такой дапамогі аказаць нельга. Але Вы верце, што сягоняшні дзень не падобен на дзень заўтрашні. Вазьміце тры гады часу і параўнайце яго з тым, што было і што становіцца сягоння... Не трацьце веры, верце ў свае сілы, у свае надзеі. Працуйце, адкінуўшы ўсё і маючы веру толькі ў праўду і ў сілу нашай ідэалогіі, бо мы ідзём у імя прагрэсу, у імя чалавечай справядлівасці».

Працавала ў Акадэміі навук БССР Галіна Змітраўна Жылуновіч, дачка Цішкі Гартнага. Прычапіліся — звольніць, як дачку «ворага народа». І гэта ўжо ў 1947—1949 гадах. Якуб Колас, віцэ-прэзідэнт, рэзка запярэчыў. І адстаяў!

— Сталінская эпоха. Ганебна адбілася яна і на творах пісьменнікаў той пары. У гэтай сувязі хацелася б, Даніла Канстанцінавіч, пачуць ад вас пра гісторыю стварэння «шэдэўра» паэзіі — «Пісьма беларускага народа вялікаму Сталіну». Можа, вядома вам?

— Чаму ж не! Рабілася гэта па ініцыятыве кіраўніка Кампартыі Беларусі М. Ф. Гікалы. Працавалі паэты на ўрадавай дачы ў Сляпянцы — Купала, Колас, Броўка, Глебка, Александровіч, Харык. Іх вазілі туды кожны дзень. Смачна кармілі. Пісалі, зразумела, па частках, пасля зводзілі ў адно. Такую ж «оду» пазней прысвяцілі і Варашылаву.

— Зразумела... Цяпер такое пытанне. Колас і Купала... Што, Даніла Канстанцінавіч, розніла іх як людзей? Якія былі характары ў аднаго і другога — калі параўноўваць?

— Купала любіў і ўмеў з густам, модна і шыкоўна апранацца, увесь час выглядаў зухаватым і элегантным. Любіў модныя рэчы, меў добры густ. Дасканала ведаў далікатэсныя стравы. Мяне, напрыклад, здзіўляла яго майстэрства есці рыбныя галовы. Аказваецца, гэта трэба ўмець — разбіраць вараную рыбную галаву ў строгай паслядоўнасці.

А бацька ў гэтых адносінах быў вельмі просты і сціплы. Апранаўся акуратна, але крыху старамодна, як сельскі настаўнік. Яго не цікавіла модная адзенне, гальштукі. Ён ніколі не меў і не насіў наручных гадзіннікаў, карыстаўся толькі кішэннымі. Не прызнаваў аўтаручак, пісаў пяром № 86 з чарніліцы, галіўся звычайнымі брытвамі, не хацеў і не ўмеў карыстацца бяспечным лязом. Любіў простыя стравы. Вось толькі чай любіў піць з тонкасценнай шклянкі з падшклянкам і, калі траплялася, з лімонам.

— Абодва — прызнаныя аўтарытэты, слынныя песняры. Як яны перажывалі сваю славу?

— Якуб Колас спакойна і нават абыякава адносіўся да славы, усхваленняў і іншых праяў пашаны, вельмі неахвотна фатаграфаваўся, імкнуўся пазбягаць фота- і кінааб'ектываў, прэстыжных сустрэч. А Купала, здаецца, любіў такія моманты ў дачыненні да сябе.

У 1925 годзе, калі ўрачыста адзначалася 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы, «Маладняк» паднёс юбіляру адрас, дзе, зразумела, былі выказаны самыя цёплыя словы. Але ў адрасе быў выпад супраць Коласа. Юбіляр прыняў віншаванне. Бацька пакрыўдзіўся. Каму-небудзь, можа, і не скардзіўся, мне ж колькі разоў казаў, што ён, Колас, у аналагічным выпадку не прыняў бы такога адрасу, калі б у ім зняважылі Купалу.

Пазней адзін з аўтараў таго віншавання Уладзімір Дубоўка ў пісьме да бацькі вельмі раскайваўся і прасіў прабачэння.

Калі быў вялікі перапынак у сустрэчах паміж сябрамі (адпачынкі, доўгатэрміновыя ад'езды), то Купала чакаў, пакуль Колас першы наведае яго або пазвоніць. Бацька і маці дабрадушна і паблажліва ставіліся да чалавечай слабасці і не станавіліся, як кажуць, у позу.

— Даніла Канстанцінавіч, а ці ўводзіў вас, сямейных, Колас у свае творчыя турботы? Можа, дзяліўся задумамі, выпрабоўваў на вас толькі што напісаны твор?..

— Першым дарадцам і крытыкам у яго была наша маці. З яе густам бацька вельмі лічыўся. Гэта відаць, напрыклад, з пісьма Якуба Коласа жонцы, пасланым з Кіславодска 8 ліпеня 1924 года: «Учора я, Маруська, закончыў «Сымона-музыку», і, здаецца, закончыў не кепска. Вось прыеду дадому і параюся з табою». Але ж прыехаць аўтару давялося без паэмы. Твор (гэта другая рэдакцыя) быў украдзены. Па дарозе з Кіславодска, на станцыі Ціхарэцкая. Зладзюгі з даху вагона вяроўкай з крукам выцягнулі чамадан. А ў ім ляжала паэма. Трагедыя для аўтара, для ўсёй сям'і! Аднаўляць дапамагала дзейсна Марыя Дзмітрыеўна. Яна ведала паасобныя радкі, строфы...

— А якія са сваіх твораў Колас найбольш любіў?

— Ён пра гэта не казаў. Дый ніхто ў яго не пытаўся. Напэўна, усё-ткі «Новая зямля» і «Сымон-музыка». Сяму-таму прагаворваўся, што ў яго тры сыны нібы тры паэмы — «Новая зямля», «Сымон-музыка» і «На шляхах волі».

— Вы ўспомнілі сваіх братоў. Міхась, як вядома, доктар тэхнічных навук, працуе ў АН БССР. Хочацца больш пачуць пра сярэдняга сына народнага паэта — Юрку, вашага брата, што загінуў на фронце.

— Ён маладзейшы за мяне больш як на два з паловай гады. Нарадзіўся 1 мая 1917 года. Быў адмысловым стралком. Не цярпеў хлусні, фальшу, мог проста і недыпламатычна выказваць свае думкі. Быў верным і надзейным таварышам і сярод суседскіх хлопцаў, і ў школе, і сярод студэнтаў (ён скончыў геаграфічны факультэт БДУ ў 1940 годзе), і пазней, у арміі. Яго ўсе любілі і паважалі.

Пасля заканчэння універсітэта быў прызваны ў армію. Службу праходзіў у конным артылерыйскім палку ў невялікім мястэчку Ставіскі (за Ломжай, на Беласточчыне), на самай мяжы з акупіраванай Польшчай.

Апошні ліст ад яго мы атрымалі 20 верасня 1941 года. Юрка пісаў, што наведаў музей у Ярцаве. На ўскраіне горада і стаяў іх артполк. Як вядома, 30 верасня пачалося наступленне фашысцкіх войск на Маскву. Многа нашых акружаных дывізій загінула ў гераічнай барацьбе пад Вязьмай. З таго часу мы не атрымлівалі вестак ад Юркі. Пісьмы да яго вярталіся з прыпіскай: адрасат выбыў з часці...

Усе мы, асабліва мама і бацька, вельмі перажывалі за Юрку. Але гаварыць пра яго гібель не хацелася. Ліпела вельмі слабая надзея, што ён трапіў да партызан. Але пасля Перамогі і гэта надзея цалкам згасла...

— Ну, што ж, Даніла Канстанцінавіч, пачалі мы з вашага ўступлення ў жыццё, канчаем расказам пра лёс Юркі... Гаварылі пра Коласа-працаўніка, Коласа-змагара. А як ён, скажыце, адпачываў, праводзіў свой вольны час?

— Бацька не любіў выязджаць надоўга з Беларусі. Да Вялікай Айчыннай вайны ён усяго тры разы быў на курортах — у 1924, 1926 і 1941 гадах, ды і то пасля настойлівых патрабаванняў дактароў. У даваенныя гады свой адпачынак праводзіў у беларускіх вёсках: спачатку пад Мінскам каля Ждановіч, а з 1933 года ў вёсках Пухавіцкага раёна — Тальцы, Загібельцы, Падбярэжжы, Вусці, Беразянцы, Балачанцы. Сваёй дачы бацька не меў — здымаў пакойчык у сялянскай хаце. Абавязковай умовай пры выбары месца адпачынку з'яўлялася наяўнасць сасновага грыбнога лесу і рэчкі.

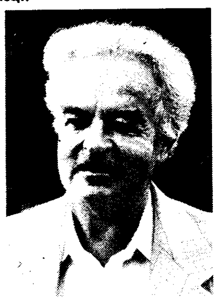
— Дзякуй, Даніла Канстанцінавіч... Прыпамінайце, успамінайце і шмат «спажыўцоў» сваёй памяці майце!

Гутарку вёў
Іван КУРБЕКА.

Віншуем!

Споўнілася 70 гадоў з дня нараджэння крытыка Якуба Усікава. Праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнем усяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

Споўнілася 60 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Аркадзя Кандрусевіча. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем добрага здароўя, новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтых віншаванняў.

Марцэлі КОСМАН:

«Пісаць гісторыю— адчуваць зямлю, людзей...»

З Марцэлі Косманам я сустракаюся ўжо другі раз. Год таму назад ён прыязджаў на Беларусь і тады мы наведалі Нясвіж, Мір, Навагрудак, пабывалі ў запаветным кутку— на Свіцязі. Ён якраз пачаў рыхтаваць да перавыдання «Гісторыю Беларусі», выпушчаную вроцлаўскім выдавецтвам «Асолінэум» у 1979 годзе. Тады ён падараваў мне сваю кніжку «Па шляхах герояў трылогіі» (маюцца на ўвазе раманы Генрыка Сянкевіча «Агнём і мячом», «Патоп» і «Пан Валадыеўскі»), якая вытрымала чатыры выданні.

Цяпер я мог лічыць сябе хоць небагата, але ўзброеным, маючы на сваёй кніжнай паліцы дзве кнігі М. Космана. І таму дазволіў сабе спытаць у госця:

— Кім вы сябе больш адчуваеце — гісторыкам ці літаратуразнаўцам?

— Гісторыкам і эсэістам, — паправіў мяне Косман.

— Чаму эсэістам?

— Эсэістыка — гэта надзвычай выйгрышная сучасная форма пісання. Тэма — гісторыя, у жанры — эсэ. Трэба пісаць так, каб людзям хацелася чытаць. А я ведаю, што чытач маімі кнігамі цікавіцца. Таму ёсць унутраная патрэба пісаць. Для гэтага неабходна больш чытаць, корпацца ў архівах, падарожнічаць.

— Вы прафесійны гісторык?

— Так, спецыялізаваўся па гісторыі Усходняй Еўропы, маю званне прафесара-ардэнарыуса. Цяпер выкладаю гісторыю рэлігіі і культуры Усходняй Еўропы ў Пазнанскім універсітэце і ў Аполі, у вышэйшай педагагічнай школе.

— Што найбольш важным здаецца вам з напісанага?

— Напісана за жыццё, здаецца, і нямала. Набярэцца пад тры дзесяткі адных кніжак. Найбольш важнымі лічу: «Рэфармацыя і контррэфармацыя ў Вялікім княстве Літоўскім» (1973), «Гісторыя Беларусі», «Пратэстанты і контррэфармацыя» (1978), «З гісторыі Курніцкай бібліятэкі» (1984), напісаў некальні кніг пра паганства, з жонкай Багумілай — «Жыццяпісы вялікапалян» (1988). Таксама аўтар падручніка па гісторыі для 6-га класа, па ім вучыцца не адно пакаленне суайчыннікаў.

— Вы адчуваеце недахопы першага выдання «Гісторыі Беларусі»?

— Так. Як спецыяліст па феадальнай фармацыі хацеў бы дапоўніць раздзелы пра Беларусь часоў Вялікага княства Літоўскага. На жаль, *мала даследаванняў на гэтую* тэму, каб вывучыць праблему дасканала. Па-новаму мне сёння бачацца XIX і XX стагоддзі. Хацеў бы ўявіць, дакладней, пранікнуць у тое, што цяпер гавораць даследчыкі пра месца Беларусі ў Рэчы Паспалітай, у яе культуры, гаспадарцы і палітычным жыцці. Трэба праўдзіва гаварыць *пра часы* даваеннай Польшчы — што было добра, а што і не па-людску рабілася. Наогул «Гісторыю Беларусі» трэба пісаць амаль нанова, выданне будзе, як то кажуць, зменснае і дапоўненае. Дастаткова сказаць, што з былых дваццаці пяці аркушаў яна разрасецца амаль да сарака.

— Чытаючы вашу кнігу, я звярнуў увагу на змешчаныя ў ёй табліцы, паводле якіх выходзіць, што ў вёсках Палескага ваяводства жыло 12,2 працэнта палякаў. Не ведаю, як, скажам, на Гродзеншчыне, але што да Брэцкага раёна, у якім я нарадзіўся, то там у вёсках жылі лічаныя сем'і палякаў. Я разважаю так паводле асабістых уражанняў ад роднай вёскі Пугачова, суседніх — Вулька-Падгародская, Камяніца-Жыравецкая, Радваічы... Нашы гісторыкі робяць тут дыферэнцыяцыю, адносячы частку гэтага кантынгенту да беларусаў з каталіцкім веравызнаннем. На якім часе вы мяркуеце скончыць размову пра гісторыю Беларусі? Ці адаб'ецца перабудова на ўдасканаленні вашай канцэпцыі?

— Думаю, што закончу 1984—1985 гадамі. Перабудова — яшчэ не гісторыя. Самае га*лоўнае на сёння*, што *яна* дала — пісаць аб тым, пра што хочаш. Гісторык павінен глянуць на час з адлегласці, дачакацца моманту, калі можна будзе ўжо даць аб'ектыўную ацэнку.

— Што вам даюць падарожжы па Беларусі?

— Як можна пісаць пра гісторыю краіны, калі не адчуваеш яе зямлі, людзей. Можна, вядома, пісаць «з прыгожага далёку», але для пісьменніка гэтага мала. Цяпер у маёй душы назаўсёды захаваліся краявіды Палесся, Пінск — стары і новы. Дваццаць год назад я стаў займацца Палессем і тады марыў убачыць гэты край. Як мне не хапала гэтай паездкі. Вядома, што лёс Беларусі часта пераплятаўся не толькі з Польшчай, але і з Літвой. І я нямала пісаў пра Літву. Цяпер пішу кнігу «Старая і новая Вільня», асобна — пра могілкі Вільні. Акрамя «Гісторыі Беларусі», напісаў «Гісторыю кальвінізму ў Вялікім княстве Літоўскім». Хачу яе дапоўніць і назваць так: «Месца кальвінізму ў культуры Літвы і Беларусі XVI—XX стст.». Пратэстантызм, кальвінізм меў моцны ўплыў на Беларусі ў канцы XVI і першай палове XVII ст., асабліва ў Навагрудскім ваяводстве. Ён адыграў станоўчую ролю ў культуры Беларусі. Акрамя таго, моцны ўплыў быў і арыян (яны адмаўляліся ад святой Троіцы). Але ў XVIII ст. арыян не стала, а пратэстантаў астраўкі *заставаліся*. Цэнтрамі пратэстантызму сталі Слуцк і Койданава. Усе гэтыя мясціны я наведаў, і падарожжы дадуць магчымасць больш дапоўніць гістарычны матэрыял рэальным жыццём і зместам. Таму эсэ — мая ўлюбёная форма. Хацеў бы яшчэ раз паглядзець на тыя мясціны, з якімі пазнаёміўся ў мінулую паездку, а таксама наведаць Брэст, Кобрын, Гродзеншчыну, зрабіць падарожжа па Усходняй і паўночнай Беларусі. Папрацаваць у архівах і бібліятэках Мінска, паўдзельнічаць у дыскусіях з гісторыкамі і літаратуразнаўцамі. Калі б гэта ўсё ажыццявіць, то можна было б зрабіць абноўленую «Гісторыю Беларусі», цікавую не толькі для польскага чытача, але, думаю, і для беларускага.

— Беларусы не распешчаныя ўвагай замежных вучоных. Пакуль што нам больш вядомы выказванні, думкі замежных пісьменнікаў, крытыкаў, перакладчыкаў пра нашу літаратуру, наш народ. Цікава было б уведаць і развагі, погляд гісторыка. Поспехаў вам у творчай працы

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

АБ БЕЛЫМ ДОМЕ ЛЯ СІНЯЙ БУХТЫ

Дом, дзе жыў М. БАГДАНОВІЧ. Пансіён «Шалаш».

Мал. В. МЯДЗВЕДЗЕВА.

Выдатны майстра слова Максім Рыльскі неяк сказаў: «Багдановіч-паэт — адна з вельмі рэдкіх, надзвычайна своеасаблівых з'яў у беларускай літаратуры. Разам з тым ён належыць да тых людзей, якія ўвасабляюць у сваёй дзейнасці дружбу трох культур — беларускай, украінскай, рускай.

Як вядома, з імем М. Багдановіча *звязаны* цудоўны куток Украіны — Ялта. Тут паэт пабываў у 1909 годзе ў пансіёне «Шалаш» і ў 1917-м — у доме № 8 па вуліцы Міналаеўскай (на яго месцы зараз клуб санаторыя «Ялта» Чырванасцяжнага Чарнаморскага флоту).

Аб знаходжанні М. Багдановіча ў Ялце ў 1909 годзе ўспамінаў бацька паэта, Адам Ягоравіч: «К весне 1909 года ў яго пачаў развівацца ў лёгкіх туберкулёзны працэс... Па парадзе дактароў я прывёз яго ў Ялту і пасяліў у пансіён на малочнай ферме «Шалаш», месца паблізу А..., месца на значнай вышыні, досыць спрыяльнае для слабагрудых». Аб гэтым жа напісана ў прадмове да другога тома Збору твораў М. Багдановіча: А. Я. прывёз сына ў Ялту і пасяліў у пансіён на малочнай ферме «Шалаш» паблізу Аутні, недалёка ад дачы Чэхава.

Нялёгка было знайсці пансіён. Пасёлак Аутка ў той час знаходзіўся *па-за Ялтай*. Ён размяшчаўся амфітэатрам па Ісарскаму шасэ і адгор'ях яйлы.

Аб пошуках пансіёна «Шалаш» расказвае загадчыца аддзела Ялцінскага гістарычнага музея З. Лявіцкая:

— На жаль, не захаваўся падрабязны план дарэвалюцыйнай Аутні з паказальнікам домаўладанняў і пансіёнаў, таму шмат часу давялося прасядзець над дарэвалюцыйнымі даведнікамі Крыма і Ялты. І вось нарэшце ў даведніку «Ялта. Кліматычны курорт на паўднёвым беразе Крыма», выдадзеным гарадской управай у 1910 годзе, знайшлі рэкламу пансіёна «Шалаш», яго здымак. Многа вёсен адшумела з той пары, але Аутка (зараз Чэхава) мала пастрадала ад часу і вайны. Гэта давала надзею знайсці дом, у якім жыў паэт. І ён быў знойдзены на вуліцы Крымскай, 2 (гл. малюнак). Вуліца гэта нядаўна пастановай Ялцінскага гарвыканкома перайменавана ў вуліцу Багдановіча.

Дом на ёй, акрамя магілы паэта на гарадскім могільніку,— адзінае памятнае месца Максіма Багдановіча ў Ялце і, па-за ўсялякім сумненнем, з'яўляецца помнікам культуры. На ім устаноўлена мемарыяльная дошка. Дом жа, у якім памёр паэт, не захаваўся.

Не раз заходзіла размова аб тым, каб неяк увекавечыць памяць знатнага земляка ў Ялце. Але далей размоў, на жаль, справа не пайшла.

У 1991 годзе будзе адзначацца 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча, якое з'явіцца вялікім святам не толькі беларускага народа, але і ўсяго прагрэсіўнага чалавецтва. Саюзу пісьменнікаў БССР, кіраўніцтву рэспублікі варта было б нарэшце ўсур'ёз паклапаціцца аб увекавечанні памяці паэта ў Ялце. На нашу думку, трэба ўстанавіць мемарыяльную дошку на клубе санаторыя «Ялта», на месцы якога быў «белы дом ля сіняй бухты», дом, у якім жыў і памёр паэт. І яшчэ. Прыхільнікі таленту М. Багдановіча неаднойчы ставілі пытанне аб тым, каб перанесці прах класіка беларускай літаратуры ў Мінск. Можа, і варта прыслухацца да гэтай прапановы?

Міхась КАЗАКОЎ,
намеснік рэдактара абласной курортнай газеты «Советский Крым», член Саюза пісьменнікаў СССР.

г. Ялта.

ДА ЎВАГІ КУЛЬТАСВЕТРАБОТНІКАЎ

У мэтах павышэння прафесіянальнага ўзроўню работнікаў метадычных служб, распрацоўкі прыярытэтных напрамкаў у арганізацыі вольнага часу насельніцтва, паляпшэння дзейнасці культурна-асветных устаноў Міністэрства культуры БССР праводзіць з мая 1989 па лістапад 1990 года рэспубліканскі агляд прафесіянальнага майстэрства работнікаў метадычных служб. У верасні 1990 года яго вынікі будуць падводзіцца ў абласцях, у снежні 1990 года па выніках агляду плануецца правесці рэспубліканскую канферэнцыю.

Рэспубліканскі агляд прафесіянальнага майстэрства работнікаў метадычных служб культуры праводзіцца на аснове рэкамендацый рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Роля метадычных служб у забеспячэнні перабудовы работы культасветустаноў».

У аглядзе могуць прымаць удзел метадычныя службы Белсаўпрофа, Міністэрства народнай адукацыі БССР, Дзяржкамспорту БССР і іншых ведамстваў.

У рэспубліканскім аглядзе прафесіянальнага майстэрства работнікаў метадычных служб рэспублікі могуць прыняць удзел як творчыя калектывы, так *і асобныя* спецыялісты.

На агляд прадстаўляюцца метадычныя рэкамендацыі, дапаможнікі, сцэнарыі, абагульненне вопыту, новыя арыгінальныя творы для калектываў мастацкай самадзейнасці, п'есы, музычныя творы, харэаграфічныя пастаноўкі, сцэнарыі для агітбрыгад і г. д., а таксама ўсемагчымыя распрацоўкі па шэрагу тэм.

На агляд могуць быць прадстаўлены метадычныя матэрыялы, творчыя ідэі, прысвечаныя: правядзенню эксперыментаў аптымізацыі метадычнага забеспячэння клубных устаноў і культуры на базе аднаго з раёнаў вобласці; распрацоўцы сістэмы павышэння кваліфікацыі культасветработнікаў у маштабах раёна, вобласці, рэспублікі; стварэнню творчых лабараторый па праблемах народнай творчасці і культасветработы.

Вынікі агляду падводзяцца да першага лістапада 1990 года, па выніках агляду ў снежні 1990 года прадугледжана рэспубліканская канферэнцыя, на якой будзе арганізавана выстаўка метадычных работ пераможцаў агляду.

Пераможцы агляду ўзнагароджваюцца дыпломамі і граматамі Міністэрства культуры БССР і БРК прафсаюза работнікаў культуры, а таксама грашовымі прэміямі. Лепшыя работы будуць рэкамендаваны да публікацыі.

Удзельнікі агляду высылаюць метадычныя матэрыялы не пазней 1 кастрычніка 1990 года па адрасу: 220029, г. Мінск, вул. А. Пашкевіч, 3. Камісія рэспубліканскага агляду прафесіянальнага майстэрства работнікаў метадычных служб.

Метадычныя матэрыялы прадстаўляюцца пад дэвізам. Да іх дадаецца дэвізны канверт, у якім знаходзіцца інфармацыйны ліст з указаннем прозвішча, імя, імя па бацьку, адраса аўтара (аўтараў), месца яго (іх) работы, займаемай пасады.

Работы, якія паступілі ў адрас камісіі рэспубліканскага агляду, аўтарам не вяртаюцца.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка Дзмітрыя УКСУСАВА, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, члена КПСС, і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07718 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.